

**Népszava
(Szép Szó)**

Európa kapujában II.

**Főszerkesztő:
Németh Péter**

**Szerkesztette:
Boros István**

**Címlap:
Szekér Ottó**

© Népszava 2003

*(Ez az elektronikus könyv a Népszava 2003. április tizedikén
megjelent Szép Szó mellékletének minden írását tartalmazza.)*

TARTALOM

Ágh Attila: Az együtt programja	
Arató András: Csomagoljunk ki!	
Babarczy Eszter: Magyar nézők, európai ablakok	
Balassa Péter: Egy euromagyar fényképre	
Bod Péter Ákos: Személyes mondatok a nemzetépítésről és az európai projektumról	
Csapody Miklós: A sirálybőr-cipő	
Csepeli György: Mint fölérendelt cél	
E. Fehér Pál: Krleza nyomában	
Fejtő Ferenc: Nemzet, nép, nemzeti érzés	
Ferge Zsuzsa: Demokrácia, szabadság, szolidaritás	
Gerő András: Történeti variációk a „magyar” fogalmára	
Heller Ágnes: Mivel szolgálhatunk?	
Horváth Ádám: Csak egyetértéssel lehet nagy dolgokat véghezvinni!	
Inotai András: Személyes vallomás	
Jancsó Miklós: Ő, Európa	
Kasza László: Európai magyar vagyok	
Kéri László: Majd az ünnepnap után	
Kopátsy Sándor: Angolul	
Ligeti Nagy Tamás: Hűjegyek (48)	
Marno János: A fájdalom fantomja	
Petschnig Mária Zita: Csak azért, csak azért is	
Pomogáts Béla: „Komp-ország” révbe ér?	
Raj Tamás: Kegytárgyaink üzenete	
Raskó György: Jobb nekünk itt Európában	
Sárközy Tamás: Jog és Unió	
Szabó Iván: IGEN (vagy nem?)	
Szinetár Miklós: Mit jelent számomra?	
Tamás Pál: Jövőkép-váltás	
Gervai Pál - Trautmann László: A bővítés modelljéről	
Vitányi Iván: Múlt és jövő	

Az együtt programja

Az Európai Unió csatlakozás belpolitikai kérdéssé vált Magyarországon, ami egyszerre vívmánya és hátránya a magyar belpolitikának. Már ideje volt, hogy a pártok kialakítsák a maguk sajátos nézetrendszerét az EU-ról és a csatlakozás stratégiai kérdéseiről, de közben távol kellene tartásuk magukat attól, hogy ezeket a marakodó demokrácia mindennapos csatáihoz lealacsonyítsák. A pártoknak már régesrég az EU belépést és az ezzel kapcsolatos víziót - a sikeres és dinamikus európai Magyarországot - kellett volna a programjuk középpontjába állítani, hiszen ez adja a keretfeltételeket az egész további fejlődéshez. A programok versenyében az nyer, aki markánsabban és közérthetőbben fogalmazza meg az Együtt Európába programját.

Minden párt tud programjellegű dokumentumot felmutatni - sőt több esetben kisebb könyv hosszúságú dokumentumokról van szó -, de egyben keservesen bevallják, hogy kevesen jönnek lázba a programjaiktól, s még kevesebben olvassák ezeket. Ennek a nyilvánvaló oka nemcsak az, hogy az emberek a politikát kis adagokban és megemészthető napi mennyiségben fogyasztják a médiából, ahelyett hogy napokat töltenének a szakértők által nehezen összehozott kompromisszumok élvezetével a közlekedéspolitikától a környezetvédelemig. Még ennél is fontosabb oka van a programok mellőzésének, nevezetesen az, hogy nem arra a szálra fűzik fel az elvontabb és átfogóbb bölcselkedéseket, ami az embereket igazán érdekli, megszólítja, mint ahogy elsősorban az EU csatlakozás. A magyar lakosság háromnegyed része határozottan támogatja az EU csatlakozást, de néhány hónappal a nagy koppenhágai esemény előtt a pártok még mindig nem mondták el neki, hogyan képzeli ezt. Orbán Viktor nagy érdeme, hogy hamis hangot intonálva ugyan, de markánsan felvetette ezt a kérdést.

Azóta beleragadtunk a negatív víziók megszokott ütköztetésébe, azaz a két nagy párt egymást vádolja azzal, hogy csak múltképe van és jövőképe nincs. Orbán Viktor ehhez is gyorsan illusztrációt kínált azzal, hogy egy „Szent István terv” kidolgozására kérte a híveit, ami már eleve szép történelmi időutazásnak ígérkezik azok számára, akik hajlamosak elmerengeni a „keresztény Magyarország” két világháború közötti vízióján. De nem visz előbbre Orbán többször megfogalmazott három feltétele sem, inkább hátrafelé taszít, mert a jól működő populisták szlogenek és nem az Együtt Európába logikájára épül. Ám ezzel nem elég a pragmatikus felkészülés logikáját szembeállítani a kormányzat részéről, bár a közeli jövőben aligha lehet fontosabb gyakorlati feladat annál, hogy ne legyünk nettó befizetők a tagság első évében.

Nem látja az ember az Együtt Európába programját az MSZP-nél sem, pedig a baloldal számára ez két okból is fontos lenne. Egyrészt nyilván azonosítani és megszólítani kell a csatlakozás várható veszteségeit, s fel kell készülni a kárkorlátozásra. Másrészt azonban ki kell mondani, hogy rövidtávon a belépéssel az első években bizonyos értelemben mindnyájan „vesztesek” leszünk a csatlakozás elkerülhetetlen sokkhatása, az alkalmazkodás nehézségei következtében. Ez a korai sokkhatás nálunk jóval fejlettebb országokban is jelentkezett, nálunk is kikerülhetetlen, de kezelhető és csökkenthető. Ez a kétfajta felkészülés egy valódi „nemzetpolitikai” program lehetne, a jobboldalon divatos önmarcangoló, költők lantján pengetett „sorskérdések” helyett. Az Együtt Európába program azt követeli, hogy valamennyi gyakorlati problémát az EU csatlakozásra tekintettel fogalmazzuk rendszerré és emeljük vízióvá, éljük át a csatlakozás élményeként, második honfoglalásként vagy államalapításként.

Az EU csatlakozással a baloldal most szerencsés helyzetben van, csak még nem vette észre. Mindaz, amit az EU számunkra ígér, baloldali értéként jelenik meg Magyarországon, jóllehet

az EU-ban ezek a vívmányok már konszenzuálisak és pártsemlegesek. Maga az EU is egy hatalmas konszenzuális demokrácia, amit a hazai jobboldal igen mérsékelt kedvel. Hazai kezdeményeit a Fidesz kormány négy évében igen agresszíven a „többség mindent visz” elve alapján többségi demokráciává torzította el, amiről biztosan tudjuk és már meg is tapasztaltuk, hogy nem illik az Európai Unióba. Márpedig ennek a konszenzuális vagy tárgyalásos demokráciának a jelentősége egyre nő, hiszen az EU egyre távolodik a pusztán gazdasági szerveződéstől az egyre markánsabb politikai egység felé. Vitáktól nem mentesen, de az EU baloldali és jobboldali pártjai egységesen mozdulnak a „Szociális Európa” megalapozása felé, amelybe egyre kevésbé illik bele a társadalmi párbeszéd intézményrendszerét leromboló hazai jobboldal politikája. Az EU a többszintű kormányzásra, a politikai decentralizációra épül a vezérelvű magyar jobboldal átokfutása helyett; a partnerkeresésre és a kompromisszumok intézményes rendszerére a partnerek eltávolítása helyett; a leszakadtak társadalmi reintegrációjára, „szociális kohézióra” a gazdagok költségvetési támogatása és a klientúra építés helyett. Sajnos, ezzel a múltbaragadt magyar jobboldallal, az EU nekünk nagyon is „baloldali”. Ha már így adódik a jelenlegi történelmi szituációban, akkor ezt ki is kell mondani és a baloldalnak kell előállni az Együtt Európába „nemzetpolitikai” programmal. A gyakorlatias készülődések sokaságát nemzeti programmá kell felemelni és világos perspektívát adni az embereknek a csatlakozáshoz, ahogy a spanyol baloldal is Felipe Gonzales vezetésével bevitte az országot az EU-ba és ott sikeres, dinamikus és öntudatos nemzetté tette.

Nem aránytévesztés az sem, ha kijelentjük, hogy programot akarunk adni Európának is, hiszen minden kibővítéssel maga az EU is megváltozik. Ez a program három elemet tartalmaz. Először is az EU-t a „boldog kisállamok” övezetként szeretnénk látni, hiszen az EU-ban megszületett mindaz, ami a kisállamok korábbi nyomorúságát megszünteti. Nem korlátja már a fejlődésnek a kis hadsereg és a kis belső piac, viszont nagy értékke emelkedett a polgárközelség és a partnerség. A koppenhágai tizek belépésével uralkodóvá vált a kisállamiság az EU-ban, s a nagyobb államok is buzgón alakítják át államszerkezetüket a kisebb régiók polgárközeli, megélhető világává. Másodszor: a keleti bővítés eddig is dinamizálta az egész EU fejlődését és a tizek belépése csak felerősíti ezt a hatást azzal, hogy a gyors gazdasági növekedés térségét hozza létre az Unió keleti határán. Ezt a gyorsító hatást már érzékelik a közvetlen szomszédok, de rövidesen megérkezik kihívásként Európa nyugati peremére is, például Írország szelektől szagztatott földjére, amely egyben a boldog és sikeres kisország modellje is lehetne. Harmadszor: az EU a kibővüléssel a globális politikában még jobban érvényesítheti az európai értékeket, mint a globális környezet védelmét, a konfliktusok békés megoldásának elvét és a kulturális párbeszéd fontosságát. Nem az Egyesült Államokkal szemben, de a maga immár nagyobb erejével akár kiegyensúlyozva is az Egyesült Államokat a világpolitikában annak „texasi” korszakaiban, amikor feszültség támad a globális hatalom és a globális felelősség között.

Ha az EU-ba való belépés és betagozódás programja Magyarország és egész Közép-Európa számára a jelenlegi történelmi helyzetben egy alapvetően baloldali program, akkor nem világos, hogy a baloldal ezt miért nem hirdeti. Ha a baloldal programszegénységben szenved, akkor nem világos, hogy miért nem teszi a sikeres, dinamikus európai Magyarországot, az Együtt Európába mozgósító elvét programjává. Talán az önkormányzati választások után Orbán Viktor populista szlogenjei után végre elhangzik Európáról a tiszta beszéd.

Ágh Attila

Csomagoljunk ki!

Itt állunk utazásra készen a mi kis tengereninneni Ellis-islandünkön, a Kárpát-medence nevű mítingponton. Volt, aki néhány évtizede, mások másfélezer, megint mások ötezer éve indultak, amikor a hangosanbeszélő közölte, mindjárt megérkezünk Európába; nem is tudta mindenki, hogy oda indult. Már a kezdet kezdetén rendesen becsomagoltunk minden szükségességet, fogkefét, fogkrémet persze nem, mert azt ott olcsóbban lehet kapni. Aztán hirtelen elszaladt az a röpké tizenhároméves pillanat, amit érkezésnek lehet nevezni, tessék kicsomagolni, elhelyezkedni, földéríteni a közvetlen környéket, megvenni a fogkefét-fogkrémet, tényleg olcsóbb. Aztán lehet követni az idegenvezetőt, könnyű lesz, piros-fehér-zöld és kék, sárga csillagocskákkal (nem olyan!) esernyőjéről ismerszik meg. Nem volt minden utazásnál ilyen egyszerű a dolgunk, mert ahol sok a tájékozatlannak tűnő tébláboló turista, ott hamar feltűnnek a fogadatlan gájdok a legkülönbözőbb reklámernyőkkel; olyankor az egyszerű ember - kisember, kispolgár, polgártárs, elvtárs, kistrészcényes - csak kapkodja a fejét a sávok, fogaskerekek, hármashalmok, különböző méretű és színű csillagok között abban a hitben - mekkora tévedés! - hogy valamerre csak el kell indulni, aztán óriási erőfeszítése végén ismeri csak föl, nem haladt egy tapodtat se.

Az anekdota - na jó, legyen vicc - szerint negyvenötben megkérdezték az öreg Jan Ivanovicsot, akinek a háza éppen az új lengyel-szovjet határra esett volna, hogy melyik államhoz szeretne tartozni. Választása történetesen Lengyelországra esett, kívánságát teljesítették, de indoklást kértek tőle, mire így felelt: „Tudjátok fiaim, öreg vagyok már, nehezen viselném azokat a nagy orosz teleket”. Jan Ivanovics most újra dönthet, nem kétséges előttem az eredmény. Talán Sopron sem bánja, hogy ezúttal Záhony is szavazhat.

Remélem, nem könnyelműség feltételezni az igen szavazatok többségét, ha másért nem, legalább éppen Sopronért, képzeljék el, különben már másodszor, ráadásul most mások döntenének helyette is.

Hónapok óta az egyik leggyakoribb kérdéskör a médiában a belépéssel együttjáró előnyök és hátrányok mérlegelése - pedig nagyon egyszerű, csak előnyei vannak -, azzal viszont senki sem foglalkozik, mi lett volna, ha a berlini falat hatvanegyben egy egyszerű tervezési hiba folytán, mintha csak híd lenne a Marx, pardon Nyugati tér fölött, például Magyarország és a többi KGST-ország határán építik meg. Valószínűleg nem azért nem dolgozta fel a témát a szaktudomány, mert semmi értelme - bár belátom, ez is egy lehetséges indok -, hanem mert belegondolni is szörnyű azokba a meg nem nyílt távlatokba, amiket egy ilyen koraszülött euro-igen nyithatott volna meg.

Elképzelem: Joszif Kobzon és Alla Pugacsova sorban állnak vízumért, mialatt Mick Jagger és Jimi Hendrix beugrik az Ifiparkba egy kis hétvégi örömméregre; fejenként csak egy útlevelelünk, de az van, sőt, állandóan érvényes; az ablakról primitív fantáziánk valami nyílászáró-félet juttat az eszünkbe; a luxemburgi rádió maga a dögunalom, ugyanazt játssza, mint a Petőfi, csak rosszabb minőségben, a Szabad Európa pedig Kassáról szívküldi szívesen; Kohn-Bendit gyújtó szavára a veszprémi egyetemisták kishíján megdöntik a kapitalizmust és nem követjük de Gaulle tábornokot a NATO-ból kifelé; a Lenin körutat már negyven éve Teréz anyáról (anyuról?) nevezik el Lenin körútnak; a Marx-Engels szobrot eleve a szoborparkban, ami nincs is, állítják föl; Csehszlovákia megcsallásához még a légtér átengedését se kéri; nem csempésznek honfitársaink orkáncabátot, ezzel gazdaságtörténetileg lehetetlenné válik a lán-gosszútó dinasztiai kialakulása; hirtelen visszafizetik a békekölcsönöket, ebből a Mol-, pontosabban Áfor-, vagy BP-részcényeket vásárol a lakosság; a szamizdatok legálisak (akkor mit

jelent?), március idusán a demokratikus ellenzék unatkozik, nem is ellenzék; Szolzsenyicin kötelező olvasmány, a Timur és csapata a Lúdas Matyiban jelenik meg, az utóbbi pedig sehol. A lakosság kétharmada beszél idegen nyelveket, jópáran oroszul!; Trabantra nem kell tíz évet várni, egyáltalán nem kell, mármint Trabant; a KISZ négyéves, kiscsoportos korában feloszlik, a DEMISZ csak Roussos (Aphrodite's Child, bocs!); indulunk az olimpián Los Angelesben, Moszkvában nem; Rákosi (a Gyula) csak azért nem rúgja be az ötösről hatvanhatban a szovjeteknek a gólt, mert Puskás Öcsi a tízes mez; Szepesit hallgatjuk és Vitrayt nézzük; az írók írnak és nem tudjuk, ki a tévéelnök (melyiké); Dunaújváros hál' Istennek, már addigra megvolt nekünk; diplomát osztanak a tudományos szocializmus ismerete nélküli tudatlan egyéneknek, kínosan tiszta vonatok száguldoznak közveszélyes sebességgel keresztül-kasul az országban; az Orion nemcsak csillagkép és űrhajó, de rádiókat is gyárt, a bolgárok Melódiájának annyi; Horn a nyugatnémeteket engedi átszökni keleti rokonaikhoz; nem utazik a magyar háromévente „olaszba”, csak tetszése szerint Olaszországba; a gyomorgörcs egészségügyi kategória, a hadsereg zsoldos, az alapítvány soros (megint bocs); a Top Secretből csak a más szexuális identitású tehenet értjük, de azt megértjük; a kádár egy foglalkozás, az acélt megedzik, illetve nem; a meggymag egy savanykás gyümölcsben található, és nem a Kékfényben, hanem a Kertészmagazinban ejtenek róla szót; a gazdagság nem szégyen, a szegénység szegénység; a vallásosság nem hőstett, meg az ateizmus sem az; Szabó Oscart, Kertész Nobel díjat kap, a Nemzeti vita nélkül áll a Blahán; az Uránia mozi, nem palota, Széchenyi öngyilkos és a legnagyobb magyar volt; a spenót főzelék, nem ház; a sertések nemzedékek óta csak mesekönyvekből ismerik a moslékot, az ötéves terveket még onnan sem; a Fecske költözőmadár és fürdőnadrág, a Szimfónia négyteteles zenekari mű; a narancs gyümölcs, a szegfű virág; az úttörők építőipari munkások és nagykorúak, a kisdobosoknak remek a ritmusérzékük.

Hát nem egy rémálom? És mindennek a tetejébe most népszavaznánk Szlovénia, Málta és a többi jelölt felvételéről. És pár év múlva Románia, Szlovákia és mások tagságáról.

Aki tudja, hogy igent mondana, az megérkezett, nyugodtan kicsomagolhat.

Arató András

Magyar nézők, európai ablakok

A háború, amelynek híreivel napi huszonnégy órában, több száz csatornán szórakoztatnak bennünket, olyan súlyosan nehézkedik most a mindennapjainkra, hogy ezt a másik, számunkra oly nagy jelentőségű eseményt, a közelgő népszavazást, el is fedi. Elfedi, mert egy népszavazás általában nem ábrázolható drámai képekben. Elfedi azért is, mert ez a mi népszavazásunk, ha egyetlen képbe akarnánk sűríteni tétjeit, olyan bonyolult és absztrakt ábrát adna ki, amely a legelszántabb számítógépes grafikusok ambícióit is meghaladná. Kusza szövevény volna, amelytől rögtön elfárad a szem, és keresi a menekülést a megoldás, a megfejtés irányában. És merre is van a megfejtés? A megfejtés most csak a legegyszerűbb „igen” vagy „nem” lehet, egy döntés, egy X a szavazófülkében, amely nem magyaráz meg semmit, csak elkötelez bennünket. Ez az X - ez csak az első lépés.

Amikor elért a Népszava megtisztelő felkérése, hogy írnék valamit Európaiságról és magyarságról, a háború még nem kezdődött el, éppen lebegett a közeljövő horizontján. De akkor is és most a háború egyformán olyan esemény, amely állásfoglalásra kényszerít, miközben nem ad módot rá, hogy úgy érezzük, a szavainknak súlya lehet. A szorongó aggodalom, a felháborodás, a békevágy vagy a világ civilizált rendjének megerősödését sürgető meggyőződés, még ha az utcára megy is vele valaki, alig több, mint érzelmi hullámvész, amely a nézőben, egy lényegében passzivitásra kárhoztatott nézőben, verődik. Nincs szavunk. Nem vagyunk cselekvői a világnak - ezt sugallja nekünk a globális politikai tér ily formát öltő rendeződése.

A háború képeihez képest az X a szavazófülkében - ugyan mi is? Pedig az az X: cselekedet. A háborúban pedig csak nézők vagyunk. És ha van az európai kultúrának egységes hite, lendülete, az a humanizmus óta a cselekvő emberé, mert szabadnak csak a cselekvő és gondolkodó embert nevezhetjük.

Az az érzésem, hogy a háború, amely most zajlik, az európai kultúra egyik nagy kérdésével szembesít bennünket: hogyan lehetünk cselekvők a magunk világában, hogyan alakíthatunk magunknak olyan világot, amelyben nem a passzivitásnak vagy a bámészkodásnak, hanem a cselekvésnek van kultúrája.

Hogyan lehetnénk tehát mások, hogyan lehetnénk polgárok, cselekvő emberek, a kultúra fenntartói, hogyan lehetnénk többek, mint pusztán nézők, akik zavartan elfordulnak a világ zajától, vagy szórakozásképpen fogadják be azokat a kaotikus erőket, amelyek a világ globalizálódását kísérik? Hogyan érezhetjük magunkat otthon a világban? Ez a magyar európaiság kérdése, az európai magyarság kérdése számomra. És ha a most a háború mediatizálódása az európai kultúra csúf visszája (ahogy csúf maga a szó is), a média az európai kultúra egyik legnagyobb ereje is.

A sajtó (illetve a média) mindig is hatalmas szerepet játszott abban, ahogyan egy nemzet és egy kultúra tagjai önmagukat érzékelik és értékelik, és hatalmas szerepet játszott abban is, hogy az olvasó nézőnek vagy cselekvőnek látja-e magát egy drámában, sőt - hogy nézővé vagy cselekvővé válik-e. Így volt ez a XVIII. században, így volt a XX.-ban, így volt ez forradalmakban és háborúkban, így volt diktatúrákban és így volt a szabadság kirobbanásai idején. Egy modern nemzet és egy modern kultúra addig tart, amíg kommunikál önmagával - amíg ezt az összetartozást a napi hírekben, a képekben, a cikkek szövegezésében érezni tudja, amíg nem szórakoztató vagy kéjesen felháborító anekdoták forrását, hanem saját mindennapi világának fontos információit keresi a napilapokban.

Ha az európai csatlakozásra gondolok, elsősorban erre gondolok most. Arra, hogy a kultúránknak úgy kell változnia, hogy otthon tudjuk érezni magunkat Európában - cselekvőként, nem bámészkodóként, nem vágyakozóként. A vágy, amelyet a média képei a szocializmus utolsó éveiben ébresztettek a világ e fertályán, az kicsit irigy, kicsit szent vágyakozás, hogy ne ide, hanem oda tartozzunk mi is, ahol azok a csodálatosan csomagolt mosóporok, azok a csudásan szép autók vannak: ez még a gyermekkor ideje volt, termékeny destrukció, amely ugyanakkor a szomorú passzivitás lehetőségét is hordozta magában. Európa ugyanis nem a bőség és a fogyasztás világa: Európa a cselekvés világa. Amikor átlépünk ebbe a világba, Magyarország végre felnőtté válik, mert vágyképeink nem egy számunkra tiltott birodalomból erednek, hanem saját világunk részeivé lesznek. Nem a fogyasztói kultúrához csatlakozunk - ahhoz csatlakoztunk már a nyolcvanas években, mintegy rejtve és fű alatt. Nem a mindig másoknak jutó bőséghez csatlakozunk, hanem a cselekvés, a felnőtt, önálló, világot alakító lét lehetőségéhez.

Az a feladat vár a magyar sajtóra, hogy megtalálja és megírja Európa minden kulturális és egyéb lehetőségét, hírét, történetét, amelyekben Magyarország általában, és az egyes, nagyon különböző, magyar olvasók mind egyenként, cselekvő játékosnak és nem nézőnek érezhetik magukat. Az, amit a csatlakozás politikai tekintetben felkínál - hogy politikai jogot kapjunk Európában -, régi és fontos törekvése Magyarországnak, de merő absztrakciónak, vagy, ami még rosszabb, a saját érdekeiket követő politikusok és ügyes üzletemberek magánügyének, privát bizniszének fog tűnni (és a látszat a kultúrában maga a valóság), ha mindennapi kulturális kenyerünk - a rádió, a napilap, a televízió - meg nem mutatja nekünk, hogyan és miért vagyunk és lehetünk jelen, cselekvőként, játékosként Európa színpadán, és hogyan jelenik meg Európa a mi - országos, városi, községi, kerületi, munkahelyi - színpadainkon.

A világ nagyon nagy, egyre nagyobb, ahogy egyre sűrűbb benne az emberi élet. Ebben a sűrűségben - még nemzeti szinten is - kicsinek érzi magát egy ember, és ezért - világszerte - helyi lapok olvasásához, helyi közösségek hírvilágához menekül, ahol kompetens és cselekvő embernek érezheti magát, ahogy az neki kijár. A magyar média, a magyar sajtó - a nemzeti, országos sajtó - a nagy európai lapokhoz képest helyi, regionális sajtó lesz. De olyan regionális sajtó, amelynek, miközben felkínálja a kisebb közösségek otthonosságát, már csak a nyelvi korlátok miatt is közvetítenie kell „az egészet”, meg kell mutatnia nekünk Európát, amely a miénk.

Ez nem kis feladat. Nincs egyértelmű példája annak, hogyan is kell ezt csinálni. Nem is tudunk eleget Európáról - mert nem elég a jogi szaktudás, és nem elég a pénzügyi finesz, nem pusztán intézményekről és vezetőkről, pályázatokról vagy eseményekről, választásokról vagy költségvetésekről kell tudnunk valamit, hanem a cselekvés kultúrájáról is abban az egészben, amely csak most alakul éppen, nem is zökkenőmentesen.

És mivel egyszerre regionálisnak, nemzetinek és európainak lenni nehéz, nehéz egy olyan országban, ahol ezeket a szavakat, teljesen félrevezetően, gyakran szembeállítják egymással, az európaiság kultúrájának meghonosítása olyan feladat is, amely egyszerre hálátlan és veszélyekkel terhes. És mégsem lehetséges más út: el kell jutnunk addig, hogy természetes közegünknek, környezetünknek érezzük Európát - és ezzel az érzéssel egyben létre is hozzuk és építjük ezt a közeget -, és erre a feladatra a médiának kell vállalkoznia.

Nem pusztán azért, mert szent kötelessége a magyar írástudóknak (a médiatársadalmat ide kell számítanunk, bármilyen legyen is emberi és szakmai minősége), hogy - mint Magyarország történelmének legszebb idoszakaiban, a Mátyás-korban, a felvilágosodás idején, a reformkorban, a Monarchia évtizedeiben - folytonosan a magyar és az európai kultúra egymásba szövésén fáradozzon. Hanem azért is, mert ez elemi érdeke a magyar médiatársadalomnak

(amelyhez számítsuk csak hozzá az úgynevezett írástudókat is, még ha jobban értenek is a prédikáláshoz, mint az újságcsináláshoz).

Mindennapi kulturális kenyerünk, lassan már a család és az iskola szerepét is háttérbe szorító szocializációs eszközünk a média. A mindennapi kultúra pedig nem működhet másképpen: úgy akarunk tájékozódni, ahogy az ablakunkon nézünk ki reggelente, akár csak azért, hogy gyors pillantással felmérjük az időjárást, vagy megnézzük, elindult-e a gyerek az iskolába - vagy talán merengve, hosszasan és érzelmesen. A saját ablakunkon át - mert mások ablakán át csak leskelődni tudunk (ahogy leskelődtünk addig, míg zárva volt számunkra a határ). Ezt az új magyar-európai ablakot kell megteremtenie a magyar sajtónak, a megújult Népszavának is, ahhoz, hogy otthon érezzük magunkat Európában. Ezt az ablakot, amely mindig otthonról mutatja a nekünk fontos tájat, a cselekvéseink világát, az életünket, a mágikus ablaké, amely otthont varázsol körém, akár a városomra, akár Magyarországra, akár Európára tekintek ki rajta.

Ezt a bámulatos varázslatot várom izgatottan és előre is álmélkodva, s közben eszembe jut, hogy talán mégis megtaláltam a képet, amelyet kerestem - az európai magyarság és a magyar európaiság képét, az Európai Unióhoz való csatlakozás képét. A magyar néző kipillant az európai ablakon. Ahogy én is most, ahogy írok, az ablak mellől nézem az utcánkat, a kerület fényeit, a város hegyeit, a magyar eget és az európai csillagokat.

Babarczy Eszter

Egy euromagyar fényképre

Természetesen IGEN Európára. Természetesen, ezzel kapcsolatban minden jó és kevésbé jó érv közhellyé, de mondhatni úgy is, hogy a progresszió legkisebb közös többszörösévé vált a magyar történelem és politikai gondolkodás történetében, valamint az utóbbi években. Csak emlékeztetőül idézek röviden Babits 1935-ös, ragyogó Vörösmarty-esszéjéből: „Lehet-e csak-ugyan bezárkózni egy nemzet életébe, s nem gondolni az emberiség bajaival? Az én fiatal koromban úgy beszéltünk a magyar glóbuszról, mintha egészen külön darabja volna a világnak, biztos elszigeteltségben...Rettenetesen megbűnhödtünk ezért.”

Természetesen mindezzel együtt mindig is Európában voltunk tehát, odatartoztunk, s nem csak földrajzi értelemben, hanem számos, legrosszabb pillanatainkat kétségbeesetten, olykor ellenállva, olykor tehetetlenül megélő legjobbjaink vágyaiban, munkásságában legalább. Ez a csatlakozás most elsősorban politikai és gazdasági, az ún. uniós normákhoz való igazodás jegyében, meglehetősen technokratikus-bürokratikus módszerekkel zajlik, mert alighanem másképp nem valósítható meg, s ez belátható ugyan, ennek ellenére esetenként kellemetlen, sőt irritáló. Az is nyilvánvaló, hogy nagyrészt pozitív, illetve remélhetőleg, várhatóan kisebb részt negatív következményével együtt kell és lehetséges igen-t mondani minden szavazópolgár közvetlen véleménynyilvánító döntése (felelőssége) útján.

Csakhogy amennyire nem lehet kérdéses az IGEN, annyira kérdéses és e kérdésesség jó ideig lezárhatatlannak tűnik, hogy: mi milyen állapotban lépünk az EU tagjai közé? Erre ugyanitt, a Népszavában néhány hete azt feleltem, hogy véleményem szerint krónikusan rossz állapotban. A közmentális, a szellemi egészség, az önmagunkkal s így másokkal való törődés, az örömképesség valamint a tanulás (tanultság és tanulságokhoz való erő, bátorság) hiánya, messzire vivő, régi, de immár nemzeti kórsággént megjelenő hanyatlása, mely 89 után az illuzionisztikus várakozással ellentétben tovább gyorsult, mindez tehát nagyon is békésen összeférhet azzal a gyakorlati és csak foszlányokban meggondolt vágyaink szerint szimbolikus jelentőségű fejleménnyel, hogy „papírunk” lesz végre róla: európaiak vagyunk. Ez a papír-formula persze Európa nyugati felének a keletivel szembeni, szintén történelmi hosszúságú, másféleképpen kóros felsőbbiségtudatáról és 89 után is nem egyszer megmutatkozó megérteni-nem-akarásáról, sőt ronda betartásairól is szól.

Éppen most nem lenne szabad azzal a lelkülettel „belépni” (hová is?, oda, ahol eddig is voltunk, csak éppen önmagunk által sem elismerve, vállalva?), hogy végre befogadtak, visszafogadtak - „ezek”, a nagyobbak, az erősebbek, a szerencsésebbek, a gazdagabbak, stb. Ebben az esetben ugyanis, s erre a kölcsönös, nem elhanyagolható, nem ritka kommunikációs zavarok, súrlódások szolgáltatják a példát, megmaradhat legfőljebb a papiros (és a termelendő, irdatlan irathegyek) keretei között az ősi hierarchia, az alá-fölérendeltségi viszony, ha csupán a lelkület, a magatartás-reflexek, a beidegződések szintjén is.

A frusztráció és ellenérv rossz, zárlatos körei, mentális, lelki, csoportos betegségeinket illetően persze mindenek előtt a magunk háza táján, a magunk önnevelődésének késői megtanulásában kellene előre lépni. Az Unió s alighanem minden nemzetek fölötti, de nemzetenkénti társulás megoldhatatlan problémája ugyanis, hogy - esetünkben például - maradhatunk mi rémes, egymást (önmagunkat) gyűlöltető kicsi ország, miközben, szélsőséges s az európai közfigyelem körébe tartozó eseteket leszámítva (emberi jogok, romaügy, stb.) kifelé, minden további nélkül, profi módon, flottul, olykor duzzogva, olykor túlteljesítve, szép sorjában teljesítjük a uniós elvárásokat, modernizálódhatunk, sőt még magunk is beleszólhatunk a brüsszeli egyezkedésekbe, a mellérendelő egyenrangúság papírformája szerint (a realitás

persze mintha eltérne a minden további nélkül működő s e működést újra és újra kimunkáló, alakító egalitástól, de itt és most hagyjuk ezt a köztudomást is).

Számomra tehát az IGEN/NEM egyszerűen nem kérdés, illetve egyes jobboldali és szélsőséges politikusok által meglebegtetett NEM-alternatíva, túl azon, hogy romlott és önös hazárdjáték, valójában nem létezik... A kérdés az, hogy mit jelent ma, éppen most, ezekben a háborús hetekben, illetve a közeljövőben „belépni” Európába? Kérdezniem kell, lévén ún. human foglalkozású ember, akinek nem lehet dolga, sőt tilalmas a kizárólag és egyetemessé kikiáltott praktikus dimenzióhoz igazodnia, mert ezzel egy korszakjellemként ugyan terjedő félben lévő, de el nem fogadható, veszélyes kirekesztés része és részese lenne.

Annak a kirekesztésére, blokkolására és hosszú ideje tartó leértékelésére gondolok, hogy egy-egy súlyos, közösségi döntés mögött igenis lehet és szükséges rákérdezni (rágondolni), hogy akkor hát mit is jelent mindez, a praktikus, politikai, stb. megfontolásokkal együtt és azokon túl, elismételve például Kant egyik, újságban (!) megjelent írásának szívszorítóan anakronisztikus címét: Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből (1784 november, Berlinische Monatschrift). Ennek ötödik és hatodik tételének „kopfja” így hangzik: „Az emberi nem számára a legnagyobb probléma, amelynek megoldására a természet rákényszeríti, egy általánosan jogszerű polgári társadalom elérése.” Illetve: „Ez a probléma egyben a legnehezebb is, s az emberi nem ezt oldja meg legutoljára.”

A fenti idézet nekünk már-már gunyoros tükröt tartó, használhatatlannak tűnő, „érvénytelen” szóhasználata és a „mit jelent ez?”-re való rákérdezés tétova kísérlete magában foglal egy választ. Azt, hogy a „csatlakozás” pillanata, a lényegében részünkről ezúttal aligha befolyásolható, nem általunk előidézett az aktuális világpolitikai és európai helyzet különlegesen riasztó, kiszámíthatatlan szakadékokat és kontrollálhatatlan fejleményeket előre sejtető, kaotikus időszakában történik meg.

Az EU és a NATO beszélgető fórummá való leértékelésére irányuló amerikai kormányzati kísérletek, bárdolatlan, pökhendi Európa-ellenes nyilatkozataik, másfelől az EU néhány vezető hatalmának végig gondolatlan, tempó vesztett, olykor nagyon is önérdékű-nemzeti politizálása egy globálisan kibontakozó (háborús) válság körülményei között arra utal, hogy akár a globalitás-gondolat, akár az egységes Európa gondolata a mérvadó és primátust gyakorló hatalmak döntésképes köreiben szintúgy nélkülözi, elsikkasztotta, megszüntette a „mit jelent ez: általánosan jogszerű polgári társadalom?” szimbolikusan és retorikailag persze emelkedetten vagy éppen nagyon is praktikusán, offenzíven propagált kérdését.

Az euroamerikai politikai elit rohamos szellemietlenedése, gondolatlansága, lépéseik és magatartásuk (múltjuk) helyenkénti kriminális jellege, vagyis a „felső” világ, csupán a globálisan terjedő, egyre kezelhetetlenebb alvilágosodás és romlás dizájnolt tükrévé válik. De az egymás felé és ellen fordított tükrök egyaránt kaotikus arcmásokat mutatnak. Mert hiszen mi másról szólna a jelenlegi euroamerikai krízis, mint a rajta kívül eső világ kezelhetlenségéről, az emberi természet romboló, de mindig is ismert, beszámított dimenzióinak olyan fokú végig-gondolatlanságáról, amely egyúttal a nyugati világ belső szakadékoságát tárta föl, miközben az euroamerikai elit cinikusan vagy önigazoló (kontraproduktív, üres) szólamokban ismételve a Nyugat felelősségét a Glóbus iránt.

Magyarország, a magyar nép (és az itt élő kisebbségek) számára a belépés - nem vitatandó, nem kétségbevonható - IGEN-je tehát nem csak nemzeti önismeretünk említett állapotának, súlyos zavarainak feldolgozási nehézségeivel való szembenézést, az öngyógyítás IGEN-jét jelenti, amelynek elmulasztása vagy jegelése mellett még vidáman „felzárkózhatunk” a most különben gyatrának látszó EU-előnyökhöz. Hanem bonyolítja és súlyosbítja az egészet, hogy a

belépés folyamatában s a most feltört, könnyen nem megszüntethető veszedelmessé dagadt, belső nyugati krízis és önismeret-zavar tapasztalatával szembesül. Hogyan válhatunk „világpolgárokká”, ha az eszményinek tekintett „világpolgárok” maguk vannak rettenetes állapotban, amennyiben a „világpolgári szemszög” hihetetlen mértékben összeszűkült, romlásnak indult és kiüresedett? A nehézség éppen az, hogy egy kérdőjelre kell itt és most habozás nélkül IGEN-t mondanom, miközben magyarként változatlanul keresném: mit jelent ez a szó, Európa?

Egyszer volt, hol igen, hol nem, hogy megtaláltam, amit kerestem. Egy régi, 1937-es fényképen, amit talán nem csak irodalmárok ismernek. József Attila a Belvárosi Színházban az akkor már csehszlovák állampolgárságú Thomas Mannak mutatja a hozzá írt üdvözlő versét, melynek elmondását a nagy német felolvasó estjén Horthy rendőrsége természetesen betiltotta, az utolsó sor „politikai célzása” miatt. Kétségtelen, hogy a fiatal költő kissé alázatos testtartást vesz fel, a mosolya a „kisebbiké” s az örök fiúé, és az is kétségtelen, hogy a Lotte Weimarban-részlet felolvasásától kifáradt idősebbik és „nagyobbik” inkább atyai, tanáros jóváhagyással, csipetnyi leereszkedéssel, semmint igazi érdeklődéssel, de nem is barátságtalanul nézegeti az orra alá tolt papirost. Alján azonban kétséget kizáróan olvashatta, rögtönzött s nyilván nem túlságosan sikerült német fordításban az általunk jól ismert zárómondatot: „Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen/ néz téged, mert örül, hogy lát ma itt/ fehérek közt egy európaít”.

Vajon nem az a régi, nyilván archivált, mégsem igazán jelenlevő papiros volt az igazi és méltó együvé tartozást megerősítő nyilatkozat?

Balassa Péter

Személyes mondatok a nemzetépítésről és az európai projektumról

Míg a magyar politikai osztály 1990-től a csődbe ment rendszer megváltoztatásával küszködött, az akkor 12 tagországból álló Európai Közösség (EK) egy egészen rendkívüli, ám felőlünk nézve némileg szakmainak tetsző terv kivitelezésével volt elfoglalva: a korábbi tapasztalatokkal felvértezve nekilátott az árfolyam-kockázat végleges kiküszöbölésének.

Ez valóban eléggé szakmai hangzású ügy. Mi itt a térségben sokkal felemelőbb érzelmi-intellektuális vállalkozásba fogtunk, melynek nem kisebb célja volt, mint a jogállam helyreállítása és a magántulajdon primátusán nyugvó valódi piacgazdaság újbóli intézményesítése. Ami már önmagában hatalmas teljesítmény, s ehhez a nemzeti szuverenitás visszanyerését is hozzásorolhatták a demokratikusan megválasztott kormányok. Sőt még a magyar vagy lengyel teljesítményt is felülmúlni érezhették azok a vezetők, akiknek megadatott, hogy vadonatúj vagy korábban csak rövid ideig létező államokat hozzanak létre. Észtország, Szlovákia, Szlovénia, Moldova és távolabb ilyen meg olyan -isztán alakult meg, saját zászlóval, önálló nemzeti fizetőeszközzel, himnusszal, katonai uniformissal.

Mi ehhez mérve a monetáris unió terve? Márpedig 1989-től Nyugat-Európa hatalmi és pénzügyi elitje pontosan erre a projektumra szánta rá a rákövetkező tíz évet. Ami ugyanis technikai nyelven a nemzeti valuták árfolyamának végleges rögzítése, az más megfogalmazásban egy új európai valuta megalkotása. Erős nézetem, hogy az 1988 végén megindított Delors-terv nekünk - akik a rendszerváltozás kezdetétől vissza kívántunk kerülni az európai nemzetek nagy családjába, és az első megindokolható alkalommal csatlakozási kérelmet adtunk be - rengetegbe került. Én legalább is úgy látom, hogy kolosszális történelmi pechünkről van szó: a nyugat-európai döntéshozó körök egy pillanattal azelőtt kezdtek hozzá a monetáris uniónak, hogy az események szerencsés összejátszása folytán hirtelen lehetővé vált a szovjet birodalom békés felbomlása, és így megnyílhatott volna az út Európa gyors újraegyesítéséhez. Azonban a közös európai pénz megteremtésének tíz éves tervét 1989-ben útjára bocsátották (majd az év őszén ledőlt a berlini fal), azután kemény munkával végigvitték, és 1998 legvégén (akkor még) 11 ország valutájának árfolyamát végérvényesen és visszavonhatatlanul rögzítve életre keltették - eleinte csak számlapénz formájában - az eurót. Az pedig 2002 elejétől ténylegesen is felváltotta tizenkét országban a nemzeti valutákat.

De nem a monetáris unióról kívánok szólni. Az események felidézése annak megértéséhez fontos, hogy láthassuk: a Közösség, majd pedig a saját minőségi átalakulását új névvel is kifejező Unió az elmúlt évtizedet egészen más teendőkkel töltötte el, mint ami nekünk életbevágóan fontos volt. Persze az EU esetében sem technikai ügyről volt szó. A nemzeti valuták megszüntetése sokkal több, mint csupán szimbolikus kérdés, noha annak sem akármilyen. A nemzeti szuverenitás egyik legerősebb s egyben a szó szoros értelmében kézzel fogható szimbóluma a saját pénz, rajta az uralkodóknak vagy a nemzet nagy szülötteinek arcképével. Most erről a szimbólumról is lemondtak az integrációban társult országok; ez nem pénzügy-technikai, hanem valódi történelmi tett.

Eleink jól tudták, hogy nincs modern nemzetállam saját pénz és saját bank nélkül. Olyannyira nyilvánvaló volt ez, hogy 1848 márciusának idusán a kilencedik követelésben elég volt csak két szót mondani: Nemzeti Bank. Mindenki értette a forradalmi Pesten és Budán, hogy mit és miért kívánja ezt a magyar nép. És amikor új nemzetek születtek az 1990-es évek elején a térségünkben, a külföldi technokraták óvása ellenére bizony megalkották a maguk fura pénzét („funny money” - írta az egyik vezető amerikai közgazdász): a krivnyát, kunát, tollárt.

Ezenközben az Európai Unió szinte mindent a közös pénz létrehozásának rendelt alá. Csak olyan bővítést vállalt, amely kicsi, problémamentes és gazdag országokat foglalt magába: Svédországot, Ausztriát, Finnországot. Ebbe a képbe a nyugati vezetőknél nem fért bele Lengyelország vagy Magyarország felvétele; majd jöjjenek, ha elkészültek házi feladataikkal, és már mi is túl vagyunk nagy vállalkozásunkon.

Az új pénz csak akkor lehet sikeres, erős fizetőeszköz, ha a monetáris unióba befogadott országok pénzügyi értelemben eléggé homogének; nem hoznak magukkal inflációs hajlamot és méretes államadósságot. A közös pénz tehát kikényszeríti a nemzeti adórendszerek és költségvetési sarokszámok harmonizálását. Pedig az adózás a nemzeti szuverenitás legbelsőbb körében tartozik - ám Nyugat-Európa nemzetei az integrációs folyamat hosszú évtizedei alatt már megértették és jól begyakorolták, hogy a társnemzetek érdekeit rendszeresen, intézményesített kereteken figyelembe kell venniük, hiszen az öreg kontinensen már régóta nem létezik teljes nemzeti szuverenitás.

Az euró keletkezés-történetét azért hoztam fel, hogy kontrasztfényt vessen a mi ügyeinkre. A mi térségbeli ügyeinkre, mert hiszen a magyar nemzettudat és az európaiság kapcsolódása vagy konfliktusa lényegileg azonos a térség többi hasonló helyzetű országéval. Nekem 1994 után megadatott - noha szándékaim, vállalkásom ellenére alakult úgy a személyes sorsom -, hogy másfél év kormánytagság és a Magyar Nemzeti Bank elnöki székében eltöltött három esztendő után a londoni nemzetközi fejlesztési bankba kerültem. Ott hazámon kívül Csehország, Szlovákia és Horvátország érdekeit is képviseltem az igazgatótanácsban. E három év alatt volt alkalmam megérteni, hogy a négy nemzet sorskérdéseiben sokkal több a közös, mint ami elválaszt.

Nagy a hasonlóság - mutatis mutandis - a nemzeti érzés megnyilvánulásai, a nemzeti érdek értelmezése terén is. A nemzetközi bankban a más országok kormányai által megfogalmazott nemzetgazdasági érdekeket meghatalmazásuk alapján képviseltem, és ezenközben volt időm legalább részben megérteni a szlovák, a horvát, a cseh nemzeti érzést. A fiatalabb olvasók számára hozzátesszem: olyan kormány voltam annak idején tagja, melyet gyakran (talán e lapnak a hasábjain is) nacionalistának állítottak be, elítélő hangsúllyal. Elnézik, ha elfogult vagyok, de én az Antall-kormányt és személyesen Antall Józsefet patriótának tartottam és tartom ma is, a nemzeti szuverenitás lehetséges formáinak helyreállításában és a rendszer-változtatás hatalmas intézmény-építési feladatainak megalapozásában elvégzett kormányzati munkásságát pedig fontosnak és alapvetően sikeresnek gondolom. Bárhogy volt is, tanulságos feladat egy volt magyar miniszternek azt átélni, hogy miként gondolkozik a nemzetépítésről a horvát vagy a szlovák döntéshozói kör.

A nemzeti jogrend, intézményrend létrehozásának vagy újraalkotásának feladatát a térség minden országában el kellett végezni; minél előbb és minél sikeresebben zajlott le ez (a tulajdonképpeni rendszerváltozás), annál előbb vált az ország alkalmassá arra, hogy befogadást nyerjen a nemzetközi biztonsági, gazdasági és integrációs szervezetekbe. Már az Antall-kormány is minden egyes jogintézmény megalkotásánál megkövetelte az európai jogrenddel való harmonizálást. Most, két kormányciklussal később talán tisztábban látjuk a feladatot, és persze annak számos buktatóját.

Egyfelől: a közös Európának csak az a nemzet válhat sikerrel részévé, amely történelméhez, hagyományaihoz, kultúrájához szervesen kötődik (így a nemzeti összetartozásból erőt, szolidaritás-érzést merít, mely nélkül a rendszerváltozás ezernyi megpróbáltatásain és válságán nem lehetne túljutni). Másfelől éppen azért, mert biztos nemzeti létében, kultúrájának és életformájának fennmaradásában, hajlandó lesz arra, hogy más nemzetekkel és nemzetek feletti

intézményekkel megossza azokat a jogokat, hatásköröket és szimbólumokat, amelyek valaha egy országot országgá tettek.

A nyugat-európaiak a két világháború közötti korszak agresszív gazdasági és politikai nacionalizmusával a hátuk mögött olyan rendszer lépésenkénti felépítésébe fogtak, amelyben nincs helye - funkciója se lenne - a XIX. századbeli nemzetépítő, nemzetmegőrző ideológiáknak. Egymás nyelvét, kultúráját nem vitatják el, sőt még a lesüllyedőben lévő nyelvi kultúrákat is támogatják. Így valóban anakronisztikusnak érezhetik a kelet-európai nemzetépítési álmokat. A térség történelmi megkésettségének tényét azonban nem lehet negligálni; előbb valóban helyre kell állítani a szuverenitást ahhoz, hogy majd a felkészültnek ítélt ország egyenrangúnak érzett félként csatlakozhasson a nagyobb közösséghez.

Akár megérti a meghatározó („mainstream”) társadalom-felfogás a rendszert változtató országok bonyolult teendőit, akár nem, a térségünkben élők nem tudják egykönnyen túltenni magukat azon, hogy a mai felnőtt generációk életében összetorlódtak a feladatok. S ebből zavar támad a fejekben. Ahol nem sikerült polgári jogrendet kialakítani, a gazdaság nem ígér szolid jólétet és kiszámítható viszonyokat, ott a privatizációban csak a külföldiek térnyerését látják, a nemzeti kisebbségekkel szemben gyanakvóak, a külföldi hatalmakra vagy bizalmatlansággal tekintenek, vagy másik végletbe esve jóságos nagybácsiként várják a segílyt.

A román társadalom vagy a Meciar-éra Szlovákiája elég nyilvánvalóan mutatta meg a megkésett polgárosodás és a külvilághoz, más nemzetekhez, nemzetiségekhez való kiegyensúlyozatlan viszonyulás kettősségét. De seperhetünk a saját portánk előtt is; a magabiztos, értékeknek tudatában lévő, versenyképes munkaerőpiaci pozíciót betöltő rétegek az európai csatlakozás ügyét az elmúlt évek természetes folyamányának tekintik, ugyanakkor bizonytalanság és aggodalom érezhető azok között, akik eddig sem tapasztalhatták meg a nyugodt polgári létet.

És nem csak a rendszerváltozás győztéseiről és veszteségeiről szól a történet. A jobb módú, inkább prosperáló körökben is érezni a további változásoktól való ódzkodást. De hiszen éppen csak megszilárdultak mára az élet keretei, és most ismét nagyarányú változás előtt állunk. Ráadásul olyan civilizációs kérdésekből (fogyasztóvédelmi, kisebbségi, állatjóléti, szabványbeli részletekből) csinál nagy ügyet az Unió, amelyeknél nálunk jóval égetőbbeket is találni még. Ha így érzik sokan, nem is tévednek. Mi itt e térségben „real time”-ban csatlakozunk egy olyan közösséghez, amely több évtizedes összecsiszolódáson esett át, és most már a nagy horderejű kérdések közé tartozik az élőállatok civilizált szállítása, a kamatjövedelmek nemzetközi adóztatásának rendje, és az, hogy ne kelljen valutaátváltási veszteségekkel bajlódni.

Majd ha bent leszünk az Unióban, jobban megértjük e kérdések igazi súlyát. Majd ha a magyar (lengyel, szlovák) társadalom többsége végre otthonosan érzi magát a jogrendben, és végre eligazodik a piacgazdaság szabályai között, ráérez annak értelmére, amit ma még nyugati fakszsinak tart. Ha a sietéstől lihegő évtizedek után kicsit megállapodunk, érthetőbb kezd lenni mindaz, amit a szerencsésebb sorsú európai nemzetek a maguk tempójában összehordtak. Majd ha polgárokká lettünk.

Bod Péter Ákos

A sirálybőr-cipő

Honnan került a cipő az asztalra, ide, a kedves Olvasó elé? Természetesen egy versből. De nem abból, amelyik a nemzet mélyrepülése alcímet viseli, s amelyben a költő a Vörösmarty nemzethalál-víziójának beteljesülte utáni állapotot tárja elénk. Szőcs Gézának ebben a totális pusztulás utáni, immár ellenségek, békediktátumok, sőt magyarok nélküli, feltámadás utáni földi körképében a budai Vár helyén már csak egy rozzant csőszkunyhó áll, a Moszkva téri metróban összegyűlt vízhez éjszakánként özek járnak inni, Kolozsvár főterén pedig Mátyás szobrának „bezúzott arcában két bogyó úgy remeg/ mint forró vaslapon hideg eperszemek!” A sirálybőr-cipőre (és nem itt először) a költőnek abban a ritka „optimista” versében lelünk rá, amelyet a millenniumhoz, vagy inkább az évezredhatárra való elérés, a vissza- és előretekintés pillanata ihletett. Az ezredforduló pedig delejes dátum ugyan és bűvös állapot, ámde csak annyira, mint minden Szilveszter-éj: hamar elmúlik, és sohasem sorshatár. Ebben a versben azonban különös, távoli fényjelek érkeznek a „híres tartományba”, oda, „ahol egy nemzet biztos kézzel/ saját szívébe mártja törvasát/ s gyűlöli önmagánál jobban:/ gyanított ellenlábasát”. És ekkor jön el az évezredhatár kínálta új lehetőség: maga a korszakváltás. Nem valami automatikusan, mindenkire ható új boldogság-törvény lép életbe, most sem jön semmi magától, csak előáll az esély, mert „Az évezred egy boldog hosszú ország/ melyben a keskeny sors kiadását/ a csillagzatok meg-megsokszorozzák”. Ezt az esélyt kellene megragadni. Ami csakis akkor sikerülhet, ha a nemzet végre kibékül önmagával: „vágj át az újabb ezredéven,/ öltsd fel díszes király-ruhád/ és lépj át könnyű sirálybőr-cipődbe/ s a rejtett, absztrakt, távoli jövőből/ a tényleges és végleges időbe/ és lélegezz mint roppant mellkasok/ lélek legyél s a lélek lázadása”.

Patetikus vers? Mert benne „Angyal száll át a szenvedélyen”, az önmagunkkal és a magunk közti kibékülésre szólítva? Inkább tárgyilagosan pontos, kérlelő és beláttató, hiszen az intellektus a tunya álomidőből és a jövő fogalmilag megtanult fiktív síkjából a tényleges időbe hív, le a földre, és pedig feladatra. Szőcs Géza verse tehát a nemzetről és a jövőről szól, még a feltámadáson innen. Mert „most új ezred népe száll nyeregbe”. Igen, de szállunk, vagy csak kapaszkodunk, rugaszkodunk? Vagy még azt sem döntöttük el - pedig itt a ló, amit akartunk -, hogy fölüljünk-e rá egyáltalán? Ez a remek, „sirálybőr-cipős” gondolati költemény persze nem az EU-csatlakozás alkalmi verse, mégsem véletlenül ötlött az eszembe, hiszen nekünk is a tényleges idő parancsol. Mit? És hogyan legyünk Európában magyarok? Mint eddig, csak sokkal jobban. Szabó Zoltán írta: „A magyarnak, a magyar szellemiségnek azt a szerepet szánám, hogy e pillanatra készüljön fel és mutassa meg, például a szomszéd kis népeknek és ámulásul a távoli Európának, hogy milyen nagyszerű mélységek vannak egy olyan kicsi tengerszemben, mint a magyar. Eddig zenében ezt teszik Bartók és Kodály. Ha ezt megtesszük: a magyarra nemcsak jobb élet, hanem nagy szerep is várhat a jövő Európájában.” És mégis, éppen ma mintha alig szólnánk végre arról is valamit, hogy mi mindent adunk mi Európának - magyar értéként, örökségként, hagyományként és sajátosságként. Pedig Babits is úgy látta, hogy a magyarság a „legnagyobb szolgálatot akkor teszi a világnak, ha megőrzi nemzeti sajátosságait, s megmarad annak, ami. Nemzet vagyunk a szó régi, szellemi, jogi, erkölcsi értelmében, nem pedig faj a tülekedő fajok között, se nem valami nyomorult, kicsiny erőlködés a nagy erők félelmetes csataterén. Csak nem akarunk ilyenné válni? Meg kell maradnunk nemzetnek, léleknek, szabadnak, nemesnek, alkotónak, keleti nyugalomban, mely mindenkivel dacol, szellemi erőben, mely senkinél sem érzi hátrább magát. Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba-szállásra.”

Magyarország nem Európához, hanem az Európai Unióhoz csatlakozik. Ahhoz a közösséghez, melynek már úgymint része vagyunk. „Európa tömörülésének, részei együttműködésének eszméje tehát nem valami mesterséges kigondolás, hanem természetszerű stádiuma a szerves fejlődésnek.” (Teleki Pál).

Miért csatlakozunk? Mert kezdettől éppen ezt akartuk. Hogy kik, és milyen kezdetektől? Nemcsak az elmúlt tizenhárom év öt magyar kormánya, de a magyar társadalom túlnyomó része is ezt akarta, ezért ment át a gazdasági nehézségek tisztítótüze (a lelki, sajnos, még javában tart). A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján a rendszerváltoztatás kezdete hazánk reintegrációjának, Európába való visszailleszkedésünknek is a kezdete volt. Az országé, melynek lakosai az elmúlt bő évtizedben a legnagyobb áldozatokat már meghozták, a csatlakozás érdekében is. Mindez pedig nemcsak az anyaországnak, de az elszakított magyarságnak is a javát szolgálta. Minden magyarnak a Magyar Köztársaságban, Szlovákiában (11,5 százalék), Ukrajnában (13,4 százalék), Romániában (21 százalék), Szerbiában (16,9 százalék) és Szlovéniában (kilenc százalék), vagyis a „külmagyarok” millióinak is (az Ausztriában élő 2,5 százaléknál több magyar már tagja az Uniónak). Az anyaország csatlakozása tehát közös, vagyis nemzetpolitikai érdek.

Honnan veszem mindezt? Megkérdeztem minden magyar polgárt? Nem, erre való a népszavazás. De azért azt ne feledjük: 1945-ben (sőt már a német megszállással) nemcsak függetlenségünk veszett el, hanem aztán közel ötven évre Európából is kiszakadtunk (noha 1100 éve itt vagyunk).

Faludy György írja Egy helytartóhoz, 25 év után című versében: „A szabadság csodaszarvasát üztük/ négyszáz éve. De ki fut most utána?/ Te érted el. Szívós vagy. Egy országot/ toltál át Ázsiába”. Keletre, a szovjet kommunizmusba és szocializmusba, ahová pedig nem kíváncsiak voltunk. És persze nemcsak magyarok és szabadok akartunk lenni (maradni) akkor is, de gyarapodó polgárok is. Azt akartuk, hogy kulturálisan és gazdaságilag is visszailleszkedhessünk végre az azóta alapvetően megváltozott nyugati Európába. Abba a kultúrkörbe és gazdasági térbe, amelyikbe egyszer már beléptünk a Szent István-i államalapítással. Hogy ez az Európa ma mennyire keresztény (liberális, stb.), más kérdés. Azt azonban nehéz volna tagadni, hogy a sok évszázados török, osztrák, szovjet megszállások, elnyomások, trianonok ellenére mint állam is mindig a keresztény (liberális, stb.) Európához tartoztunk. „A mai Európa az európai nemzetek évszázadokra, részben másfél évezredre visszamenő generációinak alkotása, terméke, helyesebben azzal azonos: ezen generációk munkájának, gondolkodásának, tradíciójának halmozása, szintézise - írta Teleki. - Önfenntartási ösztönének jelentkezése éppoly generatív hulláma, éppoly egyetemesen európai és csak európai, mint a humanizmus, a feudalizmus, a renaissance, a kapitalizmus és sok egyéb. Ha nem ismerjük fel a fejlődés és a posztulátum organikus voltát, és más kategóriájú vagy idegenszerű alkotásokról próbálunk megoldásokat másolni, nem fogunk célhoz jutni, vagy csak nehéz kerülőutakon, sok nehéz csalódáson, esetleg megrázkódtatásokon át.”

Mára pedig a csatlakozás nehezén már túl vagyunk. Persze nem a nyitott koppenhágai-brüsszeli aranykapuban állunk, amelyen csak be kell fordulni. Dehogy. Az EU az összes előírása, normája és kvótája ellenére sem valami üdvöztető csodaszarvas. Csak lehetőség. A „tényleges idő” lehetősége, s ha még nem is békültünk meg önmagunkkal, legalább ebben egyet kéne értenünk. A lehetőséget pedig el lehet utasítani: ha nem lépünk be - de el is lehet szalasztani: ha ugyan már beléptünk, mégsem élünk vele, mert várunk. Ha megint várunk valamire, arra, hogy mit kapunk, és hogy majd magától „jobb lesz”. Jobb lesz, igen, de nem azonnal és nem verseny nélkül, „fönről”, államilag (attól az államtól, amit nem szeretünk, s nem is vagyunk büszkéek rá, pedig a miénk?). Mégis jobb lesz, hiszen eddig egyetlen új tag

sem bánta meg. Hogy most sokan leszünk? Sajnos. Ahhoz, hogy már a rendszerváltozás kezdetén tagok lehessünk, egy sokkal bölcsőbb, méltányosabb, távlatosabb gondolkodású (és akkoriban még gazdagabb) Európára lett volna szükségünk. Aztán voltunk mi, a „hármak”: magyarok, lengyelek, csehek - versenyeztünk, építkeztünk ki ahogy tudott. Hogy most egy kissé tarka, tízes vegyes csoport bandukol az Unióba? Nem rajtunk múlt. Az elmúlt évtized cikkcakkos magyar fejlődése azonban mégis csak fejlődés volt és fölzárkózás. A saját adottságainkban rejlő lehetőségek megközelítéseként egyben csatlakozási előkészület is. Mindaddig tagságunk elérése volt külpolitikánk egyik alappillére, nemsokára azonban ez lesz az a pillér, amelyre a másik kettő (szomszédság-régió és a határon túli magyarság ügye) ráépül. A cél a nemcsak egyenrangú, de egyenjogú nemzetek és az autonóm nemzeti kisebbségek Európája. Ahol „a hazaszeretet, a patriotizmus nem tekinthető valamiféle szegregációs törekvésnek. A hazafiság az európai érzés egyik kifejeződése, amelynek erénnyé kell válnia.” (Helmut Kohl)

Olyan önkéntes szövetséget kívánunk, amely az anyagi gyarapodás mellett természetes céljának tekinti a nemzeti értékek megőrzését és a nemzeti önazonosság fenntartását - a miénket is. Amelyben a nemzeti kisebbségek pusztán létük értetlennedő és fiktív elismerése helyett valóságos védelemben és támogatásban részesülnek. A nemzetállamok szerepe csökkenni fog, de a nemzeteké nem. Ezért is kell a magyar nemzeti tudatot - befogadó és értékőrző hagyományainkat követve - együtt erősítenünk. Nem a Szöcs Géza-féle „Ellenlábas szigetekre” készülünk tehát, ahová csak egy könyv jöhet velünk, hanem az új, immár nekünk is európai évezredbe, ahová teljes önmagunkat visszük.

Hogy is írta Babits Mihály? „A magyarság, melyet az életből és könyvekből ismerek s magamban is érzek, éppenséggel nem határozatlan s még kevésbé tartalmatlan. Tartalma maga a nemzeti hagyomány: azaz sorsemlékek s szellemi és érzelmi élmények összessége.”

Csapody Miklós

Mint fölérendelt cél

A múlt század ötvenes éveinek elején végezte Muzafer Sherif tizenéves amerikai gyermekekkel azokat a kísérleteit, melyek eredményei mind a mai napig útmutatóak, ha arról gondolkozunk, hogy miként lehet csoportokat összeveszíteni és kibékíteni. A kísérlet elgondolása nagyon egyszerű volt. A kutatók több tucatnyi egymást nem ismerő fiút hoztak össze egy nyári táborba, s néhány napig magukra hagyták őket. A kezdeti időszak arra elég volt, hogy kialakuljanak az első barátságok, s ahogyan lenni szokott, az első ellenszenvek is. Ezt követte a csoportbeosztás, mely kegyetlen módon szétválasztotta a barátokat, s lehetőség szerint egyűvé telerelte a korábbi ellenfeleket.

Két csoport jött létre. Mindegyik csoport hamarosan kialakította a maga törvényeit, megtalálta szimbólumait, kialakította a csak rá jellemző valóságtudatot, melynek része volt a terület, ahol a csoport élt, s a pár napos együttlét is elegendő volt arra hogy a csoportok elábrándozhassanak a maguk saját történetéről. A kísérlet forgatókönyve mindent megtett annak érdekében, hogy az egymást kölcsönösen tagadó csoportmitológiák megerősödjének. A két csoport tagjai folyamatosan küzdöttek egymás ellen, mivel a kutatók rendre olyan célokat tűztek eléjük, amelyeket ha az egyik csoport elért, a másik hoppon maradt. Ilyen volt például a kötélhúzás, melyben nincs kompromisszum, vagy az egyik csoport húzza át a másik csoport tagjait a maga térfelére, vagy fordítva.

A folyamatosan zajló versenyek megtették a maguk hatását, s a csoporttudatot tápláló mitológiák mellett létrejött az egyes csoportok tagjait a másik csoport tagjaival szemben megkülönböztető fölényérzet, előítélet és negatív sztereotípiák. A hajdani barátok egymás ellen fordultak, s a hajdani ellenfelekben a közös csoporttudat szorításában szenvedélyes barátság gyulladt.

Sherif nem állt meg ennél a pontnál. Amit a fiúk egy hét alatt létrehoztak, azt az emberiség több ezer év alatt újra meg újra létrehozta. Háború mindig is volt elég. Sherif ambíciója a béke volt. Több napon át kísérletezett technikákkal, amelyekről gondolni lehetett, hogy kibékülést eredményeznek. Csináltatott például egy közös faliújságot, abban a reményben, hogy a közös tájékoztatás majd megbarátkoztatja a két csoport tagjait egymással. Az információ azonban visszajára fordult, mindegyik csoport a maga szájíze szerint magyarázta a híreket, s a konfliktus nagyobb lett, mint volt valaha is. Hasonlóan kudarcot vallott a közös rendezvények technikája is. A közös vacsorák, esti mozielőadások, kulturális vetélkedők botrányba fulladtak, a nappali sérelmek felhánytorgatásának alkalmává züllöttek. Nem vezetett sikerre az az elgondolás sem, mely szerint a csoportok vezetői leültek egymással, hogy személyes találkozás során tisztázzák a felmerült problémákat. Nem mintha nem tudtak volna a vezetők kijönni egymással. Nagyon is jól kijöttek, meg is egyeztek. Ám mire visszatértek saját területükre, nem voltak többé vezetők, mivel övéik túl puhának tartva őket, más vezetőket választottak helyükbe.

A kísérlet utolsó napjai hoztak csak megnyugvást. Sherif ezúttal olyan célokat állított a fiúk elé, amelyek vonzóak voltak, de csak összefogás útján lehetett azokat elérni. A két tábor vízellátása például leállt. A víz szállítását csak úgy lehetett megoldani, ha mindkét csoport részt vett a folyamatban, s egyik csoportnak sem volt külön-külön ereje ahhoz, hogy megszervezze ennek az életfontosságú anyagnak a szállítását. Néhány ilyen jellegű fölérendelt cél elég volt ahhoz, hogy a nyári tábor ugyanolyan vidáman érjen véget, mint ahogyan elkezdődött.

Ironikus módon Sherif gondolata az volt, hogy ezek a kísérletek a hidegháború két főszereplője, az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára adnak majd módszertani útmutatást. A két nagyhatalom vezetői azonban ügyet sem vetettek a kísérlet eredményeire, s tovább folytatták a hidegháborút, mely végül úgy ért véget, hogy az egyik fél negyvenöt év múlva kiütéssel győzött a másik fél fölött.

Egymással szemben álló ideológiai és politikai csoportok esetében a fölérendelt célok valószínűleg hatástalanok, mivel az egymást kizáró valóságok között olyan mély a határ, hogy az ellenfelek inkább választják a pusztulást, semmint a megbékélést. A kísérlet eredményei mintha azt mutatnák, hogy a békére akkor van esély, ha a csoportok konfliktusa nem hatja át a valóságra vonatkozó feltevések egészét, hanem vannak rések, potenciális közös érdeklődési területek, ahova behatolhat a megbékélés szelleme.

Ami Európában az ötvenes évek eleje óta történt, az a fölérendelt célok egyre teljesebb érvényesülése a nemzeti célok felett. A hidegháború megakadályozta, hogy a közép- és kelet-európai nemzetek részt vegyenek ebben a folyamatban. Ugyanakkor a vasfüggöny mögött élő közép- és kelet-európai nemzetek tagjaiban az európaiság tudata megerősödött, s a rendszer-váltást követően végzett összehasonlító vizsgálatok mind azt mutatják, hogy az elképzelt Európa varázsa jóval erőteljesebben érvényesül egy szlovák, egy magyar, egy román válaszadóban, mint osztrák, holland vagy francia megfelelőjében. Az EU tíz tagjelölt országának csatlakozásával az európai fölérendelt célok a földrész nagyobbik részét egyesíteni fogják. Az egyesülés lényege elsősorban gazdasági és politikai. Európa nyilván nem lesz képes helyt állni a világ régióival folytatott versenyben, ha nem lesz egységes piaca, nem lesz egységes akarata arra, hogy a technológiai fejlődés és az információs társadalom kiépítéséhez vezető folyamat élén járjon. Ezek a fölérendelt célok. Ugyanakkor látnivaló, hogy az EU tagnemzetei az európai egységesülés folyamatában páratlan mértékben megtanultak egymás mellett élni, miközben mindegyikük megtartotta a maga kulturális és lelki azonosságát. Kezdet-kezdetén volt a német-francia kibékülés, melynek gondolata örültségnek számított pár évvel korábban. S a példa ragadóssá vált. Az EU által képviselt fölérendelt célok lelkileg összehozták a tagokat, s nincs okunk annak feltételezésére, hogy ez másként fog történni a most tagjelölt, jövőre már taggá váló országok esetében.

Az európai egységen belül a nemzeti sajátosságok nem tűnnek el, de elvesztik mérgező hatásukat. A korábbi háborús történeteket békévé oldja az emlékezés. A lelki konfliktusok által lekötött energiák felszabadulnak, s ezáltal újabb lendületet nyernek az ambiciózus fölérendelt célok elérésére irányuló törekvések. Európa a nemzetek közötti béke földjévé válik, ami a vérzivataros európai múlttal összevetve hatalmas előrelépés.

A máltaiak, a szlovénok már egyértelművé tették, hogy Európát választják. A közvélemény-kutatások ismeretében nincs ok annak feltételezésére, hogy ez másként fog történni Magyarországon április 12-én. Európa választása új korszakot nyit a magyar történelemben, mely a korábbi korszakokhoz képest nem lesz kevésbé magyar, de több lesz benne a más nemzetek tagjai iránt érzett empátia, türelem és megértés. Az EU tagság megszabadíthatja a magyarságot komplexusaitól, számúzheti a balsors képzetét, mely korábban mindent magyarázott. Legyen kudarc, vagy legyen siker osztályrészünk, a jövőben nem okulhatunk mást, csak magunkat. Ez lesz az igazi felszabadulás.

Csepeli György

Krleza nyomában

Valamikor, a hatvanas évek derekán, amikor a horvát Miroslav Krleža a Trianon-előtti és utáni, akkor még horvát-magyar közös világról, meg Jugoszlávia születéséről, szóló monumentális regényét, a Zászlókat írta, természetesen, fogalma sem lehetett sem arról, hogy Jugoszlávia egyszer felbomlik és főleg azt nem sejthette, hogy milyen véres tragédiák közepette, azt pedig végleg nem tudhatta, hogy mit jelent majd e tájnak az az Európa, az az Európai Unió, amely azidőtájt születőfélben volt. Mégsem felesleges megidézni, hogy egyik hőse (akinek biográfiája sok vonatkozásban az íróéra hasonlít) milyen véleményt alakított ki az 1918 után az ezeken a tájakon uralkodó ördögi zűrzavarról, a Horthy-Magyarországon és az úgynevezett utódállamokban, például az SHS Királyságban olyan veszedelmes nacionalista tömeghangulatról... „Hiszek-e egy népben, avagy nemzetiségben, mint a lourdes-i Szűzanya gipszfigurájában? Miért kerekedtem felül ezen a fetisizmuson, miért nem térdeplek a vásári porcelánbabák előtt, amelyeket úgy hívnak, hogy Magyar Szent Korona, Rigómező, vagy ennek vagy annak a dunai népnek Küldetése? Hol élnek ma még a Duna mentén olyan bátor, eleven emberek, akik valamennyi dunai népnél szét tudnák zúzni a nacionalista hazugságok egész nyomorúságát, ha a nemzetiségnek az a fantomja még mindig egyformán ostobán és perverz módon szemünk láttára falja fel a józan ész?...”

Krleža kérdése - sajnos - sok vonatkozásban aktuális. A megélt XX. század után és akkor, amikor ezeken a tájakon is egy olyan fejlődés perspektívája áll a nemzetek előtt, amely kötelezően írja elő a „fétisek” lerombolását. Igaz, viszonylag kevesen vannak, akik a fétisek nevében elutasítják azt a követelményrendszert és főleg: azt az esélyt, amelyet az uniós élet az elkövetkezendő évtizedekre biztosítani látszik. Noha éppen délszláv vonatkozásban talán nem árt megjegyezni, hogy azok, akik az egyértelmű tagadás álláspontján vallják - akár a legszélsőségesebb eszközöket is igénybe vehetik, mint ezt Zoran Djindić szomorú példája igazolta.

Érdemes azonban elemezni azt az érvrendszert is, amely ugyan elfogadja a nyugat-európai fejlődésnek ezt a kiterjesztését Közép-Európára, de leginkább azért, mert nem lát más esélyt és nem is hagy kétséget afelől, hogy, bizony, ennek a kényszermegoldásnak - amennyiben erre hatalma lesz - ellen fog állni. Annál inkább szükségesnek látom ezt, mivel a feltétlen „igen” pártján állók között is felbukkannak olyan vélekedések, amelyekből világosan kitetszik, hogy hirdetői képtelenek voltak szakítani a hagyományos nemzet-értelmezésekkel, a nemzeti feladatok mitológus, vagy - hogy a krleža-i szóhasználatnál maradjak - „küldetés” megfogalmazásával. Sokan azt propagálják, például, hogy az Európai Unió végleg gyógyítani fogja a trianoni békeszerződés okozta sebeket, alkalmas a magyar nemzet úgy nevezett újraegyesítésére, a határok megváltoztatása nélkül. (A Trianonról szüntelen szónoklók másik csoportja pedig az Európai Uniót a nemzetre leselkedő legvégső veszedelemként értelmezi, hiszen akkor majd jön a schengeni határ, meg egyéb borzalmak...)

És ha már Krležát idéztem, akit változatlanul aktuális európai gondolkodónak tartok, talán azért is, mert a szerencsénkre meghalt Tudjman nem tartotta annak, Trianonnal kapcsolatban arra a szlovákiai magyar írástudóra, Fábry Zoltánra szeretnék hivatkozni, aki már 1936-ban azt a címet adta egy politikai esszéjének, hogy Hazánk: Európa. Ebben olvasható: „Aki hazát veszít, még mindig nyerhet hazát. Nehezebbet, elkötelezőbbet: Európát. Mi, a mai Szlovénzkóra gereblyélt magyarok, apáink történelmi felelőtlenségét lakolva, a hazát - úgy, ahogy azt mit tudtuk, éreztük és fájtuk - elvesztettük... Ettől a pillanattól kezdve új sors, új törvény élt bennünk, a megújulás kényszere: változni! Világba hullt árvaság voltunk... Ebben az

atmoszférában árvaságot megszüntető egyformasággá színesedhettünk: emberré. Emberré, aki... európai”.

Nem szokás manapság Fábryra hivatkozni, egyeseknek túlságosan baloldali, mások pedig szégyenlik baloldaliságukat és inkább - objektivitásukat dokumentálandó - jobboldali szerzők citátumait keresik. Pedig Fábry a közép-európai nemzeti tragédiák egyetlen orvosságát fedezte fel több, mint egy emberöltővel ezelőtt. Igen, Trianon tragédia volt és ezt nem gyógyíthatja a nemzeti kivagyiskodás, a revízió, a Szent Korona-tan, hanem egyedül és kizárólag - Európa. „A nacionalista hazugságok” szétfűzése. Azonban az „újraegyesítés” a nacionalista nagyotmondások kategóriájába tartozik. Hiszen a magyar kultúra, mint minden más nemzeti kultúra, a magyar nyelv, sőt a magyar történelem sohasem hullt darabokra, azt újraegyesíteni nem kell, nem is lehet, viszont a hangzatos történelmi hazugságokkal, a régió és Közép-Európa negligálásával komoly feszültségeket lehet kelteni. Az már egy másik kérdés és valódi európai probléma, hogy a magyar kultúrának, a magyar történelemnek kialakultak regionális sajátosságai, de ezek immár tradicionális jelenségek és nem szegényesedést, még kevésbé nemzet-halált, hanem gazdagodást jelentenek.

A történelem és a jövő egyik lehetséges fejlődési útjának aktualizáló és a múlt rehabilitálása felé mutató, feltétlenül megtévesztő összekapcsolása egyáltalán nem valami magyar specialitás. A közép-európai jobboldal általános demagógiájának része az, ha saját nacionalistáikat azzal agitálják az EU melletti szavazásra, hogy közben éppen nacionalista álmaik kiteljesedését ígértetik.

A szlovákoknál és a cseheknél természetesen senki nem emlegeti Trianont. Ugyan miért is tennék, amikor haszonélvezői voltak? Annál többször és annál hangsúlyosabban kerül tárgyalásra a cseheknél az az új államfő, Václav Klaus által előbb „euroszkepticizmusnak” nevezett, majd általa „eurorealizmusra” átkeresztelt nézet, amely szerint Csehországnak nincsen más és sürgetőbb feladata, mint a közép-európai realitásoktól való megszabadulás és egy olyan öntörvényű nemzeti fejlődés felgyorsítása - főleg a német szomszédság révén -, amely az országot egyszersmindenkorra Nyugathoz kapcsolja. Klaus, például, amolyan első gyakorlati lépésként a „visegrádi négyek”-ként ismert államcsoportosulás felosztatását javasolja megtenni, mert - szerinte - a csehek akkor lesznek igazán jó európaiak, ha mielőbb megszabadulnak Közép-Európától. Mintha átköltöztetné a Cseh Köztársaságot és Szlovákiáról csak félig-meddig mondana le, mert hát mégiscsak ugyanaz a régió, de a továbbiakban már a német szomszédság preferálása a gondja. És első külföldi útján, amely magától értetődően Pozsonyba vezetett, a szlovákoknak azt tanácsolta: mondjanak le a visegrádi szomszédságról, azaz ne a magyarokkal, hanem inkább az ukránokkal működjenek együtt. Hogy ez jó üzlet lenne-e a szlovákoknak - erősen kétséges, de a szlovák közvetítés Ukrajna felé egészen biztosan hasznos lenne a cseheknek.

Ez gyökeresen más régiós elképzelés, mint Havelé, aki azért baloldalinak semmiképp nem minősíthető, viszont tanult Tomáš Garrigue Masaryktól. Attól a Masaryktól, aki átlátta az I. világháború utáni közép-európai együtt-nem-működés tragikus vonásait és igazán nem rajta múlt, hogy ezt a gordiuszi csomót nem tudta kioldani.

Ismert, hogy a csehek és a szlovákok közös államát Klaus (mint cseh miniszterelnök) és Vladimír Meciar (mint szlovák kormányfő) együttes erőfeszítéssel szüntette meg 1992-ben. Valószínűleg ma Klaus az egyetlen politikus a világon, aki szavahihető partnerként tartja számon Meciar, mint ezt tette a pozsonyi Pravdának immár köztársasági elnökként adott interjújában. Nos, mostanában már Meciar is EU-párti. Ha a magyar jobboldal egyik jelszava az, hogy a közös Európa majd - úgymond - fékezi a szlovák nacionalizmust, Meciar azért szavazna „igennel”, hogy a magyar nacionalizmus szarvát majd Brüsszel tőri le. Kísérteties

hasonlóságok ezek. És alapvető tévedésük, hogy képtelenek megérteni: azok a politikai fogalmak, azok a „küldetéses nemzeti eszmék” ismeretlenek a közös Európában és a közép-európai régióknak meg kell tennie ugyanazokat a lépéseket, amelyeket a franciák és a németek már régen megtettek.

Azért akad pozitív példa is... Az idén március 15-én új helyen, Pozsony belvárosában avatták újra Petőfi Sándor szobrát. A szobor eredetileg a főtéren állt, a helyén most az egyik legnagyobb szlovák költő, Pavol Országh Hviezdoslav emlékműve látható, aki különben Petőfit is, Aranyt is, Az ember tragédiáját is megszólaltatta anyanyelvén. Petőfi az ötvenes évektől tavalyig egy kertvárosi parkban kapott helyet, ahol egyes legendák szerint, amikor pénz nélkül vergődött az Országgyűlési Tudósítások másolójaként, rozoga éjjeli menedékre lelt, de a hely ugyan szép volt, de elhagyatott és valósággal csábította a vandálokat, hogy Radnai Béla szobrát megcsonkítsák. Az új helyen, a helyreállított szobor a szlovák és a magyar kormány, a soknemzetiségű múltját felfedező Pozsony város és a polgárok adakozásából állhat. Egy európai magatartás ékes bizonyságaként. Amikor nem a költő származását kutatgatják, nem egy nemzeti bálványt akarnak imádni, hanem egy európai szellemiség kapott méltó helyen elhelyezést, mert Petőfi vitathatatlanul európai volt. És közös volt az erőfeszítés. Nem Trianonról siráncokoztak, nem egyesítettek újra senkit, hanem azoknak a közös gondolkoztak olyanok, akik végre tanultak a közép-európai múltból. Egyebek között azt, hogy nem szét-húzásra, a régi sebek feltépésére van szükség, hanem arra, hogy vállaljuk sorsközösségünket. Azt, hogy „hazánk: Európa”.

E. Fehér Pál

Nemzet, nép, nemzeti érzés

Magyarként Európában

Oly sokszor halljuk, sokszor mondjuk és írjuk ezeket a szavakat: nemzet, nép, haza, hazafiság, hogy meglepődünk, amikor egy gyermek megkérdezi tőlünk ártatlanul: Bácsi, mi is az, hogy nemzet? És mikor azt feleljük, hogy például a magyar, az egy nemzet, újabb zavarba hoz a gyermek: Mi az, hogy magyarnak lenni? Erre a kérdésre Petőfivel felelek: Magyar vagyok, mert magyarnak születtem, magyar nótát dalolt a dajka fölöttem. Ezt már jobban érti, de azért tovább érdeklődik, tudni akarja, hogy miért nemzet a magyar. A válasznak már utána kell néznem az értelmező szótárban, ahol azt olvasom: a nemzet olyan emberek közössége, akik egy területen születtek, egy anyanyelvük van, ugyanazon felelős kormány alatt, ugyanazoknak a törvényeknek engedelmeskedve élnek, és egyéni érdekeik mellett közös érdekeik is vannak. Hát, ez volna a nemzet. Ám a tudálékos gyermek tovább kérdez: hát akkor mit jelent az a szó, hogy nép? Van-e valami különbség a két szó között, hiszen elég gyakran egyiket a másik helyett hallok használni. Ez igaz - felelem -, hiszen ugyanazok az emberek tartoznak, legalább is elméletileg, a magyar nemzethez és a magyar néphez. Ám azért van a két fogalom között valami különbség - mondom.

Először is, a „nép” szót sokkal régebb óta használják, és azelőtt főleg a köznépet értették alatta, míg a „nemzet” szó valaha főleg a nemességet jelentette. Akkor még a jobbágy nem tartozott a nemzethez, kívül állt rajta, mert a nemzethez tartozás bizonyos jogokat jelentett. Annyi biztos, hogy a szó maga - latinban natio - etimológiailag a „nemzés” szóból ered, vagyis a születésből. Nemes nemzetesnek szólították azt a magyar urat, aki családfával büszkélkedett. A változást voltaképp a francia forradalom hozta, a „nemzet” szó modern értelmében a XVIII. századból származik, akárcsak az „egyénség” szó használata. Akkor történt, hogy a királyság helyét a népfenség foglalta el, és a népfenséggel együtt járt az államalkotó nemzet szuverenitásának, azaz függetlenségének fogalma. Ugyanakkor jött forgalomba Európa nyugati részein, majd Közép-Európára is áterjedve, az „állampolgár”, „citoyen” kifejezés; a dinasztikus lojalitás érzését a nemzeti szolidaritás érzése váltotta fel. Egyidejűleg a magyar nép anyanyelve a magyar nemzet nyelvévé lett, amelynek fejlesztését immár általános nemzeti érdeknek tekintették.

A nyelvújítók kora volt ez Magyarországon, és egyidőben Csehországban is. Nálunk Bessenyei, Berzeviczy és Kazinczy kora. A nemzetnek meg kellett újítani, gazdagítani, modernizálni a nép nyelvét, mert - mint az első magyar nyelvész tudós, Révai mondotta - nyelvében él a nemzet. A köznyelvet finomítani, polgárosítani, árnyaltabbá tenni képesnek nem csak a haladottabb nyugati nyelveken írt munkák lefordítására, hanem sajátirodalmának fejlesztésére is, nemzeti feladat lett. S ma büszkén mondhatjuk, hogy Balassa Bálinttól és Berzsenyi Dánieltől, Csokonain és Petőfin át Ady Endréig és József Attiláig, sikeresen kibontakozott, s mondhatni versenyképes lett a magyar nyelv a legfejlettebb nyelvekkel. És a XIX. században született meg a nemzeti tudat ápolására leginkább alkalmas tudomány, a magyar történelem.

Magyarnak lenni - magyarázom a gyermeknek - ma annyit jelent, mint örökösnek lenni, egy évezredes hagyomány örökösének, amelyet illik, vagy legalább is illő lenne ismerni s ápolni minden magyarnak, már csak azért is, hogy felismerje, hogy büszke lehet rá. Büszkeségre több oka is lehet a magyarnak, mint szégyenkezésre: mert hogy kis nép, régóta elválva néprokonaitól, s megtelepedve Európában, gyökeret verve germán, szláv, latin népek között, és elkeveredve velük, török, tatár, egyéb hódításoknak kitéve, képes volt megőrizni, fölöttébb életképes

nyelvével együtt, kultúrájának, identitásának egyes sajátosságait is. Ámbátor ezer éves történelme alatt, a többi európai nemzethez hasonlóan, sem idegen hódításban, sem vallási szeparációkban nem volt hiány - a belső viszályokról, hatalmi harcokról nem is beszélve -, a válságokon átsegítette az, amit a XVIII. század vége óta hazafiságnak, nemzeti érzésnek, patriotizmusnak neveznek. A nemzeti érzés, az együvé tartozás érzése, a nemzeti érdekek meghatározása, a magyar nemzetnek egyik jellemvonása, és ebben a franciákéhoz hasonlít, mert individualizmusban, pártoskodásban, konzervativizmusban ugyancsak kitett magáért, és a kirekesztésre való hajlama nem egyszer erősebbnek bizonyult, mint a befogadás képessége és a nemzeti szolidaritás.

Most ismét egy válaszúthoz érkezett a magyar nép, a magyar nemzet, amely hasonlít ahhoz, amely Szent István elé tárult, amikor a hagyományos sámánizmus helyett a kereszténységet, a nomádság helyett a nyugati szomszédok állam- és életformájához való asszimilálódást választotta.

Magyarország alig 14 éve hogy visszanyerte az Árpád-dinasztia kihalása után elvesztett nemzeti szuverenitását, és azzal együtt azt a jogot, hogy a nyugati demokráciák példájára, szabadon válassza meg nem csak kormányait, hanem szövetségeseit is, és ezáltal tagságát egy nemzet fölötti közösségben, az Európai Unióban, amelynek részévé válása a szuverenitás egyes elemeiről való önkéntes lemondással, s az előnyök mellett, amelyekben a közösségbe való belépés részesíti, némi kötelezettséggel is jár.

Na most már mit jelent majd magyarnak lenni az egyesült Európában? Nem lesz könnyű dolog, mivel a magyar életben elsőrendű fontossága lesz annak, hogy az immár több évtizede alakuló, szervezkedő, fejlődő államok érettségi fokát a gazdaságban, politikában, technológiában, kultúrában elérje, és begyakorolja az új közösségi élet igényes játékszabályait, saját hasznára is élve velük. De nem is lesz olyan nagyon nehéz, mint ahogy sokan félnek tőle - holott tulajdonképpen nincs alternatívája egyéb, mint az elszigetelődés és balkanizálódás -, mert hiszen némi megszakításokkal és elmaradással a magyar nép szellemében már európai volt, nem csak a szó földrajzi értelmében, mint arról nagy és kis városaink elitjeinek műveltségi foka, iskolarendszere, életmódja, irodalma, művészete, tudományos élete tanúskodik.

Sokszor hallom francia barátaimtól, hogy amikor Magyarországon jártak, nem érezték magukat idegenben, otthon érezték magukat annak ellenére, hogy szót nem mindig értettek azokkal, akikkel találkoztak. Ami azonos és rokon bennünk, sokkal több, sokkal érvényesebb, mint ami elválaszt. Még különbségeinket, sajátosságainkat is rokonszenvesnek találják, nem is beszélve a konyhánkról. Egy olyan közösséghez fogunk tartozni, amely teljesen idegen a homogeneizálástól, amelyben értéknek tekintik, s nem megvetésre méltónak - a másságot, a különbözőséget. Sokan félnek attól, hogy az európai népek tengerében a magyar nemzeti identitás el fog satnyulni. Én, aki itt élek Franciaországban immár 65 éve, és asszisztáltam az európai integráció kibontakozásához az ötvenes évek óta, úgy érzem, hogy az utolsó ötven évben a francia nyelv és művelődés nem csak hogy nem veszített eredetiségéből, hanem a szellemi kölcsönhatások következtében - amihez persze a turizmus fejlődése is hozzájárult - egyre növekedett a horizontja, a kíváncsisága, az érdeklődése. És a versenyképessége is. Meggyőződésem, hogy a magyar nemzet, a magyar nép ugyancsak versenyképes, és hagyományos sajátosságai között sok az, ami megőrzendő, s ami az összeurópai kultúrát, sőt a világ kultúráját is gazdagíthatni fogja.

Fejtő Ferenc

Demokrácia, szabadság, szolidaritás

Az iraki háború első napjaiban nehéz békés jólétről beszélni és gondolkodni. Csak remélni lehet, hogy a háború mihamarabb, minél kisebb áldozattal és szenvedéssel véget ér, Irak és a világ tényleg megszabadul egy zsarnokságtól, és hogy nem rokkannak bele e háborúba régi szövetségek. „Európának még nincs (remélhetőleg majd lesz) elég politikai ereje, hogy egy ilyen háborút megállítson. Ám van politikai és történeti tapasztalata, és bírja polgárainak támogatását ahhoz, hogy megvédje az európai szociális modellt, amely semmiképp nem eshet a háború áldozatául.” (Anna Diamantopoulou, a Foglalkoztatás és Szociális Ügyek európai biztosa).

Vagyis a háború ellenére érdemes elgondolkodni arról, hogy mit is jelenthet számunkra az utóbbi években kirajzolódó, a kontinens nyugati térfelén egyre inkább előtérbe kerülő „szociális Európa”.

Hosszú volt, ma is tart az a folyamat, amely a kizárólag gazdaság-központú Szén-Acél Közösségtől indult el, s ma ott tart, hogy az Európai Unió központi értéként vállalja az „európai szociális modellt”. A folyamat tartalmát is, mozgatórugóit is különbözőképpen értelmezik az elemzők. Az egyik lehetséges értelmezésben az európai egység gondolata - amely egyben az európai béke gondolata - mindig is egy „európai” értékrendben gyökerezett. Az értékrend szervesen összetartozó elemei, egymástól elválaszthatatlan építőkövei a szabadság, a szolidaritás, a tolerancia, az emberi jogok és az emberi méltóság tisztelete, a demokrácia. Noha pragmatikus okokból a gazdasági érdekszövetséget lehetett-kellett először létrehozni, azóta is folyik a lassú visszatérés az eredeti ideálokhoz. Egy másik értelmezésben az Európai Uniót a globalizálódó világ értékrendjének megfelelően az erős gazdasági érdekek hozták létre és mozgatják azóta is. Ám ezt az érdekszövetséget sok oldalról kihívások érik. Ilyen kihívást jelent - ha tetszik, kívülről és felülről - az ENSZ, amely igyekszik napirenden tartani és kiterjeszteni az emberi jogok és a humánus-humanitárius értékek nyelvét, s ennek jegyében készíti tagországait kötelezettségek vállalására, például a szegénység csökkentése, a társadalmak kiegyensúlyozottabb fejlődése ügyében. De nem kisebb kihívást jelentenek - ha tetszik, belülről és alulról - az EU-n belüli mozgalmak, szakszervezetek, civil szerveződések, állampolgári vélemények.

A nyolcvanas évek táján kezdett világossá válni, hogy az Egyesült Európa nem maradhat a gazdaság és a piac „magánügye”. Ha Európa nem csak nagy közös piac akar lenni, hanem vonzó társadalom is, akkor polgárai számára többet kell nyújtania. Ekkor kerültek fokozatosan előtérbe a társadalmi jólét, a jogok, a társadalmi kirekesztés és az összetartozás ügyei.

A 2000. évi lisszaboni csúcs fogadta el az első olyan közös dokumentumot, amely körvonalazza az EU társadalompolitikai irányvonalát. Az Európai Szociális Program az egyenrangú, egymással együttműködő gazdaság-, foglalkoztatás- és szociálpolitika mellett foglalt állást, azaz a mellett, hogy kapcsolódjanak össze azok a cselekvések és folyamatok, amelyek célja egy versenyképes, modernizálódó, tudásalapú gazdaság és a jobb szociális minőségű, több és jobb munkalehetőségre épülő, összetartozó társadalom. Ebbe a folyamatba tartozik a különböző - többnyire kétéves - cselekvési tervek készítési kötelezettsége, amilyenek az átfogó nemzeti terv, a foglalkoztatási terv, a terv a társadalmi összetartozásért. Ezek valóra váltásának menetét félévenkénti értekezletek, illetve éves jelentések kísérik figyelemmel. Az országok kötelezettségeit ezen a területen nem jogszabályok írják elő. A szabályozás egy új eszközzel, „nyílt koordinációval” történik. Az Unió nem igényel sem többet, sem kevesebbet, mint hogy minden ország gondolja végig, neki magának milyen megoldandó problémái,

milyen prioritásai vannak, hogy közelíthessen a közösen elfogadott társadalmi célokhoz; hogy ebbe a folyamatba vonja be saját társadalmi partnereit, civil társadalmát; s hogy a folyamatot tegye átláthatóvá mind az Unió, mind saját civil társadalma számára.

Társadalompolitikai nézőpontból a csatlakozás két jó hírt is jelent. Az egyik a szociálpolitika értelmezésével, helyével, általában a közfelelősségek fontosságával kapcsolatos. Magyarországon 1990 előtt főként más politikákba ágyazottan jelent meg a szociálpolitika, azóta pedig egyre inkább szegénypolitikává silányult. Átfogó koncepció sem a társadalompolitika egészéről, sem a szegénységgel szembeni fellépésről nem alakult ki. A szociálpolitikát mindkét rendszerben uralta a „maradékelnv”: annyi juthatott e célokra, amennyi nem kellett más, fontosabbnak tekintett gazdasági és politikai ügyekre.

Az új EU dokumentumok másfajta értelmezést tartalmaznak. Az EU tudomásul veszi a gazdaság új kihívásait, de igyekszik elejét venni új kiszolgáltatottságoknak. „Európa legnagyobb gazdagságát az emberek jelentik, nekik kell az Unió politikáinak fókuszában állniuk. Az emberekbe való beruházás, egy aktív és dinamikus jóléti állam kulcsfontosságú lesz mind abban, hogy hogyan alakul Európa helye a tudásalapú gazdaságban, mind annak biztosításában, hogy ennek az új gazdaságnak a kibontakozása ne erősítse fel a munkanélküliséget, a társadalmi kirekesztést és a szegénység meglévő problémáit.”

Épp ezért hangsúlyozza a szociálpolitika kettős célját. „Az Agendának erősítenie kell a szociálpolitika, mint termelési tényező szerepét, és ugyanakkor hatékonyabbá kell válnia önálló céljai - az egyének védelme, az egyenlőtlenségek csökkentése, és a társadalmi kohézió - követésében.” Talán (az én ízlésem szerint) túl nagy hangsúlyt kap az, hogy a szociálpolitika fontos „termelési tényező”, de ez mindig kiegészül a kifejezetten társadalmi célokkal.

Széles kör véli nálunk, hogy a csatlakozás a nagyobb uniós követelmények miatt rontani fogja a társadalom gyengébb, rosszul felkészült harmadának helyzetét. Én azt hiszem, hogy 1990 és 2000 között nálunk már túlnyomó részben lezajlott, gyakran megfelelő társadalmi védelem nélkül, egy megrendítő szelektálási folyamat. Kirostált a gazdaságból több, mint egy millió embert, a legkevesbé felkészülteket, a legkevesbé „piacképeseket”, és súlyosan elszegényítette a társadalom harmadát. Nem állítom, hogy több vesztes nem lehet, csak azt, hogy az eddigi tapasztalatok alapján ezért nem a csatlakozás a felelős: a globalizáció akkor is „begyűrűzik”, ha nem csatlakozunk. Viszont azt remélem, hogy az Unió nagyobb védelmet nyújt e folyamatokkal szemben, hogy szociálpolitikai elvei felhasználásával e folyamat rossz következményeit lehet enyhíteni, illetve további romlásnak elejét lehet venni. Az uniós elvekkel például az lenne összhangban, ha nagyobb védelmet, minimális megélhetést biztosító jövedelmet nyújtana az ország a ma rosszul ellátott, vagy teljesen ellátatlan munkából kiesetteknek. (A 15 tagország közül 13-ban ezt az elvet követik.)

Az is összhangban lenne az uniós gyakorlattal, ha a családok nagyobb védelmet kapnának abban, hogy ne veszítsék el lakásukat az aránytalan lakhatási költségek miatt. Az Agenda szemléletének az felelne meg, ha a tudásalapú gazdaság előretörése nem követelne új áldozatokat, azaz ha preventív intézkedésekkel megelőznénk egy újabb elszegényedési hullámot. Az ilyen vágyaknak azért van valamelyes realitásuk, mert most már Magyarországnak is el kell készítenie a társadalmi kirekesztés állásáról szóló helyzetjelentést, és ki kell dolgoznia az átfogó kétéves programot a szegénység csökkentésére, a kohézív, összetartozó társadalom erősítésére. Vagyis a csatlakozás követeli meg tőlünk, hogy társadalompolitikai program készüljön egy jobb minőségű társadalomért.

A másik jó hír a civil társadalom szerepével kapcsolatos. A munka világának és számos más életfeltételnek a változásai, a globális trendekből adódó problémák nyomán egyre több olyan

társadalmi kérdés merült fel, amelyek nem fértek el a hagyományos munkaügyi érdekegyeztetés keretében. Egyre több civil szervezet jött létre, amelyek ezen ügyek szószólóivá váltak. Ahogy az Unió bővült, úgy formálódtak át az ilyen helyi vagy országos civil mozgások nemzetközi szerveződéseké és hálózatokká. A kilencvenes évek közepén vált világossá a Bizottság számára, s jelent meg az európai jövőről való koncepciót tartalmazó „zöld” könyvben hogy a hagyományos társadalmi partnereken, azaz a munkavállalói és munkáltatói szervezeteken kívül más civil partnerekkel is szót kellene érteni uniós szinten, ha az Unió hatékony és demokratikus szociálpolitikát akar. Rövid néhány év alatt intézményesült egy olyan eljárási rend, amelynek során civil szervezetek igen erős legitimációval, valóságos társadalmi támogatással tanácskozái jogot, „konzultatív státust” kapnak. Mára több, mint 70 szociálpolitikai profilú civil szervezet kapott Uniós szintű „akkreditációt”, és a különböző szakterületeknek is megvannak a legitim módon elfogadott konzultatív civil partnerei. Megalakult az „NGO-platform”, amely a fontos társadalmi célokért - a rasszizmus, az előítéletek, a szegénység ellen, a jogok erősítéséért - szót emelő civil szervezetek tanácskozási fóruma.

1996 óta 18 havonta ül össze az EU szintű Szociális Fórum. Ezen a fórumon a szociális partnerek, az NGO platform, és az Európai Bizottság vesznek részt. A civil társadalommal való konzultáció korai stádiumban veszi kezdetét, amikor egy-egy új elgondolás még valóban formálható. Egy-egy új koncepciót az úgynevezett „zöld könyvekben” hoznak nyilvánosságra, s ezek vitája során még van mód elvek tisztázására, elgondolások módosítására. Ahhoz, hogy ez a demokratikus modell működjék, erős civil társadalom, felkészült civil szervezetek is kellenek. Úgy tűnik, hogy uniós szinten léteznek. Nem kis sikerként könyvelik el, hogy civil nyomásra került be a most formálódó alkotmánytervezetbe a szociális Európáról szóló XI. fejezet, és alakult meg egy külön munkacsoport, amely e fejezet tartalmát készíti elő. A cél az lenne, hogy az európai alkotmány szövegébe bekerüljenek az „oszthatatlan emberi jogok”, amelyek tehát a polgári és politikai jogokon túl az emberhez méltó lét jogát is rögzítik. A formai keretek nálunk is megvannak, ötvenezer körüli civil alapítvány és szervezet működik. Ám azért több a nyitott kérdés. Kérdés, hogy megvan-e a civil társadalomban a szükséges erkölcsi tartás és szakmai felkészültség ahhoz, hogy önmagával is vitatkozva kidolgozza az intézményesülés folyamatát, s azután valóságos partner legyen? S még nagyobb kérdés, hogy a politika vállalja-e azokat a bonyodalmakat, amelyek a civil szervezetek nemcsak formai, hanem tartalmi, intézményesített részvételével járnak.

Miközben nálunk arról vitatkoznak, hogy hová kellene tovább zsugorítani az államot, illetve a közfelelősségeket, az Unió kiáll az erős jóléti rendszerek, az európai szociális modell mellett, amely - Romano Prodi fogalmazásában - „a demokrácián, a szabadságon és a szolidaritáson alapul”. Jó lenne ehhez a szociális Európához is csatlakozni.

Ferge Zsuzsa

Történeti variációk a „magyar” fogalmára

Magyarország a földrajzi értelemben vett Európa közepén található, 93 ezer négyzetkilométernyi területű ország, alig több, mint tízmillió lakossal. Népségének elsőprő többségét - 96 százalékát - a magyarok teszik ki.

Az ország szomszédjai közül Ukrajna és Románia nagyobb, a többi - lélekszámát tekintve - kisebb.

A szomszédos országokban - különösen Romániában és Szlovákiában - jelentős számú magyar kisebbség él. A magyar állam területe nem fedi le a magát magyarnak valló népséget.

Talán ezek az összefüggések is jelzik: a magyarok helyzetében és helyzetérzékelésében ambivalenciák is rejlenek. Kis ország - de szomszédságában vannak nála kisebbek is. Kis nemzet - de azért nagyobb, mint amilyennek látszik. Történelme során sokszor megszállták, több száz éven keresztül egy nagyobb egység - a Habsburg-birodalom - keretei közé tartozott, de azért büszke saját kultúrájára, teljesítményére.

*

A magyarok modern értelemben a XIX. század első harmadában váltak nemzetté. Ekkor alakult ki - más népek nemzetté válásához hasonlóan - az a nemzettudat, ami a kultúra és az identitás kombinációjában definiálta a „magyar”-t. Magyar az, aki magyarnak vallja magát. Az identitás mellé kultúrát is kívántak teremteni. A középkori latin nyelv uralmát a magyar váltotta fel - ehhez nyelvújítás, Tudós Társaság, politikai törekvés egyaránt kellett. Mindazonáltal fontosabb volt az identitás, mint a nyelvismeret teljessége. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1848/49-es magyar szabadságharc oldalán sok olyan ember vett részt, akinek a magyar nem volt elsődleges vagy anyanyelve.

A formálódó magyar nemzettudat két fontos sajátossággal rendelkezett. Az egyik azzal függött össze, hogy mit akart leváltani. A régi, középkorias „natio hungarica” a feudális privilégizáltak közösségét jelentette. A magyar nemesség a lakosság körülbelül öt százalékát tette ki, amihez Európában csak a lengyel és a spanyol nemesség aránya mérhető. Mindenütt máshol jóval kisebb volt a nemesség aránya. Hiába volt azonban viszonylag jelentős a privilégizáltak köre, mégiscsak zárt társaságot képeztek. A modern magyar nemzettudat ezt kívánta felszámolni, ezt kívánta átalakítani s ezt csak úgy tudta megtenni, ha a kiváltság helyett identitásban és kultúrában, nyelvben fogalmazott. A szűk politikai és identitásközösség helyett egy másik politikai és identitásközösséget kívánt létrehozni. A nemzetteremtés így óhatatlanul politikai jogkiterjesztéssel társult. A kor európai normái szerint ehhez a liberalizmus nyújtott fogódzót; a szabadság eszméje lett az a közeg, ami erőt, táptalajt és társadalmi energiát biztosított az új típusú nemzetteremtés számára.

A modern magyar nemzettudat szabadságtudat is lett. Ahogy 1848/49-ben a szabadságharcban formálódott népdal refrénje ezt megfogalmazta: „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!”.

A másik fontos sajátosság abban rejlett, hogy a magyar nemzettudat ember és nem föld-orientált volt. Az emberorientáltság logikusan következett a jogkiterjesztésre súlyozó megközelítésből. A magyar nemzeti imádsággá váló költemény - Kölcsey Ferenc 1823-ban írott Himnusza - azt mondja: „Isten áldd meg a magyart!”. Nem a magyar földet, hanem a magát magyarnak valló embert illetve embereket helyezi a gondolkodás középpontjába.

Hasonló intenciókat fejez ki a Himnusszal szinte egyenértékű nemzeti identitáspontrá vált másik költemény, a Vörösmarty Mihály által az 1830-as évek közepén írott Szózat is. A költő

a haza iránti hűséget emeli ki - „Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar”. A haza pedig a kor felfogásában az a hely, ahol szabadságot, jogot kap és élvez az ott élő ember. Másfelől - s ez a későbbiekben is fontos szerepet játszott - a magyar nemzetté válás egyik inspirálója volt a félelem, s egyik eredménye ugyancsak a félelem lett. A félelem mint inspiráló erő abban jelentkezett, hogy volt, aki attól félt: ha a magyarból nem lesz európai nemzet, akkor kimarad az európai civilizálódás sodrából, s végletesen elszegényedik. Volt, aki attól félt, hogy a rendi szerkezet már nem nyújt elég védelmet az abszolutizmussal szemben. Volt, aki attól félt, hogy csak az új községtudat nyújthat védelmet a paraszti elégedetlenséggel szemben. Szempon-tunkból érdektelen, hogy melyik félelem volt - úgymond - „jogos”, s melyik nem. Ezek a félelmek különféle irányokból egyaránt egy irányba mutattak: nemzetet, nemzettudatot kell teremteni. De amint megjelent az idea, azonnal jött az újabb félelem: a magyar mint nemzet könnyen elsüllyedhet a környező német és szláv tengerben. Mondhatni: szinte azonnal felvetődött a nemzethalál víziója. Hiszen ha a nemzeti jelleg nélküli rendi tagoltság marad, akkor a rendiségnek és az országnak lehet csúfos vége, ha viszont sikeres a nemzetteremtés, akkor a túlerőben lévő más nemzetek roppantják össze a magyart.

Mindenesetre a kulturális tartalmú nemzetfogalom és a szabadság közösségeként megfogalmazódó nemzetfogalom - úgy tűnt - egy időre elnyomhatja a félelmeket, noha ennek a nemzeti identitásnak a korlátai is szinte rögtön jelentkeztek. Hiszen azokkal alig tudott mit kezdeni, akik saját kulturális azonosságukat fontosabbnak gondolták, mint a mindenkire egyformán vonatkozó szabadság értékeit. Egyszerűen szólva: a nemzetiségek egy része számára ez a magyar nemzeti identitás nem volt elfogadható, hiszen ők a saját identitás kialakításában voltak érdekeltek. (Másképpen persze a liberális magyar nacionalizmus igazából nem is nyomta el ezirányú kezdeményezéseiket). Ugyanakkor a liberális magyar nemzettudat lehetővé tette, hogy a német nyelvű városi lakosság minden erőszak nélkül elmagyarosodjon és persze nyitott volt a zsidóság lehetséges asszimilációja tekintetében is. Sőt, a zsidóknak előbb személyi, majd vallási egyenjogúságot kínált, aminél pedig kevés kíváncsibb volt a zsidók számára. A félelmet szabadsággal gyógyítani akaró és a másodrangú, -rendű helyzetből menekülő egy-másra talált, még akkor is, ha ez sok esetben konfliktusokkal, belső töréspontokkal teli találkozás volt. A zsidók gyorsan tanultak magyarul, a magyarok pedig egyre több magyart könnyelhetek el.

A magyar nemzeti azonosság számára természetesen - mint minden azonosság esetében - létezett ellenségkép. Az ellenség azonban elsődlegesen nem „belül” volt, hanem kívül. A veszélyt a germanizáló, beolvasztó Habsburg-hatalom illetve a saját identitásra törekvő nemzetiségek jelentették. A Habsburgokkal is és a nemzetiségek egy részével is mindez 1848/49-ben háborúhoz vezetett. Az utóbbit nyugodtan hívhatjuk polgárháborúnak is, de azért az figyelemre méltó, hogy nem minden nemzetiséggel és főként nem a magyarok között zajlott le fegyveres összecsapás. Ami annyit jelent, hogy a szabadság bizonyos mértékben képes volt ellensúlyozni a nemzeti és társadalmi konfliktusok veszélyét.

Az ellenségkép az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után is megmaradt, csak éppen politikailag szegmentálódott. A Habsburgokat és a nemzetiségeket együttesen tételező ellenségkép hevesen opponálta a kiegyezést, és egyben rideg maradt a nemzetiségi mozgalmakkal szemben is. Aki a Habsburgokkal való megegyezés híve lett, az a fő veszélyt egyre inkább csak a nemzetiségekben látta. S végül létrejött egy demokratikus nemzettudat is, ami a nemzetiségeket szövetségessé kívánta tenni, épp azért hogy a Habsburgokkal leszámolhasson (Kossuth Lajos 1851-es Alkotmányterve illetve 1859-es Dunai Szövetség koncepciója).

A hangsúlyeltérések jelezték: némi átalakulás indult el a nemzeti identitás terén, de egyik sem arra mutatott, hogy a belső ellenségkép válna dominánssá. Sőt! A magyar identitás - éppen az

így-úgy tételezett ellenfél erejétől való félelem miatt - bizonyos értelemben elkezdett tömörülni. Így például gyakorlatilag elenyészett a magyaron belüli erős regionális öazonosság. Esetleges színfoltként (pl.: palóc) jelen lett, de a magyar identitás nem regionális azonosságok szöveteként fogalmazódott meg, hanem egységes alapként, amit legfeljebb helyenként árnyal a regionalitás.

A belső ellenségképben fogalmazó nemzettudat az 1870-es években jelent meg, méghozzá a politikai antiszemitizmus párttá formálódott képében. Ez a nemzettudat a magyar fogalmát egyre inkább etnikai dimenzióba helyezte, a szabadságkorlátozást akarta a nemzeti identitás részévé tenni s a kereszténységet óhajtotta a magyar-fogalom kizárólagos kulturális elemének beállítani. Éppen ezért a zsidóban találta meg a fő ellenséget s egy olyan nemzettudatot állított, ami a jogegyenlőséget immár nem tekintette a magyar nemzeti identitás részének. Egyszerűen ki kívánta vonni az oszthatatlan szabadságot a magyarság ideájából.

A jogi és kulturális értelemben szűkítő, belső ellenségképet kereső magyar nemzettudat politikai pártalakzata hamarosan felbomlott, de az új nemzeti identitás már megjelent és meg is maradt. A politikai hatalom az „eredeti” nemzeti identitásfogalomhoz ragaszkodott, hiszen a magyarság - etnikai értelemben akkoriban - kisebbségben volt saját országán belül, tehát a nemzettudat „csonkolása” egyáltalán nem volt érdeke. Mindez azonban nem változtat azon, hogy a nemzet szűkítő interpretációja jelen lett.

A XIX. és a XX. század fordulójára a magyarság - nem kevéssé a liberális magyar identitáshoz történt asszimiláció okán - többségbe került Magyarországon. Ez a tény - párosulva a társadalmi reformképtelenségbe merevedett rendszer által teremtett problémákkal - épp úgy erősítette a belső ellenségkeresésben érdekelt nemzettudatot, mint a különféle típusú társadalmi-politikai radikalizmusok megjelenését. Ez utóbbiak a nemzeti helyett a társadalmi illetve politikai identitásra helyezték a fő hangsúlyt, ennek alapján kívánták a jót és a rosszat megkülönböztetni. Az előbbi, a szűkítő nemzettudat pedig - részben a társadalmi-politikai radikalizmussal kölcsönhatásban - egyre több olyan kritériumot talált, ami valakit nem bevesz, hanem éppen hogy kizár a nemzetről. Az eredeti, a „hagyományos” nemzettudat egyre üresebben hangzott, hiszen pont abban volt a leggyengébb, amire a századforduló táján a legnagyobb igény volt: belső ellenségképzésben.

Az I. világháború egy rövid pillanatra új erőt adott a hagyományos nemzettudatnak, hiszen elsődlegesen a külső ellenséggel szemben kellett a lakosságot mobilizálni. A háború vége, a vereség következményeinek elkerülése a társadalmilag radikális „magyar”-fogalmat illetve - mikor ez nem tűnt elégségesnek - a magyaron túlnyúló osztályalapú nemzetköziséget preferálta.

A háborús vereség következményei azonban elkerülhetetlennek bizonyultak. Alapvetően ez szabta meg a magyar nemzettudat tartalmát. A maradék országban a magyarok elsősorban többségbe kerültek, ugyanakkor a magyar nacionalizmus katasztrofális vereséget szenvedett, hisz a történelmi államterület kétharmada elveszett, a magukat magyarnak vallók egyharmada pedig más állam fennhatósága alá került. A magyarok hagyományos ellenfeleinek egy része győzött. A Habsburgok ugyan eltűntek, de a nemzetiségek páratlan diadalt arattak.

A vereség tanulságait a hatalomra került ellenforradalmi rendszer vonta le - legalábbis nekik adatott meg, hogy az állami politika szintjére emeljék saját nemzettudatukat. Az ő felfogásukban a katasztrófát a liberális, s ezáltal túlzottan engedékeny politika okozta, következésképp a szabadságtartalmú magyar nemzettudat felelős a vereségért. Éppen ezért a maguk használatára visszanyúltak a szűkítő tartalmú nemzettudathoz, aminek számukra volt egy előnye: olyan ellenségképet tudott kijelölni, ami ellen volt esélyük „győzni”. Természetesen ebben a

felfogásban fel sem vetődött az, hogy a történelmi Magyarország létét csak a liberális magyar nemzettudat volt képes meghosszabbítani s azzal végképp nem akartak szembenézni, hogy Nagy-Magyarország hosszú távú létezését semmilyen magyar nemzettudat sem volt képes garantálni.

A két világháború közti időszakban a hatalmon lévő politikai elit az immár többágú „magyar”-fogalmon belül elkezdett a szűkítés irányába gondolkodni és tenni. A gondolkodásban csak folytatta az 1870-es évektől létező vonulatot, a tetteiben azonban szinte rögtön deklarálta: a magyarság és a jogegyenlőség, a polgári szabadság oszthatatlansága nem összeférő fogalmak. Vallási alapú diszkriminatív törvénykezés indult el, aminek elsődleges célpontja a zsidóság volt. Kétségtelenül igaz azonban, hogy a rendszer - legalábbis a harmincas évek végéig - nem engedett a faji alapú nemzetfogalom realizálási igényének, csak a vallási dimenzió át megragadható kulturális szűkítést tette állami vezérlőelvvé. (Sőt, egy idő után - konszolidációs periódusában - ebből is engedett, noha nem hivatalosan akkor sem zárkózott el a diszkriminatív nemzetfogalom használatától.)

Amiről itt most szó esik, az a magyar nemzetfogalom, nemzeti identitás politikailag hatalmi helyzetbe jutott formája. Természetesen a társadalom szintjén más, eltérő formák illetve tartalmak is éltek, így többek között a XIX. századi szabadságtartalmú, kulturális ihletettségű nemzetfogalom is. A társadalmat tekintve nem lehet homogén nemzeti identitásfogalomról beszélni, de a magyaroknak - mivel Magyarország önálló ország volt - módjuk volt az államhatalom igazoló erejét is felhasználni az eltérő identitások esetében. Így aztán van értelme kiemelni az úgymond „hivatalos” nemzeti önazonosság kategóriáját, hiszen ez nem csak állami rituálékban, politikai üzenetekben, hanem akár törvényekben is megfogalmazódott.

A kulturálisan szűkítő nemzettudat hivatalosságának lazulását a '30-as évekre immár egy olyan identitástartalom váltotta fel, ami faji alapon kívánta definiálni a magyarság fogalmát. Ehhez már a kereszténységre sem volt szükség, hiszen az eredeti faji jelleg a pogány ősmagyarsághoz kötődik - a keresztény csak korcsulttá teszi az originálisat. (A sors sajátos paradoxona, hogy a faji gondolat egyik apostola, Gömbös Gyula, német, másik megszállottja, Szálasi Ferenc, örmény ősökkel rendelkezett.)

Lényegében a jogszűkítő nemzettudat államhatalmi variációi érvényesültek, s a belső és nemzetközi viszonyok összejátszása szabta meg, hogy a jogszűkítő variációk közül mikor, melyik kerül megvalósításra.

A náciizmus németországi győzelmével (1933) a pusztán kereszténységben fogalmazó magyar nemzettudat fokozatosan teret veszített és egyre inkább előtérbe került a faji alapozású magyar identitás, ahol is születési, származási alapon határozták meg a jogokban való részesedés lehetőségét.

A '30-as évek végétől teljesen egyértelmű lett: Magyarországon jogfosztó, faji alapú törvények születtek.

A faji alapú, jogszűkítő nemzetfogalom szörnyű következményekhez vezetett. Sok, magát magyarnak valló ember elmenekült az országból - az itt maradottaknak jogfosztás, üldöztetés, megsemmisítés jutott osztályrészül. S természetesen azok, akik a társadalomban ragaszkodtak a XIX. századi nemzettudathoz mentették azokat, akiket a jogszűkítő nemzettudat üldözött.

A II. világháború után a magyar nemzettudat hivatalosságát egyre nagyobb erővel szabta meg az 1948-ra totálissá váló kommunista rendszer, annak is a sztálinista változata. Közhiedelem, hogy a kommunizmus internacionalista tudatként határozta meg magát - az azonban már kevésbé tudott, hogy eközben erős nemzeti retorikát is használt. Bizonyos értelemben a nacionalizmus egy új formájának is nevezhető.

A kommunizmus Magyarországon is újradefiniálta a magyar fogalmát. Átvette a jogszűkítő tartalmat, csak hogy nem faji, hanem társadalmi tekintetben jelölte ki az ellenségképet. A régi „uralkodó osztályok” ebből épp úgy kintrekedtek, mint a velük „lepaktáló” egyének. Igen rövid időn belül a nemzeti politikai közösségen kívül találta magát a lakosság jelentékeny része. Egy részüket deportálták - sokszor ugyanazok szervezték a kitelepítést, akik az előző rendszert szolgálták, és nemegyszer ugyanazokat rekesztették ki, akik ezt pár évvel ezelőtt már átélték. Sokan - sejtve a bekövetkező eseményeket - amíg lehetett kimenekültek az országból, hiszen nem kívánták az elnyomást, a jogfosztást, a börtönt. A Magyarországon kívüli magyarok számát növelték.

A kommunizmus azonban nem csak a nemzeti-politikai közösségből zárt ki tömegeket, hanem a nemzeti kultúrán belüli szelekciót is el kívánta végezni. Ahogy a '30-as, '40-es években a szerzők származása miatt zártak ki kulturális teljesítményeket a nemzet kultúrájából, úgy ezt az '50-es években politikai, „osztály”-alapon tették meg. Nem elégettek bizonyos könyveket, hanem vagy zárolták, vagy ki sem adták őket.

Az 1956-os forradalom jelezte: az ország társadalma az ilyen-olyan alapú nemzeti csonkolás helyett a magyar fogalom legszélesebb, megkötések nélküli és jogbiztonságot nyújtó értelmezését kívánja.

A felkelés leverése nyomán újfent több százezer ember hagyta el az országot, félve attól, hogy magyarként tovább nem élhető élet vár rá saját országában.

Az újra berendezkedő kommunista rendszer - eltérően néhány más, a kommunista tömbhöz tartozó országtól - egyre inkább nem a sztálinista típusú hatalomgyakorlásban, hanem egy „puhább” diktatúrában vált érdekeltté. Ennek következményeként fokozatosan teret veszített a társadalmi alapon kirekesztő típusú magyar-értelmezés, noha végleges elmúlásában soha nem lehetett igazán megbízni. Kétségtelen azonban, hogy - különösen a XX. század '80-as éveire - a nemzeti önkifejezés egyre több kulturális lehetősége nyílt meg. A politikai önkifejezésnek azonban a rendszer mindig is gátat szabott - ahhoz, hogy ez is megvalósuljon a politikai rendszer megváltoztatására volt szükség s ez 1989-90-ben - akárcsak a szovjet uralmi zóna egyéb részein Magyarországon is bekövetkezett.

*

Ma Magyarország alkotmányosan működő, demokratikus állam. Ebből persze az is következik, hogy a történelmileg létrejött, eltérő tartalmú nemzettudatok itt élnek velünk és szabadon megnyilvánulnak. A demokratikus rendszer a magyar-fogalom legtágabb, diszkrimináció mentes létét vallja, de azzal is szembe kell néznie, hogy a „mi a magyar?” - kérdésre ma is sok olyan válasz születik, amit a XX. század hagyott ránk. Így lépünk be a XXI. századba, s természetesen az Európai Unióba.

Gerő András

Mivel szolgálhatunk?

Sokat beszélünk manapság arról, hogy mit fogunk nyerni az Európai Unióhoz való csatlakozással. Ritkábban szólunk arról, hogy azok, akikhez csatlakozunk, mit nyerhetnek velünk. Nem kell nacionalistának lenni ahhoz, hogy ezen is elgondolkozzunk. Emlékszem még arra, hogy gyerekkoromban mindenki rémülettel gondolt azokra, akik egy hosszabb-rövidebb időt külföldön töltöttek. Meghaltak gyomorbetegségben? Vagy csontvázra lesóványodva térnek haza? Mindenki tudta ugyanis, hogy Magyarországon kívül nem tudnak főzni, s így minden szerencsés hazatérőt jó paprikás szalonnával és zsíros disznópörkölytel kell majd rendesen felhizlalni. Na meg aztán azt is tudtuk, hogy minden francia erkölcsstelen, minden olasz macskát eszik, minden angol munkás vasárnap frakkot ölt, minden kínai egyforma, s még az anyjuk sem tudja őket egymástól megkülönböztetni, hogy a magyar nyelven kívül minden más nyelv csúf, hogy más nyelveken, a madárnyelveken, énekelnek vagy krákognak ahelyett, hogy beszélnének. Ma is vannak olyanok, akik efféle ostobaságokban hisznek, de kevesen, igaz még mindig többen, mint kellene. Félretolva az ostoba előítéleteket mégis úgy hiszem, hogy van nálunk valami, ami másutt nincsen vagy kevésbé van, s amiért nem magyaroknak is érdemes itt élni.

Ha megkérdem, hogy az Unió tagjai mit nyernek velünk, nem a paprikás szalonnára, nem is a házi pálinkára, s legkevesbé a Móricz féle „rokonok” segítőkészségére gondolok. Nem hiszem, hogy morális leckét kell adnunk a franciáknak és macska helyett rántott csirkét ajánlani az olaszoknak. De akkor mi az, amit felkínálhatunk?

Egyesek azt mondják, itt van például a Balaton. Mások, hogy itt a magyar néptánc és vannak kitűnő filharmonikus zenekaraink. Megint mások, hogy a mi regényirodalmunkhoz fogható ma egész Európában valószínűleg nem található. Nos, a Balaton tényleg páratlan természeti tünemény, de a turisták eddig is látogatták, jó filharmonikus zenekarok Európa számos városában működnek, a magyar néptánc miatt csak az látogat el hozzánk, aki ezzel foglalkozik. Regényeinket minden európai nyelvre lefordították vagy éppen most fordítják.

Miért lehet jó Európa lakói közül egyiknek-másiknak, hogy hosszabb időt töltsön el Magyarországon, hogy szeressen itt lenni, hogy vissza is vágyjon ide, hogy második hazájának tekintse? Nem ígérhetünk több fizetést, kényelmesebb lakást, tisztább környezetet, jobb kocsikat, de még jobb operaelőadásokat sem. Hát akkor mivel szolgálhatunk?

Úgy hiszem, kultúrával, még hozzá egy sajátos társasági életforma-kultúrával. Magyarországon, elsősorban Budapesten, de néhány más városban is, fennmaradt vagy inkább újjáéledt egy olyan társasági kultúra, mely a legtöbb Európai országban és városban kihalt vagy kihalófélben van. Itt vannak még baráti és ismerősökből toborzott társaságok, itt még rendszeresen összejönnek hol lakásokban, hol közös tereken, hol előadások köré szereződve, hol csak azért, hogy csevegjenek. Itt még él egy beszélgetési kultúra, itt még politizálnak a szó régi értelmében, azaz szenvedélyesen, és mániákusan beszélgetnek a közt érdeklő kérdésekről. Itt még össze is vesznek egy film vagy egy előadás vagy egy kiállítás értékelésén. Itt még nem érzi magát teljesen magányosnak az az ember, akinek nincs családja, itt mindenki megtalálja a saját közegét, és mindenki össze is tud venni mindenkivel. Röviden, itt érdekes élni. Van még egy-két európai város, melyről valami hasonlót mondhatnánk, de nem sok.

Többször kicsúszott a tollamból az a szó, hogy „még”.

Hiszen a köz és magánélet közötti szürke szférában szerveződött baráti és ismerősi csoportok nemcsak a régi Monarchia életformáját őrzik, hanem a diktatúrák által marginalizált, útszélén

rekedt, szabad gondolkodásra és eszmecserére vágyó emberek örökségének is folytatói. Innen ered a túlfűtöttség, az örökös izgalom, az ügyek állandó felnagyítása, a túlreagálás. Azt lehetne gondolni, hogy minél inkább megszokjuk a demokráciát egyrészt, az üzleti életet másrészt, annál inkább kihál majd ez a kultúra.

De van ennek a tradíciónak egy másik forrása is. Méghozzá az, hogy kis ország vagyunk. Egy kis országban tudunk egymásról, figyelünk egymásra. Egy kis országban inkább hihetjük, joggal vagy tévesen, hogy annak, amit mi mondunk vagy gondolunk, van jelentősége. Egy kis országban egy kisember nagyobbnak érezheti magát, mint egy nagy országban. Az európai kultúra bölcsői, Athén és Judea, kis országok voltak és még annál is kisebbek. Ezt persze nem nagyzási hóbortból mondom, nem hasonlatképpen, csak azért, hogy érzékeltessem, a társasági életforma kultúrája szempontjából a nagy állam vagy birodalom nem okvetlenül jelent előnyt. Más szempontból persze igen, de ezeket az előnyöket, mint az Európai Unió tagjai, mi amúgy is élvezni fogjuk.

Mivel szolgálhatunk? A társasági életforma sajátos kultúráján kívül rendelkezünk - bár nem egyedül, hanem a most csatlakozó államok zömével együtt - egy bizonyos történelmi tapasztalattal. Két totális állam uralmának árnyékában éltünk, s remélhetően ezt még sokáig nem fogjuk elfelejteni. Ha igen, emlékeztetni fognak rá.

Sok baj van Európával. Most, hogy az Unió tagjai leszünk, baráti társaságokban, ismerőseink körében, a magán és közélet közti köztes szférában, hétről hétre, majd Európáról is izgatottan fogunk beszélgetni, veszekedni. Végül is, a családban marad.

Heller Ágnes

Csak egyetértéssel lehet nagy dolgokat véghezvinni!

A című szolgáló mondat: idézet. Démokritosztól származik. Időszámítás előtt 460 körül élt, de ránk, Magyarország állampolgáira ma sokszorosan érvényes, amit mond. Négyévenként kétszer, nagy és fontos dolgokban döntünk, lassan megszokjuk a kampányéletet, a gyűlölet és hízelgésbeszédet, a vádaskodást és az ígéretést, és lassan áldozatává válunk a folytonos megosztásnak, egy országban, egy az anyanyelvünk, de a politikai háborúskodás három-négyfelé, bár alapvetően kétfelé vert minket, az anyanyelv és egy haza ellenére. Ez rossz, de bele kell nyugodnunk ebbe a nyugtalan körforgásba, a váltópolitikába, röviden az egyetértés hiányába. Ennek nyomán nem is viszünk végbe nagy dolgokat.

Néhány nap múlva, ismét urnák állnak majd előttünk, illetve ott állunk majd az urnák előtt egy igen és egy nem szavazat lehetőségével. A politikai zsargon ezt az alkalmat „ügydöntő” népszavazásnak nevezi, én sorsdöntő népszavazásnak mondanám. Nem jövő-menő politikusok közötti, nem ingatag és változó arculatú pártok közötti csemegézésről lesz ott szó, hanem függetlenül a napi politika átkaitól, az egy hazában élő, egy anyanyelvet beszélő egész Magyarország jövőjéről.

Az elmúlt századokban Magyarország folyamatosan idegen hatalmak által megszállottan élt, diktatúrák váltották egymást, ennek következtében a szabadság és demokrácia fogalmaival most ismerkedünk, igencsak keserves körülmények között. Előkészületlenül ért sok minden minket, a sok áramlat, szólam, elmélet, és sokféle gyakorlat addig darálta ebben az alig több mint tíz évben az országot, folytonos újra meg újrakezdésekkel, míg mostanra - én legalább is úgy érzem magam -, mint az a tanuló, aki próbál tanulni, okosodni, küszködik a megemésztendő anyaggal, de nem bír vele. Nem jut el a „felsőbb osztályba léphet” bejegyzésig.

Történt persze sok minden, jutott a javulásból is valami, de egy ilyen kicsi - valljuk meg őszintén - szegény ország, bár csodák csodájára lábon maradt, áll, él, és dolgozik, túlél árvizet, belvizet, folyómérgezést, aszályt, jéghideg havas telet, és túlél a megszállók helyett megszállott politikusokat is, de egymagában itt közép Európa szélén, az egyedül emelkedés reménye egyre vékonyodik.

Néhány nap még és döntenünk kell. Más lesz ez, mint a megszokott választások. Akkor az urnák zárásával már másnap ott az eredmény, ki nyert, kit választottunk, és rögtön érezhetőek a következmények. Új hatalmasok lépnek a porondra, a régiek lebuknak onnan, s még el sem ül a vádaskodások zaja, azonnal változik a közérzet, a remények és lehetőségek, mint azonnali következmény jelennek meg.

Nem véletlenül említettem előbb az iskolai példát. Szent meggyőződésem, hogy ezen a most következő, sorsdöntő népszavazáson eldől, hogy felsőbb osztályba léphetünk-e. Jogot és lehetőséget nyerünk-e arra, hogy döntésünk következtében az egyedüllét helyett, egy közösség tagjai lehessünk. Hogy új módon, új lehetőségekkel tanulhassunk és gyarapodhassunk. De ennek nem lesz látszatja másnap, vagy a következő héten. Nem változik tőle a hatalom, és sajnos egy ideig nem változik a meglévő politikai, gazdasági és társadalmi megosztottság sem. A változások lassan következnek majd egymás után, és talán csak főként a fiatalabb és középkorú generációknak hoz kézzelfogható javulást és fejlődést az élet lehetőségeiben, de nekik biztosan hoz. Ennek a „felsőbb osztályba léphet” minősítésnek is van tandíja, nem is alacsony. Nem pénzben kifejezhető ára, hanem a tanulás fáradtsága és az új megszokásának a terhe. Gazdasági, jogi, társadalmi, kulturális változásoknak leszünk tanúi, tanulói és később élvezői. Ez a sorsdöntő szavazás, talán soha, vagy nagyon távoli jövőben adódó lehetőség.

El kellene felejteni most a saját választási megszokásainkat. Most nem szabad pártszimpátiák alapján döntenünk, a pártok csináljanak amit akarnak. Most mi az egységes anyanyelvű, sorsú és kultúrájú szabad állampolgárok döntünk a saját hazánk jövőjéről. Pártok, politikusok jönnek-mennek, de Magyarország, ha az elmúlt évszázadokban túlélte őket, most sem engedi majd általuk befolyásoltatni, és bizonytalanná tenni magát. Van ugyan egy elenyésző kisebb csoport, aki témáját veszti, ha nem a szegény, megcsonkított és kirabolt ország demagógiáját harsoghatja. A határokat fokozatosan szüntető Európa közösségébe tartozva, eltűnik a megcsonkítottság szörnyű állapota, lassan, de felszámolódhat szegénység, munkanélküliség. Elérhető iskolák, egyetemek várnak majd fiatalokat, egy munkás élet elismerésévé válhat a nyugdíj. Ez most és ma, úgy hangzik, mint valami szentimentális, naiv álmodozás. Pedig nem az. Ez egy hosszú, nem mindig könnyű felfelé vezető út, amin nem mint a hegyek egyre meredekebb emelkedőin, minél magasabbra jutunk, annál könnyebb megtenni a még feljebb vezető utat.

Ha ezen a választáson nagy egységet mutatunk, akkor talán felcsillan a reménye annak is, hogy megszélídulhatnak a fölöslegesen és sok gyűlölettel kiásott árok partján szembenállók, talán arra a pillanatra össze is mosolyodhatnak, amikor eldöntötték az IGEN-t, megérezve, hogy mégsem feszítette túl a kisszerű belpolitikai viszálykodás azt a gyönyörű valamit, amit úgy ismerünk, hogy Magyarország. Mert csak egyetértéssel lehet nagy dolgokat véghezvinni!

Horváth Ádám

Személyes vallomás

Ritkán szoktam írásaimat személyes vallomással kezdeni. Most mégis, úgy érzem, ezzel kell indítanom. Kora gyermekkoromtól vonzott a nagyvilág, sőt az is, ami azon túl van, az ismeretlen világegyetem. Valahol ez pótolta éveken át azt a természetellenes hiányt, amit a vasfüggöny jelentett. Nekem, szombathelyinek különösen. Számtalanszor mentünk Kőszegre - sokszor külön engedélyek beszerzése után -, és az egyik engedélyezett turisztikai célpontról, a Kálvária-dombról át lehetett nézni a szomszédos Ausztriába. Jó időben látni lehetett a Semmering és a Raxalpe hófedte csúcsát. És minden olyan hihetetlenül és vigasztalanul távolinak tűnt. Valami olyannak, amiből én ki vagyok zárva, talán egész életemre. Aztán a hatvanas évek elején megnyílt számomra a közeli szomszédság, röviddel utána pedig az egész világ.

Ebben a világban éreztem és érzem magam igazán magyarnak. A gyakori találkozások más országok állampolgáraival, szakembereivel, egyetemi hallgatókkal, a közvéleménnyel, nem utolsó sorban pedig más kultúrákkal érlelték meg bennem azt, amit nemzeti hovatartozásként, nemzettudatként, egyúttal azonban a nemzet iránti felelősséggé is meg lehet fogalmazni. Nem malomkő nagyságú kokárdák, nem a félig ittasan és sokszor hamisan énekelt-ordított Himnusz, mégcsak nem is a zászlóátadások és -átvételek jelentik számomra a magyarságot, az én magyarságomat.

A magyarság, mint nemzet és mint társadalom a sorsát meghatározó (újabb) történelmi válaszúthoz érkezett. A korábbiakhoz képest azzal a lényegi különbséggel, hogy most maga dönt jövőjének kereteiről, és nem kevésbé saját magának feladata a választott keretek tartalommal való kitöltése. Nem egyszerűen az Európai Unióhoz való csatlakozás mozzanatáról van szó, hanem arról, hogy a nagy európai közösség keretébe hogyan tudunk beilleszkedni, mégpedig sikeresen beilleszkedni. Vagyis, hogy a magyar társadalom éppúgy sikerként élje meg a következő éveket-évtizedeket, mint ahogy az Unió régebbi tagállamai is sikernek tartsák a magyarokkal való szoros együttműködést.

E siker alapvető feltétele a „versenyképes nemzettudat” kialakítása. Ehhez elengedhetetlen, hogy különbséget tudjunk tenni nemzetállam és nemzet között. A kettő ugyanis nemcsak igen különböző történelmi fejlődési pályákon alakult évszázadokon keresztül, de eltérő kihívásokkal néz szembe a XXI. század küszöbén - akár az Európai Unión belül, akár azon kívül.

A vesztfáliai béke (1648) után kialakult klasszikus nemzetállam, mint történelmi kategória, jelentős átalakuláson ment keresztül, főleg a legutóbbi két évtizedben. A „nemzeti szuverenitás” jól hangzó, de sokszor üres és demagóg jelszava egyre kevésbé illeszthető be a világot ezernyi szállal átszövő kölcsönös kapcsolati háló logikájába, még kevésbé pedig mindennapos működési kereteibe. Kisméretű, sebezhető országok boldogulást nem az elzárkózásban, hanem a nemzetközi kapcsolatrendszerbe való szerves beilleszkedésben, a világra nyitásban találnak. A klasszikus nemzetgazdasági fogalmak is egyre kevésbé alkalmasak a helyzet és a fejlődési irány leírására, mint ahogy a nemzetközi kereskedelemben is egyre inkább nem nemzetállamok, hanem vállalatok, nagyrészt több nemzetgazdaságban egyidejűleg tevékenykedő nemzetközi vállalatok vesznek részt. Az árral szemben persze lehet ideig-óráig úszni, csak nem érdemes és főleg nagyon költséges. Arról nem is beszélve, hogy a hamis próféták által gerjesztett nagy nemzeti felbuzdulást igen keserves ébredés követi. Az elzárkózásnak vagy a világgal való értelmetlen dacolásnak a gazdaságban jóval nagyobbak és hosszabb távon hatnak a társadalmi és tudati költségei.

A nemzetállam csökkenő-átalakuló szerepével szemben egyértelműen kiteljesednek jóval régebbi gyökerekre visszanyúló nemzeti tényezők, mint a nyelv, a kultúra, a nemzettudat.

Az európai integráció története jól példázza a fenti kettős fejlődést. A gazdasági integráció már évtizedekkel ezelőtt megkövetelte bizonyos klasszikus nemzetállami jogkörök átadását a közösségi szervezeteknek. Az integráció több lépcsőben és számos ellentmondáson keresztül elmélyülése pedig újabb és újabb szeleteket hasított ki a tradicionális nemzetállami kompetenciákból.

Legutóbb éppen a nemzeti szuverenitás egyik alapvető szimbólumát, a pénzt „közösségesítette”. Abban a világban, amelyet korszakos felfedezések és azok páratlanul gyors gyakorlati alkalmazása jellemez, ahol az informatikai forradalom fél generáció alatt gyúrja át a legkülönbözőbb történelmi utakat bejárt nemzetállamokat és a nemzetállami szintre még el sem jutott társadalmakat, csak nagyobb közösségek keretében lehet helytállni. Úgy is mint a fenntartható fejlődés nélkülözhetetlen kerete, és úgy is, mint időszakos védernyő a nemkívánatos külső kihívásokkal, esetenként fenyegetésekkel szemben. Ezt ma már azok az európai országok is saját bőrükön tapasztalják, amelyek évtizedeken keresztül tudatosan maradtak kívül az integráció intézményi (de nem gazdasági!) keretein. Magyarország nem rendelkezik a svájcihoz hasonló fejlettséggel és hatalmas „pénzügyi párnával”, hogy Svájc nemzetközi szervezeti telephely-előnyeiről ne is beszéljünk. Sem Norvégia olajával, arról nem is szólva, hogy az európai térkép közepén, Kelet és Nyugat, Észak és Dél metszéspontjában, a kontinens történelmileg egyik „leghuzatosabb” régiójában helyezkedik el.

Az európai integráció története azt mutatja, hogy a kis országok nemcsak jelentős hasznot húztak az együttműködésből, de azt is, hogy nemzettudatuk éppen ebben a nagyobb közösségben erősödött meg. Ma széles körben ismert az ír vagy a finn kultúra, ami negyedszázada közel sem volt így. Egyetlen kis ország nyelve sem sorvadt el - miközben természetes, hogy kis nyelveket beszélő társadalmak sikeres érdekérvényesítésének egyre inkább nélkülözhetetlen feltétele nagy európai nyelv(ek) megfelelő szintű ismerete. Az ír nyelv például éppen az ország európai integrációját követően kelt új életre.

A magyar nemzetet, a magyar nyelvet és kultúrát sem fenyegeti semmiféle beolvasztási veszély. Éppen ellenkezőleg: a nagyobb európai közegben és közösségben a korábbiaknál nagyobb mértékben bontakozhat ki a nemzettudat. És Európa egésze sokkal jobban meg fogja ismerni a magyarságot. Feltéve természetesen, ha valós értékeinkre támaszkodunk, és sosem rugaszkodunk el a valóságtól. A számunkra kívánatos valóságot nem álmokkal, merész csakazértisekkel, kisgyerekes dacolással lehet alakítani, hanem csak a valóságban való állandó részvétellel, mások eredményeinek és kudarcainak, pozitív és negatív tulajdonságainak megismerésével. Magyarul: konfrontáció helyett az együttműködés minden téren való erősítésével, a kockázatok, veszélyek és lehetséges veszteségek egyoldalú bemutatása helyett az esélyekre, a lehetőségekre való koncentrálással, a defenzív, majdhogynem defetista önsorsrontó demagógia helyett a társadalom aktivizálásával. Ebben a főáramban kell és lehet meghatározni a „nemzeti értékeket”.

Magyarország - más európai országokhoz hasonlóan - joggal lehet büszke számos történelmi tetteire, de nem kevésbé a közelmúltban igen nehéz körülmények között elért eredményekre is. Sajátos tapasztalatokat halmozott fel a különböző fejlettségű régiókkal, kultúrákkal és értékrendekkel való együttműködésben. Nem kevésbé pedig azon kisországi tulajdonság elsajátításában, hogyan lehet igen szűk mozgásteret szívós munkával lépésről-lépésre tágítani, és az érdekérvényesítési feltételeket javítani.

Az átlagostól eltérő körülmények szinte állandó kiútkeresési-túlélési igényt támasztottak, amiből az innovatív képességek ugyancsak tarka halmaza jött létre. Nemzeti sajátosságaink egy része - akárcsak más országoké - jelentősen gazdagíthatja a kibővülő Európát. Hozzájárulhat Európa világméretű szerepének erősítéséhez, a közép-európai térség mainál nagyobb jelentőségéhez az Unión belül. És nem utolsó sorban ahhoz, hogy magyarként jól és sikeresnek érezzük magunkat Európában.

Ahhoz azonban, hogy a fentiek a mindennapi gyakorlatban is megvalósuljanak, néhány kulcsfontosságú játékszabályt be kell tartanunk, illetve meg kell tanulnunk. Mindenekelőtt azt, hogyan kell érdekeket megfogalmazni, és hogyan lehet őket érvényesíteni egy nagy közösség keretei között, ahol igen különböző elképzelések keresik a mindenki számára elfogadható kompromisszumot. Ez a kompromisszumkeresés - és ezt sokan sokszor elfelejtik - nemcsak érdekharmonizáció, hanem kivételesen fontos értékközvetítő folyamat is. A finnek sikere például az EU szervezeteiben nem választható el olyan alapvető értékek közvetítésétől és közösségi szinten való elfogadtatásától mint a világos és mindenki számára érthető kommunikációs, megbízhatóság, kiszámíthatóság, szervezeti kultúra, stb.

Nem kevésbé fontos, hogy saját elképzeléseinket beágyazzuk a szélesebb összefüggésekbe. Egyetlen pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy immár felelősek vagyunk nemcsak Magyarorszáért, hanem közvetlen földrajzi környezetünkért éppúgy, mint a kibővülő Európa helyállásért a világban. Ami pedig talán még fontosabb: nincs élhető szabadság, megnyugtató biztonság és fenntartható fejlődés, ha távol maradnánk Európától.

A március 15-ét megelőzően a közszolgálati rádióban fizetett hirdetésként szinte óránként hallott demagógia, miszerint a kérdés az, hogy „tagok legyünk vagy szabadok”, igen egyszerű ellenérvvel cáfolható. Csak tovább kellett volna folytatni a Nemzeti dal „átköltését”. A következő sor ugyanis így hangzana: „tagok voltunk mostanáig”. Sajnos nem. És ebből a távollétből, pontosabban mesterséges, ránk kényszerített kizártságból fakadtak halmozott hátrányaink.

Meggyőződésem, hogy Magyarország értéknövelő szerepet játszhat és fog is játszani az újrarendeződő Európában. Miközben megtartja és meg is erősíti pozitív nemzeti sajátosságait. Megismerteti értékeinket Európa más nemzeteivel és közösségeivel, és közben átveszi mindazt a pozitív örökséget, amit Európa nemzetei évszázadok alatt felhalmoztak. Így kovácsolódik ki a modern nemzettudat az európai népek közösségében. Az a nemzettudat, aminek szerves része, hogy végre egymás között, Magyarországon is európaiként gondolkodjunk, viselkedjünk és cselekedjünk.

Inotai András

Ő, Európa

Im illo tempora..., azaz annakidején még nem látszottak a következmények. Az ősök marhára elégedettek voltak. Jó helyre jöttek. Az erdők tele vaddal, a vizek hallal. Legelők, rétek. A Kárpátok koszorúja (de jó!, „a Kárpátok koszorúja”) védte a hátukat. Mérsékelt égöv. Nyugalom. Igaz, a fineszesebbek az ifjabbak már éreztek valamit. Valami „el innen”-t. Kalandozgattak. Csak hát a szokásos. A mértéktelen ivászatok, a dínom-dánom. Húzták a sanktgalleni zenészekkel (cigányok?). Ott is meg másutt is. Mindenütt: tanyán, városon, kocsmában, parókián. Fecerumt magnum áldomás. Nagyokat röhögtek a saját hírükön. Hogy a gyereket az ő nevükkel ijesztgetik, meg ha feltűnnek a hetedik határban, meghúzzák a harangot. Megtanulták, skandálgatták „a saggittis hungarorum...” A sok „huj, huj” meg „baszd meg” ömlött ám nagyon, de szívesebben ordítottak a saját nyilaikról. Magyarán: oltári-jól szórakoztak.

Igen, ez vitte őket a jégre. A szórakozás. Nem álltak le. Nem ültek le. Gondolkodni? Ugyan! Pedig megtehették volna. Meg bizony. Nyugodtan pipára gyújtani, üldögelni. Üldögelni a La Manche partján, szemben Dover fehér szikláival. Elemezni egy kicsit a helyzetet. Hogy talán még is csak át kellene oda menni, ott rakni fészket. Fészket? Kikötőt. A lovakból levest főzni. Jó, tömény lóhúslevest. Aztán nekiállni. Gyerünk, ácsok! Hajókat! Vitorlást, meg evezőst. Mért nem akkor jutott eszükbe, Lehelnek, meg Árpád-fiaknak, mért nem akkor kiáltottak fel „tengerre magyar”?

Most mi lennénk a világnyelv. Meg is érdemelnénk. Nem mi. A nyelvünk. Költőink csodálatos nyelve.

Ma mi lennénk az angolok. Meg persze a franciák is, meg a spanyolok, németek, oroszok, meg minden szlávok. Tán még a portugálok is.

Sőt, horribile dictu, a románok.

Vagy ha nem is, de most ők kuncsorognának (ez is milyen szép szó!) az ajtónk előtt, hogy engedjük be őket. Mi lennénk maga Európa. Egész Európa.

Ja, persze így is az vagyunk. Európa. Sose voltunk nem európaiak. Még Levédiában se.

Jancsó Miklós

Európai magyar vagyok

A felismerés, hogy nem vagyok világpolgár, New York bohémnegyede, a Village egyik kávéházának teraszán döbrentett meg 1966 májusában. Addig azt gondoltam, hogy igazában mindenütt otthon vagyok, vagy tudnék lenni. Ahol addig hosszabb rövidebb ideig éltem (Németországban, Ausztriában, Angliában, Franciaországban) jól éreztem magam és meg voltam győződve arról, hogy jó nyelvtudással, bárhol lehet találni baráti környezetet, embereket, akik tolerálják az én másságomat és akiknek szokásaival szemben én is megértő vagyok. Lelkesedéssel ettem Ausztriában a „Tafelspitz”-et, az olaszok „spagetti gorgonzola”-ját, francia barátaimmal a „bouillabaisse”-t, szerettem a spanyol „paella”-t. Nekik pedig ízlett (ha nem túl erősen sikerült) a pörkölt és pláne cégem reklámja, a csülkös babaleves. Beszéltünk, vitatkoztunk, veszekedtünk az 56-os magyar forradalom világpolitikai jelentőségéről, Sartre existencializmusáról és politikai ostobaságáról, Peter Stein akkor forradalminak számító Peer Gynt előadásából a berlini Schaubühne-n, Bartók magyarságáról és nemzetköziségéről, meg mindenről, ami éppen jött. Ez pontosan így volt (akkor már ott voltam hat hónapja) New York-ban is. És ekkor jött Sarah, egy csinos szőke jogázhallgató ott a Village-i kávéházban és az kérdezte tőlem: „miért nem veszed fel az amerikai állampolgárságot?”.

Gondolkodás nélkül mondtam neki: „Nem, mert hazamegyek”.

„Hova, haza?” - faggatott tovább. „Magyarországra nem mehetsz talán soha többé”.

Mert nem jutott eszembe hirtelen más, gyorsan rámondtam: „Hát Európába!”.

Akkor tovább beszélgettünk, már nem is tudom miről, de ez a fogalom, hogy „haza Európába”, később újból és újból eszembe jutott, sokáig foglalkoztatott. Először nem örültem neki. Azt jelentette ugyanis, hogy oda világpolgárságom, amire a Somogy megyei Tapsonyból jövet annyira (olyan nagyképpen) törekedtem. Mert ha van egy földrajzi egység, ahova azt gondolom, hogy „haza” megyek, akkor másutt turista, látogató vagyok. Minél többet gondolkoztam a dolgon, annál inkább rájöttem, hogy az Amerikában eltöltött időt a viszonylag jó anyagi körülmények, gondtalan élet, érdekes munka, jó társaság ellenére (vagyis minden, aminek okán Párizsban vagy Münchenben otthon éreztem magamat) látogatásként élem meg. Európában az egyes országok, nemzetek, kultúrák, szokások közötti különbséget izgalmas sokrétűséggé, mássággá érzékeltem. Amerikában mindez idegen hidegséggel hatott rám. És ez mindmáig megmaradt. Újból és újból szívesen megyek New Yorkba, San Franciscoba, jól érzem magam. Irigykedve mondom, hogy erre, meg arra mi - európaiak - nem vagyunk képesek, vagy elégedetten, hogy mást viszont jobban csinálunk. Aztán jövök haza, Európába. Lassan megszoktam, hogy ami a kontinensünkön kívül van, európai szemmel nézem.

Érdekes, bár nekem inkább természetes, hogy ez a felfogás soha nem ütközött magyar mivoltommal, magyarságtudatommal. Azt, hogy magyar vagyok éppen olyan természetes adottságnak fogtam fel, mint férfi voltomat. Ennek születtem, ez vagyok. Pont. Adottság. Nem érdem, amire büszkének kell lenni, nem bűn, amiért szégyenkezni kellene. Máiig nem értem az állandóan nekem szegezett kérdést, hogy „minek tartod magadat?”. Mit mondjak? Kíninak? Németnek? Spanyolnak? Egyik sem vagyok. Magyar vagyok. Annak születtem. Ezen éppen úgy nem változtat pillanatnyi hangulat, mint számos idegenben töltött év. Több, mint harminc évig nem jöhettek Magyarországra. Életem legnagyobb részét külföldön töltöttem. Integrálódtam idegen társadalomba. Családom német. Velük - származási szinten - európaiságunk köt össze. Ők európai németek, én európai magyar vagyok.

Külföldön nekem ez soha nem volt probléma. Magyarországon igen. Amikor végre idejöhöttem, lépten-nyomon megkaptam, hogy „te nem vagy magyar”. Még politikai pártok is hivatva érezték magukat eldönteni, hogy ki magyar, ki nem. Sőt, hogy ki a jó magyar.

Ez először bántott, mostanra értem, ha nem is értek egyet vele. Nálunk a magyarság kritériuma ma is az „itt élned, halnod kell”. A nemzeti összetartozás, amit a helybennmaradást jelentett, segítette megélni a 2000. évet. Háborúinkat, forradalmainkat mindig nemzeti szuverenitásunkért, függetlenségünkért vívtuk. Teljesen jogos, nacionalista törekvéssel próbáltunk megszabadulni töröktől, osztráktól, szovjettől. És most hirtelen arra kell szavaznunk, hogy ennek a nehezen megszerzett függetlenségnek, szuverenitásnak egy részét önkéntesen feladjuk, csatlakozzunk kis, szegény államként egy nagy, nálunk gazdagabb közösséghez. Az eszünk mondja, ha nem tesszük, nem lesz következő 2000 év. Szívünk sok esetben ellene van.

A probléma szerintem az, hogy nem teszünk különbséget nemzeti tudat és nacionalizmus között. Történelmünk során a kettő sokszor összeolvadt, egymás szinonimájává vált. Nem az. A nacionalizmus agresszív, más nemzeteket lenéző, minden mássággal szemben ellenséges tudat. Ennek nincs helye az EU-ban, egyáltalán a mai világban. A nemzeti érzés más. Békés, inkább befelé forduló, értéktisztelő és védő, az újat, a mást elfogadó, esetleg befogadó beállítottság.

A rángerőszakolt kollektívizmus, álinternacionalizmus alóli felszabadulás után - mert sajnos nem találtunk más kapaszkodót - a nacionalizmus felé fordultunk. Nem csak mi. A körülöttünk élő kis népek szinte kivétel nélkül. Az eredmény nem maradt el: Koszovó, Bosznia. Vérengzés, amelyről azt hittük, hogy Európában ez már lehetetlen. Nálunk az erősödő nacionalizmus hála Istennek nem ilyen borzalmas formában jelentkezik. De az egyre nyíltabb cigányellenesség, antiszemitizmus figyelmeztető jel.

Ödön von Horváth írja, hogy „a nacionalizmus korunk egyik rákfenéje. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy felismertem: a nacionalizmus kiirtása csak a társadalom teljes átalakításával valósítható meg.”

Számunkra itt van a nagy lehetőség: az Európai Unió. Csatlakozásunk nagy társadalmi, gazdasági, de mindenekelőtt gondolkodásbeli átrendeződést követel. Ödön von Horváth mintha erre a helyzetre írta volna: „legfontosabb a nacionalizmus elleni harc, és vele párhuzamosan egészséges nemzeti tudat kiépítése”. Hozzáteszem: az egészséges nemzeti tudat mellett szükség van egy európai identitás kialakítására is. Ezt a már EU tagok is elhanyagolták. A közösséget egyoldalúan gazdasági szövetségnek fogták fel, a szellemi Európa kialakítására a kormányok szintjén nem fordítottak elég gondot. Egy Thatcher vagy Chirac arrogáns, nacionalista fellépése mutatja, hogy az EU-ban is sok a tennivaló ezen a téren. Mi ezt a hiányt akár lehetőségként is felfoghatjuk, hiszen aktívan részt vehetünk az európai identitás kialakításában. A csatlakozó országok miniszterelnökeinek nyílt levele jó kezdet volt. Figyelmeztette Párizst és Berlint, hogy itt nem alamizsnát váró szegény rokonok jönnek, hanem olyan öntudatos nemzetek, amelyeknek véleményük van. Országok, amelyeknek az európai egység mellett az az atlanti szövetség is fontos, amelynek köszönhetően ma egyáltalán beszélhetünk Európai Unióról.

Kasza László

Majd az ünnepnap után

László - mondtam még egyszer a keresztnévemet, bár nem igen értettem, hogy az illető angol professzornak miért lenne érdekes a nevem pontosítása. László, mint Moholy-Nagy? - kérdezett újra vissza az egyetem művészettörténeti tanszékének vezetője, s én kényszeredetten nevetgélve kezdtem magyaráztatni, hogy Magyarországon ez a véletlen egybeesés nem túlzottan ritka jelenség... Mr. Fawcett erre már nem igen figyelt, hanem hosszas elemzésbe fogott Moholy-Nagy jelentőségének a modern ipari formatervezésben betöltött szerepéről. Az egyetemi oktatói klub söröspultjánál álldogáltunk, beszélgetőtársam hirtelen a polcon elhelyezett édességekre mutatott: tudja, hogy a Kit-Kat-design is Moholy-Nagy alkotása? - vizsgáztatott szigorúan, én persze lebuktam, mert ezt sem tudtam.

Szerencsére a következő hetekben még sok-sok egyéb összefüggésről beszélgethettem még jónéhány más oktatótársammal is. Napról napra, hétről-hétre rakódtak össze a különféle mozaikdarabkák, a Polányi-fivérek és Lukács György, Bartók és Mannheim, Arnold Hauser és Puskás Öcsi, a Korda-testvérek és Kodály, Szabó István és a már megidézett Moholy-Nagy - mindannyian hatékonyan járultak hozzá ahhoz, hogy egy angol egyetemi átlagváros oktatói közössége viszonylag gyorsan befogadott. Mindennapos, természetes részévé válhattam az ott megszokott rítusoknak, törődtek velem, jótanácsok tömegével láttak el, hol, mit és miért nézzek meg, hétvégeken elvittek magukkal és megmutatták a XV. századi angol falusi élet maradványait.

Az az élményvilág, amiről e hosszadalmas bevezető szólt, hét évvel ezelőtt ért Angliában. Az év nagy részét olyan városban, olyan egyetemen, olyan közegben tölthettem, ahol messze földön én voltam az egyetlen magyar. S talán túlzottan patetikusnak tetsző e példázat, de rendkívüli erővel tapasztalhattam meg a magam sorsában, hogy az ember külföldön öntudatlanul is fölkapaszkodik az elmúlt száz-kétszáz év magyar kulturális alkotásait létrehozó tehetségeinek vállára. Tudjuk, vagy nem tudjuk, de időnként nem árt szembesülni azzal, hogy nemzeti hovatartozásunk sok-sok milliónyi egyéb európai számára mindenekelőtt kulturális termékek segítségével válik egyáltalán érzékelhetővé.

Nagyobb nemzetek talán kevésbé fogékonyak e jelenség titkaira. A német, orosz, amerikai jelenlét a világban egyszerre sokféle dimenzióban látható. Technikai, gazdasági, katonapolitikai és még számos metszetben alakítják azt a teret, amelyet a kisebb népek inkább csak elfogyasztanak, és aktív módon kevésbé formálhatják. A méretüknél, gazdasági és politikai súlyuknál fogva e nagyobbak állandó és cselekvő tényezők; a kisebbeknek pedig csak kivételes alkalmakkor juthat kitüntetett figyelem. Finnekről, portugálokról, norvégokról még a jól tájékozott magyar polgár is csak annyit tud, amennyit egy-egy alkalommal az aktuálpolitikai érdeklődés nemzetközi jelentőségűvé présel. Továbbá azt, amit e nemzetek reprezentatív alkotói összeurópai közkinccsé emeltek. Filmek, regények, szobrok, épületek, zenei motívumok végtelen sora kapcsolódik össze egy-egy olyan kulturális összképpé, amely az adott nép nemzetközi jelenlétét közvetlenül elérhetővé teszi.

A sztereotípiák, a nemzeti azonosíthatóság elsődleges kellékei többnyire olyan tárgyak, szimbólumok, szokások, amelyeknek jegyében könnyedén ismerünk rá egy-egy égtájra, s az ott lakó népekre. Rögtön tudjuk, hogy a bikaviadalhoz vagy a gejzírekhez mely náció népeit kell odaképzelnünk. A kulturális azonosíthatóság azonban e felszínél jóval mélyebbre irányítja a figyelmet. Segítségével könnyebben élhetők meg és át olykor igen távoli népek szenvedélyei, tömegérzelmei. Bánatok, tragédiák, sikerek és kudarcok, néha egész generációk lelkiülete hordódik ki a kulturális üzenetekben - s mindez ránk, magyarokra nézve is igaz.

Kétségtelen, hogy a sokmillió idegenforgalom, a nagy jövés-menés korában szinte kikényszerül a csikós-ostorpatogatós-matyóhimzéses nemzeti logótermelés, hiszen a turista mindennek előtt könnyen felidézhető és újra idézhető emlékekre vágyik. A legtöbbször mi is ezt tesszük külföldön járva. Van azonban egy rejtettebb, de állandóan működő kulturális tér is, s ennek fenntartásához és elsajátításához nem kell feltétlenül mozgásban lennünk. Köszönhetően az elmúlt évtizedek vizuális térhódításának ez a kulturális tér is rendkívüli intenzitással nemzetköziesedik. Milliók és milliók „tudnak” rólunk, noha lehet, hogy életükben egyetlen pillanatot sem töltöttek Magyarországon. Ennek a „tudásnak” a szerkezetét meglehetősen kevésbé ismerjük. Értékeink különlegessége és néha számunkra is meglepő magától érthetődősege véletlen töredékekből formálja meg a rólunk megmutatkozó összképet.

Lehet próbálkozni ország-imázsépítéssel, s bizonyára nem lehet eléggé túlbecsülni azt a missziót, ahogyan Európa jelentősebb fővárosaiban egy-egy magyar intézmény kultúránk folyamatos reprezentációjával kísérletezik. Szükség is van a magyar hetekre, fesztiválokra, hiszen egy-egy nemzet kommunikációs kultúrájába leginkább ily módon lehet pillanatokra betörni. Ráadásul az egyes országok befogadási szokásai egymástól eltérőek, ezért az elfogadtatásra törekvőknek kell az ottani törvényszerűségekre tekintettel lenni.

A csatlakozás kapujában, az újraegyesülés felfokozódó hangulatában mégis jobb lenne többet tudnunk arról, hogy mit tudnak és mit gondolnak rólunk. Korántsem biztos, hogy a kétféle értékvilág kellően illeszkedik egymáshoz. Gyakran házalunk külföldön olyasmivel, amit mások nálunk lényegesen jobban tudnak. S nem ritkán nem vesszük észre azt, amivel a jelenleginél sokkal vonzóbbak is lehetnének. (Érdekes téveszmén alapszik például az az óriási erőfeszítés, amelynek jegyében mostanában elkezdtek mifelénk Európát népszerűsíteni - egy olyan országban, ahol a többség emlékeiben nagyon is élénken él az utazási lehetőségek kivételes és kiváltságos mivolta. Európát főleg a mi számunkra reklámozni, jól tudjuk, mit ér nekünk. S aki az elmúlt fél évszázad ellenére sem tudja ezt, azon a világ leghatékonyabb kampánya sem fog segíteni.)

Eredményre vezetőbb lenne, ha abból a lélektani közhelyből indulnánk ki, hogy mások által magunkat is jobban megismerhetjük. A magyarokról összerakódó kép eltérő kontúrokkal rendelkezik a német, az északi, a mediterrán és az angolszász kultúrákban, de mindegyik kép valóságos abban az értelemben, hogy bennük önmagunkat magyarként láthatjuk viszont. Az elmúlt hosszú évtizedben honfitársaink tíz és százazrei kaptak lehetőséget arra, hogy hónapokon, esetleg éveken keresztül élhessenek különféle európai társadalmak ideiglenes tagjaiként az ottani természetes közegekben. Jobb lenne a következő egy-két év propagandisztikus és piár-fogásait olyanokra bízni, akiknek meglehetősen jól körvonalazott tapasztalataik vannak arról, hogy mit gondol rólunk a világ. Nem általában, hanem konkrétan - a francia, svéd, olasz, stb. kultúrák keretei között. Olyan átfogó, átgondolt kutatásokat kellene e kérdések ügyében lebonyolítani, amelyek eredményeit minél hamarabb döntésekké lehetne formálni. Tudom, mindezt 2003 tavaszán sürgetni kissé elkészt. Mégsem teljesen az. A rólunk kialakult tudások hiányos ismeretétől már ma is naponta szenvedünk, de a jövőben egyre többet fogunk fizetni emiatt. E főntebb körvonalazott számbavétel előbb-utóbb megkerülhetetlenebb lesz, minél később kísérletezünk vele, annál nagyobbak az esetleges tévedések kockázatai.

Minderre már csak azért is égetően szükségünk lenne, mert e számbavétel révén cáfolhatnánk a mostanság futótűzszerűen terjedő félelmek egyikét - a magyar kultúra jövőjét illető aggodalmakat. Részben azért, mert a mai homályos tudásnál sokkal élesebben derülhetne ki az, hogy nemzeti különlegességünk már ma is mindenekelőtt kulturálisan létező és tartható fenn. Részben pedig azért, mert megérthetnénk, hogy az uniós csatlakozás minden korábbi

állapothoz képest kedvezőbb lehetőségeket teremt az eddig - elsősorban számunkra ismert és jól ismert - értékek szélesebb körben történő elterjedéséhez.

Számtalan korlátot félre tolva a jövőben Európát olyan mélységeiben ismerhetjük meg és ki, amelynek eredményeként magunkat is pontosabban fogjuk érteni. Európa is megtanul minket olyan összefüggésekben, amelyek nyomán könnyebben fognak elfeledkezni a nyilazós-kolostorégetős sztereotípiáikról. A ránk váró Európában hosszabb távon az számít, amivel hét évvel ezelőtt Közép-Angliában szembesültem: az a fontos, amit valamely nemzet soraiban úgy teremtettek meg, hogy annak mások is hasznát és értelmét láthatják. Különösebb magyarázkodások nélkül is.

Kéri László

Angolul

A szocialista évtizedek alatt azt várta el a hivatalos hatalom, hogy a friss korosztályok beszéljék a tábor nyelvét, az orosz. Ennek érdekében sok-sok órán tanították az iskolákban. Azt, hogy a magyar ifjúság nem akar szovjet polgár lenni, mutatja, hogy a sok tanítás ellenére nagyon kevesen tanultak meg oroszul.

Az EU tagsággal ugyan nem jár ilyen nyelvtanítási kényszer, de annál szigorúbban fog diktálni a szükség. Az EU tagok körében egyértelműen az angol a leginkább használt nyelv. Ma már a nem angol anyanyelvű lakosság harmada beszél angolul. Egy tizede franciául és csak egy húszada németül. A sorára váró bővítéssel a német nyelv súlya várhatólag valamit nőni fog, hiszen ezek az országok kultúrája és gazdasági élete inkább a némethez kötődik. De ez sem változtat azon, hogy magasan az angol lesz a legfontosabb idegen nyelv. Ezt mutatja az a legutóbbi felmérés, ami arra volt kíváncsi, hogy melyik idegen nyelvet szeretnék tudni. A megkérdezettek 75 százaléka mondta az angolt, és csak 22 a németet.

Máris mutatkoznak a kedvező jelek. Az angoltudás a felső körökben elvárt, ezért aztán tíz év alatt szinte mindenki megtanult angolul. Ma ritkaságnak számít az a vezető menedzser és tudós, aki nem használja az angol nyelvet. A diákok nagy többsége is elsőnek ezt a nyelvet választja.

Az talán eszünkbe sem jut, hogy száz éve, Svájc után, a Kárpát-medence területe volt az, ahol legtöbben beszéltek egynél több nyelven. Ma ebben a tekintetben, mind a magyarok, mind az utódállamok, sereghajtónak számítanak. Akkor a Monarchia népeinek nyelvei jelentették a soknyelvűséget, most az elvárás elsősorban az angol, és nálunk azt követi a német. Nem nehéz megjósolni, hogy a következő évtizedekben szinte minden szakma csak akkor ér majd igazán sokat, ha a gazdája legalább egy nyugati nyelvet beszél.

A magyarok számára, ha ott akarnak munkaviszonyt vállalni, ahol jobban keresnek, jobb a szakmai fejlődés, németül kell tudni. Közel is ez van, ráadásul ezzel rokon a leginkább a mi civilizációnk. Értelmiségiek számára az angoltudás lesz a legfontosabb, mert az ő szintjükön mindenki tud angolul.

A szülőknek nem adhatok fontosabb tanácsot, mint hogy gyermekeik kezébe ne csak szakmát, de nyelvtudást is adjanak. Ezzel minden szakma piaci éréke, azaz megfizetettsége, minimálisan kétszeresére emelkedik.

Kopátsy Sándor

Hüjegyerek (48)

Én egy maholnap 48 éves, nő, egy fiúgyermekkel rendelkező, focirajongó, húsevő férfi vagyok, tartalmilag és kis helyesírási hibával precízen: egy igazi hüjegyerek. Reggel autót hajtok, napközben dolgozom, délután felkészülök az estére, amikor is hol barátságos, hol ingerült vagyok, alkohol tartalmú italt, eurokompatibilis ásványvizet fogyasztok, és az erkélyen dohányzom. Szégyellem is magam - nem nagyon. Televíziót szoktam nézni, az m1-en a Híradót, a Duna tévén a filmeket, és bármikor a Sport1-et. Mostanában azt vettem észre, hogy éjfél előtt elalszom, hajnali fél háromkor viszont felkelek, vagyis, nyugodtan rám lehet bízni egy évben kétszer - akár ipari méretekben is - az óráátállítást. Legutóbb Vaszilij Akszonovtól a Moszkvai történetet olvastam, amit hozzám közelebb álló regényként tartok számon, mint a Háború és békét, egy nap alatt végeztem vele, a rajongója lettem, és most a több mint ezer oldal az unokabátyámra vár, akinek egy gyerekkorban elnyert malária betegség következtében lehangolódtak a szívbillentyűi. A zongoristával egy nap alatt végeztem, majd két óra tíz percben Roman Polanski filmje is megvolt. A mozi után egy presszóban, ahol azelőtt az emberek a klotyóban a birtokukban lévő szerszámok közül csak a cerkájukat vették elő, és nem a tollukat, hogy mocskos feliratokat helyezzenek el a falon, szóval ebben a volt presszóban eltüntettem egy elég erőteljesen zsidónácikomcsi arabzsaruzó feliratot: pontosabban felülírtam két, Európában mindenki által ismert szóval: „Fuck Off!” Kézmosás közben rég voltam ennyire elégedett.

A fenti tevékenységekhez jön még némi rómi mánia, szigorúan baráti és forintos alapon: az előbbieket felvétele az unióban is biztosan szünetel majd, az utóbbiról meg el sem tudom képzelni, hogy a bulik elszámolásakor miként konvertálunk centre és euróra. Rágondolni is rossz. Van még bennem egy erős filmőrület valamint az a megmagyarázhatatlan szenvedély, miszerint változatlanul nagy kedvemem lelem abban, hogy az úgynevezett rock zenekarok koncertjén szeretek a színpad közvetlen közelében állni. Nekem az első az a pillanat, amikor a művészeket az elemlámpa keskeny fényében a pódiumra vezetik, utána tőlem jöhet bármi, az sem baj, ha valami jó.

További szenvedélyeim: rántott húst enni a SchnitzerKönignél, Marlboro Medium cigarettát vásárolni kizárólag automatából - ez itt nem a reklám, hanem a káros szenvedélyek helye -, finanszírozni feleségem cipellők iránti múlthatatlan ambícióját, marhát zabálni a Maredo Steak House-ban, minden bizonnyal kutyabenge (gyógytea) keveréket iszom az unióban is, de csak bélmosáskor (rendes bélflóra fél egészség), minden más esetben Staroprament, és nem szüneteltetem a retro futballmezeket rendelését a Tofts.com-on. Egyik erényem, hogy megbízhatóan költök, és mindezt nem szakértői, hanem felhasználó szinten teszem. Az élet apró örömei nem mindig a megalapozott tudásból következnek.

Ebben a félkész, de bármikor konyhakészre hozható állapotban keresem majd a hozzám hasonló hüjegyereket, lehetőleg nem túl messze innen Budapesttől, a legideálisabban Bécsben, de legfeljebb Münchenig, a repülést ugyanis utálom, a hosszú autózásba pedig már belefáradtam. Persze, konkrét címre ezentúl is szívesen házhoz megyek. Szóba jöhet még bármikor Párizs, indokolt esetben egy kis London, esetleg némi Edinburgh, ahol - mint megannyi helybéli - néhány éve kinéztem magamnak egy helyes padot, ahol az elkövetkező pár évben szívesen elüldögnék. Fel vagyok jogosítva a semmittevésre, mert a legjobb filmeket, a legjobb zenéket, a legjobb könyveket már megcsinálták, nekem nincs is több dolgom. Ha mégis lenne, tessék engem értesíteni: nevem, címem, telefonszámom, e-mail címem, számlaszámom ismert.

A kérdés az, miként kezeli például Edinburgh polgársága azt a szándékot, amely egy pad elfoglalására irányul, azaz: kisvártatva alanyi jogon jár nekem. Nyilván azzal számolnak, hogy cserében kapnak is valamit. A fickó Magyarországról jött, már sorolják is, Groszicsk, Buszánszki, Lorant, Puszkasz, Illesz, Dragoner, Kertesz, Orban, valóvilág, satöbbi, a referenciák nem is olyan rosszak, plusz - első ránézésre olyan rendes embernek tűnik. Most még szinte semmivel nem tud érvelni, kicsit zavarban van, hagyjunk neki egy kis időt, hadd szokjon bele.

Igen. Egy mindig tehetséges kezdő, tejfelesszájú, enyhén öszülő, nem tarthatatlanul ellen-szenves fazon, aki lenyomott több mint negyvennyolcat ideát. Ebből nem kívánok engedni odaát sem.

Ligeti Nagy Tamás

A fájdalom fantomja

(Valahol Európában)

Lelenc-magyar, és, persze, csonka. Magamról szólva most elsősorban, mert egész országról még ha miniszterelnöke volnék, vagy köztársaságija, vagy belügyi titkára, stb., akkor sem igen mernék (pláne nem prófétikusan) nyilatkozni.

Valahol Európában - Ázsiában? avagy a Balkánon félig -, vagy egészen ott? Sem-sem, hiszen mit tudhatok én azokról, róluk, hogy hozzájuk képest tájolhassam magam, vagy mit Európáról, a Nyugatról, ahová (esetleg csakugyan) tartozni vágyom. S miután annak idején költőként aposztrofáltattam magam, és a költészetnek a szememben azóta is József Attila a legcsalhatatlanabb „személyi ismertetője”, valamiképpen Amerika és Románia is egybemosódik nekem, egybe a legutálatosabb pesti bérházudvarokkal is, amelyektől az isten őrizze unokáimat (a kis undokokat, ha lesznek!). Azt ne higgye hát bárki, hogy eme „gyökereimhez” foggal-körömmel ragaszkodom. Nem, csupán eltagadhatatlan hagyományomnak tekintem őket, mint mondjuk egy nyúlszájjal született ember a farkastorkát. Mondhatnám úgy is, kínos adottság lenni, s még kínosabb, ha kínunk forrását, forrásait takargatnunk muszáj; netán azért, mert Európába menni illetlenség ilyen formán. Kendőzetlenül.

Hadd kalandozzam. Sok-sok embertől, politikus-hivatali személytől hallom mostanában, hogy csatlakozással (belépéssel) csak rosszabbul járhatunk, ki fognak használni bennünket, kiforgatnak a vagyonunkból (!), tulajdonunkból, sőt tulajdon-önmagunkból (identitás, lám, lám!), áldozatává válunk álszentül szenvtelen globalizációs erők, érdekek mesterkedésének. Kivásárolják, bagóért, alólunk a földet. Megint mások szerint dehogy vásárolják ki, illetve maradunk azok, aki vagyunk, voltunk, csak éppen a horizontunk tágul ki egycsapásra soha eddig nem látott mértékben; jöhetünk-mehetünk arra és ameddig a szemünk el sem lát. Bizonyos hasonlattal szólva, időutazásokra nyílik megannyi alkalom.

A Valahol Európában-t én valamikor az ötvenes évek második felében láthattam, Európa egy félreeső kis zugában, Piliscsabán; hogyan kerültem oda, ha nem, mert nem termett ott látni meg a napot, azt bővebben nem ecsetelhetem itt, s ráadásul a filmre is alig emlékszem. Egy kis lelencársaságra, a társaság nevelőjére homályosan, meg egy idősebb úri (?) emberre, akit az újravadonított kölyökhad olyan szívesen fellógatna. „Könyörgök, gyerekek, könyörgök, akasszuk fel!” - ez maradt meg bennem, azokból az időkből, ez. A vén humanistát a vadóc lelencei. Utána nyilván elnyálasodott a történet, minden rezsím nyállal konszolidál, s ezen nagyjából mindenki meghatódik, megengesztelődik, nem is tudván pedig tudatosan, hogy a nyál az emésztést szolgálja immáron. Piliscsaba akkor már rég elcsendesült, megülte a dögunalom, gondolom, mint az országot általában, így mért lett volna csoda, hogy egyszerre szivárogni, csordogálni kezdett Nyugatról a civil technika, zene, film, irodalom, hogy a korabeli magyarmozi is megtelt orkán kabátokkal, egzisztencialista presszókkal, elidegenedett értelmiséggel, etc.

Magyarnak lenni Európa margóján: volt ennek már valami - jellegzetesen magyar - lábjegyzet-szaga is, nemde. Most akkor a küszöbén - miféle sajátserűséggel hivatkozhatunk? A jövő zenéje? Ebben a nem túl szent (háborús) pillanatban aligha hatódhatnánk meg a zenei kínálattól (a kínai zene az más, a minap betértem csak ezért egy aprócska gyorsfalóba, megérdeklődni, hol juthatnék hozzá a helyiséget megtöltő hanganyag hanghordozójához, ám sajnos a séffel nem értettük meg egymást, mosolyogtunk csak kölcsönösen és hadonásztunk, kifogástalan udvariassággal). Mondjam azt, hogy fütyülök a jövő zenéjére?

De hogyan fűtyülhetnék rá, ha egyszer nem ismerem? S az ismeretlenhez általában kétféleképpen viszonyul az ember: vágyik reá vagy fél tőle, reménybeli nyertesének képzelheti magát, de érzi, hogy rajtaveszthet is, otthonát, bensőségességeinek a tárgyait, szokásait veszítheti el, egyszersmind viszont megszabadulhat a koloncaitól. Magam negyven éven át éltem egy olyan rendszerű országban, amely először deklaráltan, azután informálisan, majd végül már csak megszokásból lehetetlenítette a „fajtám” boldogulását, mégsem mondhatom, hogy a rendszerváltozás felhőtlen örömet okozott nekem. Nem, mert volt időm hozzászokni ahhoz a rosszhoz. Abban gondolkodni, azon belül felkutatni saját „forrásaimat és deltáimat”, egyszóval feltérképezni azt a spirituális-pszichológiai égtájat, amelyet ha hazámnak nem is, de engem mindenképp meghatározó adottságnak tekinthettem.

Haza. Hazám, hazám, te mind e „nem”. Nem azt mondom tehát, hogy kedvem ellenére dőlt össze 1989-ben a szocialistának nevezett politikai rendszer, csupán azt s(z)erénykednék érzékeltetni, hogy a dőlésével egyelőre még mindig nem állt helyre bennem (és feltételezem: nemcsak bennem) semmi; nem támadt fel bennem, halottaiból, az úgynevezett hazafiúság, amelynek az érzületét így még az olyan, számomra különösen fontos, jobban mondva, becses költőknél sem tudom „hova tenni”, mint amilyen Berzsenyi Dániel vagy Vörösmarty Mihály. Máig nem, hiába szabadult meg megszálló „szövetségesétől” az ország, hiába ülte kerekasztali torát az asztal alól feltápáskodó demokratikus ellenzék; némi túlzással szólva, a keleti iga levételével mintha csupán a vonók (ld. igavonó barmok, ld. A vén cigány) szanaszét-szállingózása - illetve szálazódása következett volna be, beköszöntvén vele azonnal a (szabad)piaci gátlástalanság, a szellemtelen voluntarizmus a gazdaságban, politikában és az elitkultúrában éppúgy, mint a tömegkultúrában.

Paradox (vagy nagyon is természetes) módon, a Szovjetunió omlásával nem annyira fel-, mint inkább elszabadultak azok az ösztökek, amelyek eladdig - ideológiai és morális gátlás alá esvén - tetszhalott álmaikat élték, azaz valóban magukba-bábozódtak, és ma, immáron tizenhárom éve, hasztalanul iparkodnak magukra találni egymásban; a délszláv öldöklések, kölcsönös népiirtogatások pszichózisa ha vértelenebbül is, de nálunk sem ismeretlen. Finoman mondva. Mert durván, ahogy mondani szokás: öv alatt, jószerével ugyanaz folyik, ellenségképzés emitt is, amott is, a munkaerő-piacon irgalmatlan kizsákmányolás, növekvő kultusza az erőszaknak, a szellemi események mesterséges felfújása vagy/és masszív semmibevétele.

Nem sorolom, Olvasóm úgyis tudja, amit tud. Értelme annak volna inkább, ha kórokait kutatnánk fel áldatlan állapotunknak, s ami viszont rengeteg figyelmet és még több türelmet igényelne; több, sokkal több gondolatszabadságot, mint amennyit az ember vélt vagy akár valós érdekei manapság megengednek e tájon. És az újabb jelek szerint félő, hogy nem csak ezen a tájon, sőt, hogy az „érdek-cenzúra” esetleg nem is a mi fertályunkon buzgólkodik a legmohóbb türelmetlenséggel. A globalizációra gondolok természetesen, valamint azokra a fundamentalista reflexekre, amelyek mindenütt kiváltódnak, ahol emberi közösségek a tulajdonképpen létezésükben érzik fenyegetve magukat. Mindegy, hogy miben áll ez a tulajdonképpeniség, lény(eg)e szerint az ember ahhoz ragaszkodik, ami az otthonát nem csupán lakhellyé, hanem egyúttal szentéllé, üdvtörténete centrumává is avatja; ezt hagyta figyelmen kívül annak idején a szocialista rezsim is, amikor például állami szervezetekbe kényszerítette a parasztokat, megfosztva őket a tulajdon (szent)földjüktől, belső templomuktól. Alsó tagozatos iskolai emlékem, amikor Piliscsaba főútján, a Bécsi-úton gyalogolva hazafelé hallottam a Tanácsháza hangszórójából harsogni a renitens gazdák névsorát, akik a boldogító tervgazdaság újszövetségéből ekképp exkommunikáltak. S persze nemcsak ekképp.

Persze, ellentétben a kommunizmussal, a globalizálódás valóban elkerülhetetlennek látszik. (NB. akkoriban a kommunizmus illetve a szocializmus is annak látszott.) Része ennek az EU-hoz való csatlakozásunk is, amit valószínűleg a vesztünkre akadályozhatnánk csak meg. Attól tartok, hogy - effektíve - nemigen van élet az EU-n kívül. Viszont az EU alkalmas lehet arra is, hogy védelmül szolgáljon a globalizáció falánkságával szemben, hogy a gazdasági-politikai összetartozás révén szellemi-kulturális (rész)identitásunkat is óvni segítsen az általánosító felemésztődéstől. Elvégre, ha igaz, Magyarország több mint ezer éve szerves (test)része Európának, s jóllehet számtalan amputáción estünk már át, fantomfájdalmaink mindig újra meg újra emlékeztettek a „valódi” hovatartozásunkra; milyen szép lett volna és lenne, ha ezek a fantomfájdalmak magát Európát is elővették volna és elő-elővennék miattunk, érettünk, jelezvén, hogy nélkülünk milyen csonka a világ. Milyen otthontalan. Magyarok lenni - fájdalmat kelteni; a szó nemes, ígéző értelmében.

Marno János

Csak azért, csak azért is

„Csak az olvassa versemet,/ ki ismer engem és szeret” - írta halála előtt nem sokkal József Attila. Védekezésképpen, hogy szeretetgyűrűvel bátyázza körül magát, mert belefáradt a támadások visszaverésébe, és élni akart. Néhány évtizeddel később született meg egy másik magyar költőóriás, Weöres Sándor „csak”-ja, imígyen: „Csak játék, mondja dalomra a kortárs,/ s a jövő mit se szól rá, elfeled./ Verseimet ajánlom a falaknak,/ úgy írtam ahogy nekem jólesett.”

Miért jutottak eszembe éppen az idézett költői sorok, amikor az újság főszerkesztőjének felkérésére a „Nemzet, nemzeti érzés - magyarként Európában” témakörben kellene cikket írnom? Mert - mint a jelenidejű „gazdaságtörténetet” értékelő tanulmányok szerzője - belső fogódzókat keresek kérdéseim megválaszolásához. Olyan kérdésekhez, mint például: miért, kinek az érdekében folytatom most már több évtizede az elemző hadviselését? Egyáltalán van-e érkezés indulatoktól fűtött, elpiárosított korunkban az általam tisztának és igaznak gondolt mondatok kimondására? Mi az értékelés mércéje, és jó-e, amivel mérek, vagy más mércét kellene alkalmazni, netán egyszerre többfélét is? De az meg hogyan lehetséges? Miféle egy-méteres mérőszalag az, amelyik egyszer 99 cm, máskor meg 101 cm - és plusz-mínusz a végtelenségig relativizálható?

Kinek szóljanak az elemzések következtetései? Az egyik vagy másik tábornak? Melyiknek? A most éppen többségben lévőknek? Mert az nagyobb elismertséget jelent? S hogyan szóljanak? Elismerően, támogatóan, legfeljebb kicsit ejnye-bejnyézve? Vagy kemény kritikusan? Ám ekkor nem az „ellenfelet” erősítem? Biztos népszerűségvesztés az egyik oldalon és bizonytalan hozadék a másikon. A népszerűség a mérce? A táboron belüli népszerűség? Azon túlnyúló nem lehet? Tényleg nem lehet? Az igazság kimondása nem népszerű? Csak féligazság kapcsolódhat össze félnépszerűséggel? Hova jutottunk? Kétpártrendszer-szabdalta egypárt-rendszerek logikáját kellene magunkra öltetni? Bukott szisztémát plurális színpalak között újra előadni? Kinek jó ez? Az országnak - vagy ha tetszik - a nemzet egészének egészen biztosan nem!

A kérdéseket a közelmúlt politikai szerkezetváltása hordta ki a társadalom kétosztatúvá tételével, azzal, amit most az orbáni néppártosodás tovább akar erősíteni. Ebben a nemzetvesztő csapdahelyzetben nagyon nehéz az ország hosszú távú jövője szempontjából gondolkodni. Így nekem is, a makrogazdasági elemzőnek, kormányzati gazdaságpolitikák értékelőjének. Mert több kedvezőtlen, egymás foglyaiként is összenőtt politikai és gazdasági körülmény állít szinte megoldhatatlan feladvány elé.

- A politika rövid távú szemléletet követ, mindig csak a következő pillanatra keres megoldást. Nem nézi a hosszabb távú hatásokat, a hatalomföltés és nem az országföltés vezérli. Nekem viszont ezt nem szabad.

- A mai ellenzéki politizálás is a pillanatnyi érdekek jegyében folyik, amit kizárólag a hatalom megszerzése motivál. Más elve nincs - és így persze tartása sincs. Ezért lehetséges, hogy háromnaponként adják önmaguk cáfolatát anélkül, hogy a táboron belül bárki szavá tenné. A hatalomszerzés logikája ugyanis nem sérül, az ováció fokozódik. S ez a legelképesztőbb. Csak emlékeztetőül: annak idején, amikor Grósz Károly kétnaponta változtatta a véleményét, magatartásával levitézlett az ország előtt. Most meg ezzel dicsőséget lehet szerezni! (Mivé lettünk? Mivé tették a nemzetet?)

- A magyar gazdaság rosszabbul teljesít, mint néhány évvel ezelőtt, és nincs remény a gyors javulásra. A külső feltételek nem kedvezőek, és a belső alkalmazkodás sem kielégítő. Vagyis jó nem mondható. (Jobb lenne a rosszat elhallgatni?)

- A mai és a közeljövő kedvezőtlen gazdasági folyamataiban benne vannak az előző kormány gazdaságpolitikájának káros következményei is. Azok, amelyek korábban nem mutatkoztak meg, mert nem mutatkozhattak meg, hiszen a gazdasági történéseknek is van kihordási ideje. Az Orbán-kormány gazdaságpolitikája 2001 második felétől felsűrűsödve vitte rossz irányba a magyar gazdaságot. Ám, hogy milyen mértékben, az nem számszerűsíthető pontosan. De erről nem szólni épp úgy bűn, mint a végtelenségig takarózni vele.

- A Medgyessy-kormány - a választási kampányban rákényszerített politikai okokból - ott folytatta, ahol elődje abbahagyta. S mivel az osztogató jellegű gazdaságpolitikával sikerült a népszerűségét megerősítenie, helyesnek tartja, ha ezen az úton jár, de legalábbis, ha fenntartja ennek a látszatát. Ezért maradt el a miniszterelnök országértékelő parlamenti beszédéből az országértékelés. (Nem mintha az Orbán-beszédben szó lett volna ilyesmiről.) Aki viszont országértékel, az odavarródik a kormányt buktatni akarókhoz?

Hát igen. Mert a kormányt kormányoldról nem szokás bírálni. Ezt a szokásjogot is a Fidesz-MPP vezette kabinet honosította meg. A „Viktóriánus kor” gazdasági döntéseinek saját táboron belül soha egyetlen bírálója nem akadt. A kritika az ellenzék feladataként rögzült, és így is maradt a társadalmi tudatban. A függetlenség odaégett. Mert hiába gondolom én magam - mint mindig - továbbra is pártoktól független elemzőnek, ha szándékomtól eltérően írásomnak, mondandómnak politikai olvasatot adnak. Ezzel szemben tehetetlen vagyok, mert nem tudom megakadályozni, hogy ne politikailag rögzült szerepekbe kódolják be a tőlem tárgyasult gondolatokat.

Csak azt tudom tenni, hogy miközben szót emelek e lehetetlen helyzet létrejötté ellen (függetlenségi harcot indítok a függetlenség visszavételéért), teszem továbbra is legjobb lelkiismeretem szerint a dolgom. Véleményem nem engedem korlátozottá tenni ilyen-olyan skatulyáktól való félelem okán. Azt hiszem, ez a nemzet szolgálata.

Csak ilyen a tartással van reményünk betagozódni abba az Európába, amelyben több száz év polgári kultúrája kivívta azt a jogot, hogy a kutató aktuálpolitikai ügyektől függetlenül foglalhasson állást társadalmi-gazdasági kérdésekben. Ettől a kulturális asszimilációtól, amire nagy szükség lenne, gazdagodna a nemzet.

S hívom hozzá segítségül ismét a két költőt. Weöres Sándorral szólva: „De én azt szeretem írni,/ ha földön, ha mennyben,/ mi önként, nem kommandóra/ lotyog a fejemben.” József Attila pedig azt üzeni: „Bár munkádon más keres -/ dolgozni csak pontosan, szépen”.

Petschnig Mária Zita

„Komp-ország” révbe ér?

Van Ady Endrének egy híressé vált történelmi (geopolitikai?) metaforája, amelyet a mögöttünk álló másfél évtizedben nem egy alkalommal idézett a publicisztika. Ez a metafora a megállapodni - és véglegesen révbe érkezni - sohasem képes komphoz hasonlította Magyarország helyzetét. A Figyelő című folyóirat 1905-ös évfolyamában megjelent Ismeretlen Korvin-kódex margójára című írásában Ady a következőket állapította meg: „Kompország, Kompország, Kompország: legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.”

A „Kompország” nem éppen biztató víziója azóta is kísérti mindazokat, akik számot vetettek országuk helyzetével és szeretnék nemzeti önismeretünket biztosabb alapokra helyezni. Önismeretünk: önmagunkról, a magyar nemzetről, a magyar kultúráról kialakult hagyományos képünk ugyanis többnyire nem felelt meg geopolitikai helyzetünknek, és nem igen tartható az a mostanában gyakorta hallott politikai vagy publicisztikai közhely, miszerint most az uniós csatlakozással az ország végre helyreállítja ezeréves európai státusát.

Arra gondolok, hogy kultúránk, az ezeréves magyar kultúra mindig is a nyugat-európai kultúra alkotó része volt, történelmi sorsunk ezzel szemben nem egyszer a keleti (kelet-európai) civilizációs térbe kényszerített bennünket. A nyugati kultúra medrében alakuló magyar irodalom, művészet, zenekultúra, tudományosság és oktatási rendszer nem egyszer éles ellentétbe került az ország geopolitikai helyzetével és azzal a „politikai kultúrával” azokkal a hatalmi mechanizmusokkal, amelyek többnyire szerencsétlen történelmünk következtében jöttek létre.

Ezek a hatalmi mechanizmusok, legalábbis a mögöttünk lévő XX. században, valljuk be, sohasem voltak igazán nyugatiak. Hiszen a tekintélyuralom, a kormányzati erőszak, a személyi vagy csoportos érdekeknek és mentalitásformáknak kiszolgáltatott országvezetés nem csak a kommunista diktatúra négy évtizedét jellemezte, hanem meglehetősen nagy mértékben a két világháború közötti két évtizedet is. Igaz, az állami erőszak akkor nem volt olyan kíméletlen, gátlástalan és mindenre kiterjedő, mint a kommunista rendszerben, kivált annak 1948 és 1963 közé eső másfél évtizedében, de azért, minden mostanában hangoztatott múlt-értelmező rabulisztika ellenére, talán megállapíthatjuk, hogy a Horthy Miklós nevével jelzett korszak sem volt demokratikus és (nyugat-) európai jellegű.

Az európai uniós integráció ezért most olyan történelmi fordulatot jelent, mint korábban 1848 tavasza, az 1867-es kiegyezés, az 1918-as és 1945-ös demokratikus kísérlet, az 1956-os forradalom vagy az 1989-es rendszerváltozás. Valljuk meg, hogy ezeket a történelmi fordulatokat szinte sohasem vagy csak kevésbé tudta kihasználni az ország. Forradalmainkat, szabadságharcainkat külső nagyhatalmak verték le (két alkalommal is a moszkvai nagyhatalom), megújulási törekvéseinket pedig a vezető politikai rétegek vagy kicsiny és erőszakos hatalomtechnikai csoportok önzése és uralomvágya buktatta meg. Az elsőt a hatvanhetes kiegyezés kiegészítésére hivatott radikális reformok elsikkasztása, a másodikat az „őszirózsás” forradalomra következő politikai bénultság és bolsevista államcsíny példázhatja.

És, most már több mint egy évtizeddel a „rendszerváltozás” után talán meg lehet állapítani, hogy 1989 sem váltotta be a hozzá fűződő, akkor valóban igen széleskörű és igen radikális reményeket, méghozzá valószínűleg ismét a politikai osztály érdekorientáltsága és csekély alkalmassága miatt. Ez a politikai osztály nagyrészt ismét figyelmen kívül hagyta azokat az erkölcsi prioritásokat, amelyeket egy ország, kivált egy kicsiny és mindig szorongatott helyzetben lévő ország választott vezetőinek önzetlenül szolgálniuk kellene.

Az uniós integráció kapujában ezért folyamatosan újra meg újra végig kellene gondolnunk azokat a politikai és kulturális, sőt lelki és erkölcsi stratégiákat, amelyeket az integrációs folyamatban (minthogy ez az integráció természetesen nem egyetlen ünnepélyes aktust, hanem egy mögöttünk és főként előttünk álló sokéves folyamatot jelent!) érvényesítenünk kell. Csak jelzésszerűen említem, hogy ezeknek a stratégiáknak egyszerre kell szolgálniuk európai integrációnk érdekeit, szomszédsági (közép-európai) politikának és a Kárpát-medencében több államban élő magyarság nemzeti integrációját. Ezek mind politikai prioritások, egyiket sem lehet a másik fölé rendelni, a helyes nemzeti és uniós stratégia kialakítása és megvalósítása ezért a mindenkor magyar kormánytól továbbra is igen nagy erőfeszítéseket és nehéz diplomáciai küzdelmeket követel.

Az európai integrációban helyét és szerepét kereső magyar geopolitikai stratégia alighanem kettős térben lesz kénytelen tevékenykedni az elkövetkezendő évek, évtizedek során. Az első stratégiai tér: a közép-európai, mindenekelőtt a szomszédos országok övezete. Ebben az övezetben a magyar külpolitikának és kulturális politikának egyszerre kell szolgálnia a közép-európai megbékélést és integrációt, valamint a kisebbségi sorban élő magyar népcsoportok érdekeit: fennmaradásukat, nemzeti identitásuk védelmét, kultúrájuk fejlődését és mindezen túl a magyarság kulturális, szellemi, lelki egységének ügyét. A két stratégiai jelentőségű feladatot egymástól nem lehet elválasztani, és egymásnak nem lehet alárendelni: a közép-európai integráció előmozdítása nekünk az egyik legfontosabb nemzeti érdekünk, minthogy csak ennek az integrációnak a keretében valósíthatjuk meg ismét a magyarság kulturális egységét.

A második stratégiai tér: maga az európai térség, illetve az az integrációs folyamat, amelyben most már elhelyezkedhetünk, amelyben történelmi hagyományainknak megfelelő szerepet kívánunk játszani. Ez a stratégiai tér azonban nincsen zárva keleti irányba: tudni kell és fel kell készülni rá, hogy Oroszországnak a jövőben is komoly befolyása lesz a közép-európai régió jövőjének alakulására. Következésképp Magyarországnak és a közép-európai térségnek közvetítő és összekötő szerepet kell majd vállalnia Nyugat és Kelet között. Ez a közvetítő szerep természetesen nem jelenti azt, hogy egyenlő távolságra kell elhelyezkednie a két nagy tömbtől, hogy Magyarországnak a nyugati világban van a helye, de tudomásul kell vennie, hogy keleti határai egyszersmind Nyugat keleti határai, amelyek nem lehetnek ütközőzónák, hanem a közvetítés intézményeinek kell lenniök: gazdasági, kereskedelmi, politikai és kulturális tekintetben egyaránt.

Magyarország akkor fog szerencsésen politizálni, ha most vázolt két geopolitikai - stratégiai - térben egyidejűleg lesz képes mozogni, és közép-európai, valamint kontinentális érdekeit együttesen tudja képviselni és érvényesíteni. Közép-Európában európai, a kontinentális politikában viszont közép-európai országgént kell(ene) megjelenünk. Mint európaiak hatékonyabban védelmezhetjük a kisebbségi létben élő magyarokat, és mozdíthatjuk előre a regionális integráció ügyét, az európai nemzetek nagyobb családjában pedig akkor lesz méltó helyünk, ha saját: magyar és közép-európai értékeinkkel, hagyományainkkal kapunk bebocsátást.

Akkor talán az Ady által oly sok keserűséggel megrajzolt geopolitikai metafora is elveszíti realitását és a „komp-ország”, az ország „kompja” végre révbe ér.

Pomogáts Béla

Kegytárgyaink üzenete

Habent sua fata libelli - nemcsak a könyveknek, minden tárgynak, így a vallási élet kellékeinek, használati tárgyainak is sajátos sorsuk van. Különösen igaz ez az állítás itt, Közép-Európa keleti tájain, a „népek országútján”, ahol a tárgyakat éppoly kevésbé becsülték, mint az emberi életet. Holott a tárgyak nem csupán művészi értékkel bírnak, a finom és törekeny anyagba lehelte hajlékony formák üzenetet hordoznak, alkotójuk és megrendelőjük szándékáról, hitéről és gondolatvilágáról vallanak, a messzi múlt távolából.

Amikor Szelényi Károly fotóművész barátommal a közelmúltban megjelent Zsidó tárgyak művészete című könyvünk illusztrációs anyagán dolgoztunk, néhány meglehetősen furcsa kegytárgy is kezünkbe került. Egy templomi boros kupa mélyéről például V. Ferdinánd képe mosolygott ránk. A röviddel az I. világháború kitörése után felajánlott serleg fenekét egy régi ezüstpénzzel „bélelték” ki. A tárgy adományozói - a héber felirat szerint - „Schiff ezredes és Istentől mellé rendelt párja” voltak. (Ki tudja, mi lett a későbbi sorsuk?) A magas katonai rangon ne csodálkozzunk, hiszen az idő tájt nagy számmal működtek zsidó tisztek a K und K seregben: az ország hadügyminiszteri tisztét az ugyancsak zsidó báró, Hazai Samu töltötte be.

Egy vékony ezüst gyűrű héber felirattal: a világháború kitörésekor egy behívott zsidó katona számára készíttette valamelyik kelet-magyarországi csodarabbi. Az évszám (1914) mellett szép, kalligrafikus írás: „a jótekonyság megment a haláltól”. Az évszám másik oldalán bibliai (zsoltár) idézet: „Az Örökkévaló az én erőm”. Vajon megmenekült-e a háború poklából és a történelem későbbi viharából a gyűrű viselője?

Egy purimi tálka: egykori tulajdonosa (egy híres magyar rabbi özvegye) leánya esküvője alkalmából állíttatta össze Kossuth-krajcárokból. A derék asszony nyilván, mint szent ereklyét őrizte e krajcárokat, rejtegethette a Bach-korszakban, amíg végül úgy érezte, a legjobb helyen, az Örökkévaló házában lesz a helye...

A szombatbúcsúztató szertartás (a havdala) alkalmával mindmáig színes, fonott gyertyát gyűjtünk templomainkban és otthonainkban. A gyertya színe nincs meghatározva, noha általában kék-fehér, de lehet akár négy különféle színű is. Különleges, de teljesen érthető, hogy Magyarországon (s ez alatt a történelmi határokat értem) mindig nemzeti színű volt ez a vallási ereklye... Nem ritka a matyó hímzéssel vagy más népi munkákkal, magyar motívumokkal díszített textilá a hazai kegytárgyak között. Mindmáig keresett a magyaros barchesz-takaró és pászkatartó, a korondi szédertál és hanukai menóra. Birtokomban van egy vékony Tóra-kötő, amely ugyancsak a nemzeti trikolór színeit kölcsönözte. A honi zsidók - úgy tetszik - magyar nemzeti érzéseiket még egymás között, a legszentebb helyen, saját templomaikban is erősen hangsúlyozták.

A magyar nemzeti ereklyék szerepeltetése vallási kegytárgyakon ezért meglehetősen gyakori. A monori zsidó hitközség kézzel varrt és hímzett Tóraszekrény függőnye már 1825-ből (!) a koronás magyar címet ábrázolja - erről tanúskodik a Vida Márton szerkesztésében kiadott, Ítéltetek című történelmi összefoglalásban közölt fénykép. „Haza és haladás” - olvassuk a hagyományos héber szöveg közé ékelve egy másik képen, a bács-topolyai zsinagóga ugyancsak XIX. századi szép Tóra-függönyén.

„Haza és haladás” - a magyar történelem megannyi vágyálma, megannyi reménye fűződik ehhez az immár szállóigévé lett két szóhoz! Valahányszor ez a reformkorban megfogalmazott két eszme szorosan összetartozott, valahányszor ezek irányították a nemzet sorsát, az ország virágzásnak indult, polgárai bizalommal és büszkén tekintettek a jövőbe. Így volt ez a libe-

ralizmus, a polgári fejlődés nagy korszakában, a XIX. század második felében. És így indult a rendszerváltás idején. Csakhogy mindig akadtak olyanok - kalandorok és szélsőségesek -, akik szembefordították a két eszmét egymással, a hazára hivatkozva a haladás kerékkötői lettek. Két világháború vesztesége, milliónyi magyar pusztulása „köszönhető” nekik. Vagy épp ellenkezőleg, voltak olyanok is, akik a haladásnak, a fejlődésnek vélt irányvonal jegyében, idegen érdekek kiszolgálóiként, zsákutcába terelték a nemzetet. S az „eredmény”? Miközben a XX. század elején Magyarország utolérte, sőt egyes területeken megelőzte az európai fejlődést, az ezredfordulón félévszázados lemaradást kell az országnak behoznia.

„Haza és haladás” - ez a két régi eszme vezérelje utunkat most, amikor Coudenhove-Callergghi álma az egyesült Európáról megvalósulni látszik. Az ország érdeke és politikai-gazdasági felemelkedése újra egyazon irányba terel minket. Ne feledjük, a határok „légiesítése” folytán a nemzet tagjai ismét találkozhatnak, megőrizhetik nyelvüket, kultúrájukat, hagyományaikat, hiszen ma már senki sem vitathatja, hogy „haza csak ott van, hol jog is van”. Ám arra is ügyeljünk, hogy valóban a haladás útját járjuk, hogy az oly sokat szenvedett nép végre megelje „honját a hazában”. Elvégre, nem elegendő, ha immár újra úgy fogunk utazni Európaszerte, mint hajdan dédapáink, akik Pesten felültek a vonatra (ha kedvük és pénztárcájuk megengedte), és Párizsba, Rómába vagy Amszterdamba mehettek tanulni, dolgozni vagy szórakozni. Legalább ilyen fontos, hogy aki útnak indul, szívesen és már-már vágyakozva jöjjön haza, hogy jól érezze magát ősei földjén.

A nemzetközi kapcsolatok előnyeinek és a hazai érdekek érvényesítésének jó példája lehet a kerek száz esztendővel ezelőtt épült világszép szegedi zsinagóga. Amikor Löw Immánuel, a tudós főrabbi a zsinagóga berendezését magára vállalta, a világ szinte minden részéből tudott anyagokat és eszközöket szerezni, a kegytárgyak elkészítéséhez. Márványt Olaszországból, a szombati lámpás alkatrészeit Prágából, fűtőszálakat Németországból, ajtóveretet Párizsból, finom csipkét Belgiumból, liliommintájú paszományt egy bécsi műhelyből, sittimfát (egyiptomi akácot) a Szentföldről hozathatott. A kisméretű Tóra-tekerccset maga hozta el a Kárpátaljáról, végighajózva a Tiszát. Ugyanakkor arra törekedett, hogy minden egyes részlet ott helyben, imádott városában, Szegeden készüljön el, s hogy azok kivétel nélkül a hazai, magyar iparosok munkái legyenek. A rabbi törekvése öntudatossá tette, és kiváló teljesítményre sarkallta a zsidó és nem zsidó kézműveseket. És valahányszor a fővárosból vagy külföldről előkelő vendég érkezett Szegedre, Löw Immánuel mindig dicsérő szavakkal méltatta a helybeli mesterek alkotásait.

Egyszer mártírünnepségre hívott a pozsonyi zsidó hitközség. Magyarul kellett beszélnem, hiszen az ottani közösség nagy többségében mindmáig magyar anyanyelvű. A híd építésének ürügyén lebontott hajdani nagy zsinagóga helyén találkoztunk, ahonnan busszal szállítottak ki minden résztvevőt a sziget túlsó végébe, egy katolikus temetőbe. Mint megtudtam, ott hantolták el a kegyetlenül legyilkolt munkaszolgálatos fiatalokat. Más emlékmű Pozsonyban nem volt, s a hatóság nem járult hozzá csontjaik átszállításához a zsidó temetőbe. Megdöbbenésem akkor lett még nagyobb, amikor a sírok felirataira tekintettem: a neveket mind szlovákul írták. A fasizmus áldozatai voltak, de zsidóságukat és magyarságukat, még halálukban is, egyaránt megtagadták tőlük. Štefan Čaki, Eugen Kovač, Vladislav Serenči - ám a nevek fölött, minden kövön rövid héber szöveg látható. Nem az „itt nyugszik” vagy a „nyugodjék békében” hagyományos fordulata volt az, nem is a mártírok zsinagógai nevei álltak ott, hanem (az „illetékesek” a Biblia nyelvét nyilván nem értették) újra csak a polgári nevük: Csáki István, Kovács Jenő, Szerencsi László. Ősi héber betűkkel - magyarul.

Habent sua fata libelli - nemcsak a könyveknek, a tárgyaknak, még a sírköveknek is sajátos sorsuk van. Itt, Közép-Európa keleti tájain, sajnálatos módon megszoktuk, hogy ne mindig mi irányítsuk életünk folyását, hanem a dolgok „történjenek velünk”. Most végre, oly hosszú idő múltán, magunk vehetjük kezünkbe sorsunk alakítását: a haza és a haladás eszméit szorosan egybefűzve tehetjük jobbbá, emberibbé a magunk és az ország életét. Ezt üzenik számunkra régi kegytárgyaink is.

Raj Tamás

Jobb nekünk itt Európában

A magyar nép ezeréves történelme alatt nem először áll olyan sorsdöntő választás előtt, mint most az uniós népszavazáskor. Igennel, vagy nemmel szavazzunk? - kérdezték az EU csatlakozás agrárkérdéseit taglaló előadásaimon a sokszor részletekre is kíváncsi hallgatók. Noha a válaszom minden esetben a magabiztos „igen” volt, nem tagadom: sokan mégis kétségek között távoztak. A fórumokon feltett kérdések ugyanis nem csak tájékozatlanságra utaltak, hanem sajnos arra is, hogy a nem szavazat mellett korteskedők rémhíreit még a csatlakozás kérdéseiben tájékozottabb érdeklődők közül is sokan készpénznek vették. Elég csak a mákos guba, vagy a házi disznóvágás betiltásával kapcsolatos hiedelmekre gondolni. Izgalomra szerencsére ma már semmi ok. A közvélemény-kutatási felmérések egybehangzóan az „igen” többségét jelzik. A magyar nép részben tudatosan, részben ösztönösen az EU tagság mellett teszi le voksát abban bízva, hogy Európa ügyben ez most legalább olyan jó döntés lesz, mint annak idején őseinké az államalapítás korában.

Több mint ezer évvel ezelőtt a választás a keresztény Európához való csatlakozásról, vagy annak határain kívüli pogány világban maradásról szólt. Szent István király vezetésével a magyarok Európát választották, valószínűleg nem elsősorban vallási meggyőződésből, hanem a miénknél fejlettebb feudális társadalmi rend és a hozzá kapcsolódó értékrendszer miatt. Honfoglaló eleinknek a több évtizedes kalandozások során ugyanis volt idejük alaposan körülnézni a „fejlett” Nyugaton. Impozáns városokat, csodaszép templomokat, virágzó mezőgazdaságot láthattak. Megismerhették az ottani életkörülményeket, s idővel rájöttek arra, hogy a nomád pásztorkodásnál és a kockázatos kalandozásnál van kellemesebb, jobb megélhetést kínáló életmód is. A feudális Európa határait akkor a lengyel Meskó, a cseh Boleszláv, és nem utolsósorban Géza fejedelem és Szent István terjesztette ki - írja Györffy György István király és műve című könyvében, melynek megírásakor még nem sejthette, hogy néhány évtizeddel később e nemzetek hasonló történelmi pillanatot élhetnek át. Most kényszer nélkül, saját elhatározásból csatlakozhatnak egy olyan társadalmi-gazdasági közösséghez, mely polgárainak a mai világ minden ismert más rendszerénél magasabb szintű jólétet és biztonságot nyújt, melynek bátran vállalható történelmi múltja és különleges kulturális értékei vannak.

A kalandozó nomád magyarság jól választott annak idején. Csatlakozott egy nagyobb, fejlettebb „nemzetek feletti” közösséghez, a keresztény Európához, s átvette annak jogi, gazdasági és vallási intézményeit. Ezért a szerveződő magyar állam nem csak életben maradt, hanem rövid időn belül olyan látványos fejlődésen ment át, aminek segítségével évezredekre megvetette lábát a Kárpát medencében. Mások, mint például az alánok, az avarok, a besenyők, vagy a kunok elutasították a kereszténység felvételét, s ezzel virágzó gazdasággal rendelkező, tartós jövőt ígérő Európához kapcsolódást. Megmaradtak nomád életmódjuk mellett, s bár egy darabig még folytathatták a kalandozást, a zsákmányszerzési lehetőségek beszűkülésével párhuzamosan egyre kevesebb esélyük kínálkozott az önálló államiság megteremtésére. Az önérzetes, konok „pogány” magatartás következménye, hogy egykori létükről már csak történelemkönyvek és régészeti emlékek tanúskodnak. E történelmi tényeket figyelmen kívül hagyva egyes politikusok ma ugyanúgy érvelnek a belépés ellen, mint egykor Koppány tette Szent Istvánnal szemben. Számukra Brüsszel tőkének alárendelt nemzetek felettiiséget, globalizációt, s közvetetten újragyarmatosítást képvisel, mely nem csak nyelvünk és hagyományaink megtartását, kulturális értékeinket, hanem hosszabb távon a magyar nemzet önálló létét is veszélyezteti.

Van-e akár szikrányi alapja is e félelmeknek? Valószínűleg igen. Az Európai Unió bővítésének történetében az újonnan belépőkkel szemben most először mellőzik a szolidaritás, az egyenlő elbánás elvét. Mindez tekinthető a brüsszeli bürokraták adópénzeket gondosan méricskélő kicsinyességének, vagy egyes uniós agrárpolitikusok rövidlátásának is. Az önzés bizonyítékaul elég, ha a tíz tagjelölt mezőgazdaságára egységesen ráerőszakolt csatlakozási feltételeket nézzük. Az új tagországok mezőgazdasági termelői, akik a kibővített unió agrártermelésének közel negyedét állítják elő, létszámuk pedig meghaladja az EU15-ökét, a közösségi agrárköltségvetés alig tíz százalékát kapják a csatlakozás első három évében. A jelenlegi uniós gazdákkal azonos elbírálásra csak tíz év elteltével számíthatnak. Na persze már csak azok, akik addig életben maradnak. Ezzel szemben a szabad tőkeáramlás elve a belépők mezőgazdaságára is azonnal érvényes, aminek hamar lehetnek belpolitikai viharokat kavaráó következményei...

Nézzünk azonban kicsit messzebbre előre. Ne azt számolgassuk mennyivel több, vagy kevesebb támogatáshoz juthatunk a csatlakozás révén. Ez ugyanolyan kicsinyességre vallana, mint a fentiekben bíráltak viselkedése. Itt most sokkal többről van szó. Mélyen egyetérték Martonyi Jánossal, aki Európa, nemzet, jogállam című kötetében a következőket írja: „A történelmi gyökerű vágyak és törekvések valamint a gazdasági és biztonságpolitikai érdekek találkozása nyomán vált számunkra az Európai Unióhoz történő teljes jogú csatlakozás a polgárosodási folyamat sikeres megvalósításának jelképévé.” Osztom azt a véleményét is, miszerint „a magyar nemzeti tragédia...- mely alatt sokan Trianont érthetik - ...feloldásának egyetlen útja egy egyesült Európa, a nemzetek államok feletti Európája.”

A csatlakozás ellenzőinek érvelésével szemben meggyőződésem, hogy a magyar nemzet szuverenitása teljesebb lesz, ha a világpolitikát és gazdaságot érdemben befolyásolni tudó Európai Unióban foglalunk helyet, ha részt veszünk az integrációt érintő minden gazdasági, kulturális és politikai döntési folyamatban. Emellett a közép- és kelet európai államokkal kibővülő EU jó lehetőséget kínál a Kárpát-medencében élő és egymással évszázadok óta civakodó nemzetek egymás közötti megbékélésre is. Ha az egykoron ádáz ellenségeknek, a franciáknak és a németeknek ez jó félévszázaddal ezelőtt sikerült, miért nem történhetne meg a csatlakozás révén most itt is a régóta óhajtott kiegyezés? Ha egy esetleges „nem” miatt kimaradnánk e közösségből, melyet ráadásul szabad elhatározásból tennénk, hosszú időre az európai „limes”-en kívülre kerülnénk, egy társaságban olyanokkal, akikkel a magyar nemzetnek vajmi kevés gazdasági és kulturális kapcsolata van, s akikhez különösebb érzelmi szálak sem fűznek bennünket.

Biztos vagyok abban, hogy a nemzet polgárainak túlnyomó többsége helyesli e nemes célokat, de az uniós csatlakozás kapcsán ennél földhözragadtabb vágyai vannak. A tagságtól elsősorban saját életének jobbrafordulását várja. Abban bízik, hogy uniós polgárként több munkalehetőség közül választhat, „európai” béreket kap, nyugdíja értékálló lesz, tisztább levegőt szívhát, egészségesebb életre és jobb közbiztonságra számíthat. E vágyak reálisak, pontosabban az Európai Unió eddigi története alapot ad az ilyen vélekedésekre. Gondoljunk csak a nyolcvanas években felvett dél-európai országokra melyek két évtizedes uniós tagságuk alatt olyan látványos gazdasági fejlődésen mentek keresztül, amire az ázsiai „kis tigriseket” leszámítva alig van példa a világ gazdaságában. Egy hozzájuk hasonló gyors növekedési periódusra az Európai Unióban belül nekünk magyaroknak ugyanúgy minden lehetőségünk meglesz.

Vonatkozik ez a vidéken élőkre, a mezőgazdasági vállalkozókra is. Az EU az eddigi tízmilliós hazaival szemben 450 milliós, jelentős vásárlóerővel rendelkező élelmiszerpiacot kínál a magyar agrárgazdaság szereplőinek. Termelőink élvezni fogják a közös agrárpolitika számos előnyét, így a hosszú távra kiszámítható gazdálkodási feltételeket, a hatékony piacvédelmet s

nem utolsó sorban a miénknél jóval magasabb szintű támogatást. Szerencsénkre a hazai termelési szerkezet az uniós támogatások szempontjából is igen kedvező. Olyan termékfélék részesülnek ugyanis megkülönböztetett támogatásban, melyek termelése „fekszik” a magyar mezőgazdaságnak: például a gabonafélék, az olajos magvak, a szarvasmarha, a bor, stb. Mivel hazánk mezőgazdasági termelési adottságai az unión belül egyébként is a legkedvezőbbek közé tartoznak, biztos vagyok benne, hogy a csatlakozás után a honi agrárgazdaság ismét sikerágazat lesz. Félre tehát a szokásos kishitűséggel. A szebb jövőre, ne a vereségre készüljünk, s meglátjuk jó lesz nekünk itt Európában!

Raskó György

Jog és Unió

A magyar jogrendszer 2004-ben az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után új állapotba kerül, nemzeti jogrendszerünk egy államközösség szupranacionális jogához kapcsolódva működik tovább.

Gazdasági jogunk azonban nem megy Európába, a magyar gazdasági jog ugyanis az európai jogi gondolkodás kereteiből sohasem lépett ki. Gazdasági jogunk az európai közös piacra megy, az európai piacgazdaság jogrendszerének részévé válik.

Az 1875. évi Kereskedelmi Törvénykönyv megfelelt a német jogcsoporthoz tartozó törvények színvonalának. 1945 előtt kiépült és korszerűsödött a társasági-, értékpapír-, csőd- és versenyjogunk, működött a kereskedelmi szerződések rendszere. A szocialista tervgazdaság bevezetése ellenére, ha tetszhalott állapotban is, a piacgazdasági intézmények éltek 1945 után is. Az 1959-es magyar Polgári Törvénykönyv az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat számos elemét hasznosította, talán ez is oka, hogy - ha számos rész módosítással ugyan, de - ez a törvény a rendszerváltozás után is működőképes maradt.

Magyarországon 1990 után nem szinte a semmiből kellett a piacgazdaság jogintézményeit létrehozni, mint a Szovjetunió utódállamaiban, vagy több balkáni volt népi demokráciában. Nálunk ugyanis az 1968-as új gazdasági mechanizmus bevezetése után, az úgynevezett gulyáskommunizmus és soft diktatúra körülményei között kvázi gazdasági jogállamiság alakult ki - a gazdaságot törvények szabályozták, megszűnt a tervlebonthatóság, kialakult a vállalati és szövetkezeti önállóság és a piaci szerződések. Az 1980-as évek fordulóján a kisvállalkozási formákban számos honfitársunk gyakorlatot szerzett az üzleti életben, a magyar vállalatok nem voltak elzárva a nyugati kereskedelmi kapcsolatokról. Így aztán az 1988-as társasági törvénnyel a teljes értékű piacgazdaság meg is előzhette a politikai rendszerváltozást.

A piacgazdaság alapvető hordozótörvényei ilyen előzmények után kb. 1995-ig megszülethettek, a szocialista ideológiai maradványokat az Országgyűlés, illetve az Alkotmánybíróság már a 90-es évek elején kiiktatta a magyar gazdasági jogrendszerből és az intézményes privatizáció is nagyjából 1998-ra lezárult, a magántulajdon döntő többségre került Magyarországon. Piacgazdasági intézményeink eleve eurokonform módon lettek kiépítve. Az Európai Unió országjelentései mindvégig elismerték, hogy a magyar gazdasági jog alaptörvényei megfelelnek az Európai Unió irányelveinek. Így pl. társasági jogunkban érvényesítettük az 1. számú nyilvánossági irányelvet, a Polgári Törvénykönyvben az erősebb európai fogyasztóvédelmi követelményeket, versenytörvényünk biztosítja az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlását.

Felvetődik, hogy az EU gazdasági jogának úgymond átvétele nem teszi-e tönkre nemzeti jogi hagyományainkat, nemzeti jogintézményeinket. Ettől nem kell tartanunk. Az EU ugyanis csak az úgynevezett big business-t, a bankokra, nyilvános részvénytársaságokra, értékpapír-forgalmazásra, stb. vonatkozó joganyagot harmonizálja, az állampolgárok, az egyéni vállalkozók, a kisvállalkozások (közkereseti és betéti társaságok, kft.-k) jogi státusát, ügyleteit nem érinti, e körben a nemzeti gazdasági jog intézményei zavartalanul érvényesülhetnek.

Természetesen nem minden szép és jó. Egyfelől az EU sokszor túlméretezett bürokráciát zúdít a tagállamokra, pl. pályázati rendszere túlbonyolított. Az EU irányelvek sok esetben túlszabályozottak, növelik a vállalkozók adminisztratív kötelezettségeit. Az EU apparátusa egyes esetekben a tagjelölteket „kísérleti terepnek” tekinti és olyan előírásokat is megkövetel tőlük (pl. a vállalatfelvásárlásnál) amelyet saját tagállamai többsége sem alkalmaz egyelőre.

Másfelől a másodlagos gazdasági jogban a gazdasági szakágazatok szabályozásában, vagy a szabványok összeegyeztetésében sok a magyar jogharmonizációs lemaradás. Az EU-csatlakozással kapcsolatos belső teendők koordinálása akadozik, még mindig nem vagyunk kellően felkészülve az európai strukturális és más alapok fogadására. Egyes esetekben azonban nemcsak a hanyagsággal, hanem a stréberséggel is találkozhatunk, nevezetesen EU-normák túlhajtott átvételére, kiterjesztésére olyan területekre, amelyeket az EU nem is szándékolt.

Azt azonban a hibák felismerése mellett is hangsúlyozni kell, hogy összességében az EU gazdasági jogával való harmonizáció, a környezetvédelmi, egészségvédelmi, fogyasztóvédelmi követelmények erősítése, avagy a lakosság információs lehetőségeinek mintegy emberi alapjogként való növelése, erősíti a magyar gazdasági jogot. Az európai közigazgatási térbe való beilleszkedés, az elektronikus közigazgatás fokozza a magyar közigazgatás hatékonyságát, azt, hogy ne csak hatóság legyen, hanem ténylegesen szolgáltasson is a magyar állampolgároknak. Az, hogy például a magyar bíró nyelvtudása és jogismerete növekedik, hiszen közvetlenül európai joggal is kell dolgoznia, csak jót tenne hosszú távon a magyar igazságszolgáltatásnak.

A magyar gazdasági jognak tehát nem kell szégyenkeznie az EU-tagállamok előtt, kellő színvonalon várja a csatlakozást, tradícióinak megőrzése mellett képes lesz a modern európai közösségi jog befogadására.

Sárközy Tamás

IGEN (vagy nem?)

Az ember bonyolult, összetett lény. Ezt a jellegét legjobban az bizonyítja, hogy amikor valamiről véleményt alkot vagy döntést hoz, véleménye vagy döntése egyidejűleg tartalmaz racionális és érzelmi elemeket, közvetlen egyéni érdekeket és elvont erkölcsi megfontolásokat, napi vonatkozásokat és távlatos elképzeléseket. Most, az Európai Unióhoz való csatlakozásunkról szóló népszavazás előestéjén is több síkon vethetők fel megfontolások, melyek nem mindenkinél azonos konzekvenciákra vezethetnek. A legfontosabb azonban az, hogy tisztában legyünk döntésünk legfontosabb következményeivel és tágabb összefüggéseivel.

Az egyik sík az egyéni egzisztenciális síkja. Ezen a téren talán a legheterogénebb a véleményalkotás. És ennek ésszerű magyarázata van! Őszintén ki kell mondani, hogy nem mindenki számára egyenlően kedvezőek a csatlakozási esélyek. Társadalomtudományi kutatások szerint a lakosság mintegy 15-22 százalékának kifejezetten rosszak az esélyei. Ebbe a kategóriába tartoznak az idősebb, de még nem nyugdíjkorú emberek, az alacsony szakképzettségű, vagy éppenséggel teljesen tanulatlan és szakképzetlen munkavállalók, a szellemi-irányítói munkakörökben azok, akik nem rendelkeznek nyelvtudással. Egyénenként persze konkrétan senkiről sem lehet kijelenteni, hogy kiesik a rostán, de félelmeik növelhetik a nemmel szavazók részarányát. Társadalmi méretekben azonban világos, hogy a 78-85 százaléktól nem tagadható meg az eddig még soha nem tapasztalt mértékű felemelkedés esélye. Másrészt a leszakadók sem kerülnek az élet perifériájára. Emlékezzünk csak vissza, amikor a szocializmus évtizedeiben arról szólt a fáma, hogy egy amerikai munkanélküli többet keres, mint nálunk egy igazgató. A megoldandó probléma kettős: valóban biztosítani az emberi méltósághoz illő életet azok számára is, akik nehéz helyzetbe kerülnek, de nem csupán anyagi, hanem - ami talán még nehezebb - erkölcsi értelemben egyaránt.

A második szint a nemzeti szint. Nyugodt szívvel el lehet mondani, hogy a most csatlakozásra váró országok közül ebben Magyarországnak legnagyobb az érdekeltsége. Mert Trianon traumája a számunkra volt a legnagyobb. A magyarság milliói a szülőföldjükön a határon túlra kerültek. A XX. század 30-as, 40-es éveiben határrevízióval próbáltuk csökkenteni az igazságtalanságot. A vesztes II. világháború ez irányú reményeinket szétfoszlatta. Évtizedek teltek el úgy, hogy egy felnövekvő generáció zöme még arról sem hallott, hogy a határ túloldalán (is) magyarok élnek. Csak az 1990-es rendszerváltozás idejétől kapott egyre erőteljesebb hangot a nemzetegyesítés gondolata. Most azonban már új koncepció alapján: határrevízió helyett határ eltörlés útján. Ennek lehetőségét pedig az Európai Unió teremtette meg. Ezért mi, magyarok nem csupán abban vagyunk érdekeltek, hogy „beverekedjük” magunkat az EU keretei közé, hanem abban is, hogy mindazok az államok, melyekben jelentős számú magyarság él, bejuthassanak oda. Úgy tűnik, a mostani bővítés során Szlovákia és Szlovénia csatlakozása van napirenden. Számunkra azonban kiemelten fontos, hogy a legnagyobb lélekszámú magyar határai között tudó Románia is mielőbb csatlakozhassék. Ma nemet mondani Magyarországnak EU csatlakozására azt jelenti, hogy nemet mondunk a magyar nemzet egységére is. Ugyanakkor tudomásul kell vennünk, hogy az Európai Unióban a nemzetek és az országok egyenrangúak. Nem lehet egyidejűleg követelni az aradi vértanúk emlékművének helyreállítását és megtagadni az állami protokolláris részvételt Románia nemzeti ünnepén. Ha követeljük - mégpedig teljes joggal, ma már az EU támogatásával - a iasi érsek joghatósága alá tartozó moldvai csángók jogát a magyar nyelvű szentmiséhez, akkor nem tehetjük kérdésessé a gyulafehérvári érsekség területén élő római katolikus román jogát a saját nyelvű istentisztelethez. Nehéz elfogadni, hogy az EU keretében nem az egykori jogsértés jogorvoslatáról van szó, hanem más elvekre felépülő lehetőségről, de nincs más módunk a nemzetegyesítésre.

És még egy kérdésről nem szabad elfeledkeznünk. Maga az Európai Unió is adós még a nemzeti és etnikai kisebbségek kollektív jogainak szabatos megfogalmazásával és e jogok alkalmazásának kötelező erejű kinyilvánításával. Teljes jogú tagságunk pillanatától képviselőink ott ülnek az Európa Parlamentben és részt vesznek a jogalkotásban maguk is formálva a döntéseket épp e bennünket oly közelről érintő kérdéskörben. Erről is szól a népszavazás!

A harmadik szint a európaiság szintje. Brüsszelben az Európai Konvent javában fogalmazza az európai alkotmányt és ennek keretében az európai identitástudat mibenlétét. Fogalmazzanak akárhogy, Európa a görög filozófia, a római jogrend és a zsidó-keresztény szakralitás és erkölcsiség bázisára épül. Más világrészek és más országok más önazonossági jegyekre épülnek. Semmi jogalapunk kijelenteni, hogy egyik magasabb rendű, mint a másik, de azt igen, hogy más. Az európai a mienk. Ezt akarjuk megőrizni. Nem lesz könnyű! Gondoljunk csak bele: a mostani bővítés utáni (!) Európa lakosainak száma még mindig csak egyharmadát teszi ki Kína lakosságának és kevesebb mint felét Indiáénak. Ha figyelembe vesszük Európa területét, ugyanilyen következtetésekre jutunk: a világ (lakható) országaihoz, illetve kontinenseihez viszonyítva a népsűrűség fele, harmada az ottaninak. Azt is mondhatnánk, Európa üres. El lehet képzelni - akár fizikai, akár morális értelemben - egy olyan világ működőképességét, ahol a túlnépesedett területeken szinte már „vigyázz állásban” élnek az emberek, miközben mifelénk falvak és községek néptelenednek el? El lehet képzelni, hogy az ebből szükségképpen adódó erőteljes migrációs nyomásnak 1-2-5 vagy akár 10 milliós népek önmagukban képesek ellenállni? Ebben a dimenzióban értelmezhető-e a kis népek egymás elleni küzdelme (l.: spanyolok - baszkok, szerbek - horvátok, magyarok - románok)? Senkinek sem jut az eszébe - igaz, más körülmények és lehetőségek között, de - az észak-amerikai indiánok: a sziúk, a delawarok és az irokézek egymással a vadászterületekért folytatott harca, aminek a vége az lett, hogy a fehérek „belátásából” mindnyájan a rezervátumokban kötöttek ki? Ezen a ponton az európaiság és a nemzeti ügy összefonódik: nem lehet megmaradni magyarnak, ha nem lehet megmaradni európainak.

Amikor tehát április 12-én a két kocka valamelyikébe berajzoljuk a keresztet, gondoljuk meg: egyéni sorsunk mellett történelmi kérdésekről is döntünk!

Szabó Iván

Mit jelent számomra?

1. Az unokáim már egy hatalmas, gazdag, erős szövetség állampolgárai lesznek.
2. Nem lesznek kiszolgáltatva külső fenyegetésnek, mert védve vannak ebben a nagy közösségben.
3. Tudom, hogy ez csak érzés, de mégis úgy sétálok az utcán, hogy az Atlanti Óceántól a Balti tengerig otthon vagyok.
4. Végre megszűnik a nemzetiségi elnyomás, senkit nem érhet hátrány azért, mert magyar, szlovák, észt vagy litván, hiszen mindnyájan egy közösséghez tartozunk.
5. Egy nagy közösségben a gazdasági bajok is elviselhetőbbek, hiszen egy nagy hajó könnyebben bírja a vihart, mint egy kis csónak.
6. Az új generációk számára egyre sürgetőbb lesz több nyelv megtanulása, nem lesznek sehol sem kiszolgáltatottak, mert csak egy nyelvet ismernek.
7. De mindezekkel együtt nagyon remélem, hogy a magyar kultúra, a magyar jellegű művészet nem oldódik fel az európaiban. Úgy kéne egyre szabadabban közlekedni az országok, nyelvek, modern áruk között, hogy megőrizzük mindazt, ami csak a sajátunk, ami csak ránk jellemző, ami csak a mienk.
8. Ha közös, gyors lesz a telefon, az úthálózat, a vasút, az áruk, de mégis a magyar étel, ital megőrzi a saját ízét és ugyanígy a magyar opera, színház, televízió is - és akkor ez talán mégiscsak szép, új világ lesz.

Szinetár Miklós

Jövőkép-váltás

A magyar rendszerváltás egyik legfőbb jellemzője - különösen más idők forradalmi jellegű változásaihoz mérve - a jövőképek töredezettsége, sőt kifejezett hiánya. A forradalmi eliteknek világos képük van az elérendő, kiharcolandó, a következőkben határozott kézzel felrajzolható „jó társadalomról”. Az annak eléréséhez vezető kigondolt utak gyakran téveseknek bizonyulnak. De a vízió gyakran meglepően életképes. Megmarad, sőt esetleg vezérlő csillag lesz még egy következő generáció számára is. A rendszerváltásnak volt persze, „jó társadalom” képe. De annak végül is elméleti vízióhoz, összerendezett cselekvési programokhoz, eredeti társadalomépítési forgatókönyvekhez viszonylag érintőlegesen volt csak köze.

Az utolsó években az európai bővítési folyamat furcsa módon ezt a hiányt még el is fedte előlünk. A belépéssel új helyzetbe kerülünk. Nem elég imamalomszerűen az „europaizálódási folyamatról”, az „integrációról” beszélni. Meg kell fogalmazni a saját modernizációs forgatókönyveinket. Fel kell ismernünk, hogy „Európa” mint jelszó, nem lehet felmentés saját fejlődési változataink, jövőképeink élesre állítása elől. Tudatosítanunk kell önmagunkkal és a szélesebb magyar közvéleménnyel, hogy az integráció egy olyan keret, amely az európai nemzetek számára már eddig is, s a keleti belépési hullámot követően még nagyobb különbségeket megengedő módon igen eltérő jövővíziók kiéléséhez nyújt forrásokat és feltételeket. Hogy a belépés ebben az értelemben és keretek között még növeli (másokban persze, természetesen csökkenti) a szuverenitást, hiszen most már - az Unión belül a maguk érdekeit képviselő, a saját környezetüket tudatosan építő nemzetek között saját jövő vízióink nem csökkenthető néhány laza ötlet, felmelegített olvasmányélmény, jól hangzó politikai jelszó együttesére.

Nem hat már a „mi még kint vagyunk, legyünk szerények, ne okoskodjunk annyit!” nyugtató-tabletta sem. A belépéssel mi is bizonyos értelemben nagykorúsítva leszünk. S az új hosszúnadrágban már - ha csak nem akarjuk kinevettetni, sőt lesajnáltatni magunkat - a kiskamaszos allűrökkel nem lenne tanácsos előállni. A nagykamasznak illik tudnia, hogy mit akar. S azt persze, elő kell tudnia adni a szélesebb közönség számára is.

A 80-as évek reformelképzeléseit a taktika a stratégiánál, a célhoz vezető út magán a cél pontosabb megfogalmazásánál jobban érdekelte. A cél, persze, valamilyen piacgazdaság és a többpártrendszer volt, az azok különböző válfajai közötti különbségeket és opciókat nem igazán kiemelve vagy hangsúlyozva. Politikai vérmérséklete és egyéb kötődései szerint ki-kik gondolhatott a két világháború közötti Magyarországra, az angolszász neoliberalizmusra, vagy a skandináv szociáldemokráciára. Arról lényegében konszenzus volt, hogy itt és akkor valamilyen külső minta követéséről lehetett csak szó. Az eddigi közép-európai tapasztalatok komplex eredetiségét, s ezért itteni szerves fejlődési modellekbe rendező „harmadik utas” elképzelések gyorsan háttérbe szorultak. A minta kontúrjainak pontosítása aláásta volna a kis létszámú, eltérő mintákkal rokonszenvező értelmiségi csoportok közötti kezdeti szolidaritást, ezért egyfajta „puha tabuvá” nyilvánított.

De az igazi vita nem a majdan elejtendő medve bundájának mintázatáról, hanem a csendes, sőt néma vadászat mikéntjéről folyt. Hogyan lehet a piaci és parlamenti minimumot a 80-as évek geopolitikai környezetében, vagyis egy megértőbb, de mégiscsak saját érdekeit érvényesíteni tudó Szovjetunió árnyékában, megvalósítani? Mit kell és hogyan mondani, s közben mit és milyen sorrendben megtenni, hogy a reformok is előrejussanak és közben a szovjet tankok se jelenjenek meg a közép-európai nagyvárosokban? E koncepciókat a szovjet összeomlás automatikusan lenullázta, de a szövegekből utólag kibontható hősiesség és ostobaság, egyfajta

értelmiségi rafináltság és a kávéházi hadtudomány elegye azért nem tanulságnélküli. De most úgysem erről van szó.

A végül is a külső vákuumra reagáló rendszerváltási forгатókönyvek új elemeinek a friss társadalmi problémák (munkanélküliség, környezeti ügyek, új etnikai feszültségek) kezelésének mikéntje tűnik. A nehézségekre gyorsan kellett reagálni, aprólékosabb helyi mérésekre nem volt idő és a frissen felkínált nyugati szakértői segélycsomagok legtöbbször többfajta „biztos” megoldást kínáltak. A magyar- és egyáltalán a közép-európai politikai osztály hirtelen egy olyan fogadáson találta magát, ahol először is gyorsan ennie kellett valamit, hogy elemi éhségét csillapítja. Közben, persze, nem igen ismerte a sokféle tálra kitett finomságokat és főleg nem tudta, melyik előételek erősítik egymás ízeit, s melyek rontja le inkább a kölcsönös átsugárzásokat?

Egy-egy ágazat kezelésére - többnyire engedve a nyomulósabb tanácsadóknak és újabb külsőbb barátoknak - végül is igen eltérő eredetű ötletek és megoldási módozatok kerültek egymás mellé. Önálló megoldási módok, jövővíziók vállalása e szakasztól azonban kifejezetten idegen volt. A nyugati partnerek szerették, amikor megszeppent, de hálás tanítványokként nyilatkoznak. S nagyon nem szerették volna, ha nyilvánosan, akár a saját ügyeinkben is okosabbnak hisszük magunkat a „Nyugat” törzsszereplőinél. A kor külföldön legnépszerűbb közép-európai vezetője, Vaclav Havel - emlékszem, mennyire feltűnő volt ez a 90-es évek elején tartott amerikai beszédeiben - rendszeresen gázsulált vendéglátóinak, lepontozta saját hazai és felértékelte azok elsajátítandó, áttemelhető tapasztalatait. Az eredmény nem is maradt el, hiszen ki nem szereti, legyen akármekkora demokrata, hogy őt a „Nagy Fehér Főnökként” tisztelik?

Az integrációs tárgyalások az utolsó három-négy évben ezt a folyamatot alaposan újra-rendezték. A „kerülünk be minél hamarabb, s ha úgy alakul, szinte bármi áron” programok Keleten a 90-es évek második felében tulajdonképpen védhetőek voltak. Senki sem tudta, hogy a 1989-91-es keleti összeomlást követő nyugati ajánlatok meddig lesznek érvényben, és hogy egyáltalán az azokban megjelenő „kínálati ablakok” - mint olyanok - meddig maradnak nyitva? Erre az iskolamesteri megfelelést elváró európai tárgyalófelek nem ritkán még rá is raktak valamennyit. A felvételt kísérő kötelező gyakorlatok igen nagy száma sem nyomott a szabadon választható gyakorlatok felértékelődésének irányába. A belépés után - hiszen feltételezhetően némi begyakorlási szakaszt követően a kötelező köröket úgyis teljesíteni fogjuk, a szabad kompozíciók kerülnek előtérbe. Érdekes módon - egy tizenöt éves ideológiai kitérőt követően - elvben ismét közelebb kerülhetünk saját készségeink, tapasztalataink, itthon gyártott ideológiáink maradéktalanabb kiéléséhez. Ez a játéktér ki fogja kényszeríteni belőlünk az eredetiség valamilyen formáit. Bajnokság-ellenfelek, partjelzők, bírók, szakújságírók nélkül önmagában nincs csapat. Talán a következő években így saját jövőképeinkhez is visszatálálhatunk.

Tamás Pál

A bővítés modelljéről

A hidegháború politikai szerkezetébe már be volt építve a keleti tömbhöz tartozó országok integrálása a nyugati rendszerbe hosszú távon. Az integráció a világ békéjének, szabadságának és jólétének egyik feltétele, amit a XX. század folyamán soha nem adott fel a Nyugat. Ezt igazolja a hidegháború nyugati stratégiája, a feltartóztatás. Ez a következőket tartalmazta: a., elrettentetés attól, hogy a keleti tömb a jaltai határokat katonailag átlépje; b., tartózkodás a nyugati fél katonai intézkedéseitől a keleti tömb területén; c., a nyugati rendszer vonzóvá tétele a demokrácia és a jóléti állam kiteljesítése révén; d., azon reformok támogatása a keleti tömbön belül, amelyek a nyugati rendszer felé való fejlődés irányába mutattak.

A nyugati rendszernek nem volt célja a szocializmusnak, mint világnézetnek a felszámolása, hanem működőképességét akarta megteremteni a demokratikus gyakorlatban, vagyis mintegy szociáldemokratizálni, és ezzel együtt a nyugati típusú pluralizmus keretei közé szorítani a keleti tömb frakcióharcait. A nyugati stratégia a hidegháborúban nem egyszerűen a konfrontáció volt, hanem a konfrontációt is magába foglaló, mélyen humánus, a demokratizálásra irányuló hosszú távú pedagógiai folyamat. Ennek az eredményei érnek be az Európai Unió bővítésével.

A hidegháború szerkezetét a szembenállás mellett egy sajátos, viszonylag bonyolult munkamegosztás is jellemezte. Egyrészt az elmélet és a gyakorlat közötti munkamegosztás, miszerint Nyugaton azt valósították meg, amit Keleten lényegében kifejeztek, a nyugati gazdaságpolitika összhangban volt a szocialista világnézet elveivel. Eközben a keleti gyakorlat annak felelt meg, amit Keleten a nyugati elméletnek tulajdonítottak, a klasszikus kapitalizmusnak, holott az államkapitalizmus volt. A keleti tömbben a reformerek összetévesztették a kívánt nyugati rendszert azzal, amit Keleten arról mondtak. De jelen volt egy elméleten belüli munkamegosztás is, a rész és az egész közötti. Az államkapitalista ideológia rész-eredményei alkalmazásai a keleti tömb általános elméletének, és nem pusztán ellentétei. Az államkapitalista ideológia részgazságainak mély humanizmusa nem érthető meg a szocialista elmélet ismerete nélkül. Egyes nyugati filozófusok is - például Kojève, akihez Fukuyama visszanyúlt - ezért estek a hidegháború ideológiai csapdájába, gondolván, hogy a nyugati rendszer tökéletesség felé haladó gyakorlata számára már nincs is szükség általános elméleti kifejezésre, a gyakorlat és az azt szolgáló alkalmazott filozófia elég önmagában. Nem ismerték fel, hogy az elmélet, mint egész, mint rendszer jelen van, csak éppen a katonai tömbhatár másik oldalán.

A hidegháború szerkezetéhez hozzátartozott ugyanakkor egy majdnem végzetes látszat is. Azt lehetett gondolni, hogy a szocialista elméletből következik az a szörnyszülött antidemokratikus rendszer, ami a keleti tömb arculatát végül is meghatározta. Holott ez az antidemokratizmus a szocialista elmélet mögé bújó cárista-feudálkapitalista frakció természetéből fakadt, és abból, hogy a nyugati színvonalat képviselő oldálnak nem volt ereje az adott korban ahhoz, hogy a reformot végigvigye. És ennek a drámai látszatnak a másik oldala volt az, mintha a nyugati rendszer gyakorlata a „kapitalizmus” elvéből következne. Valójában a nyugati rendszer a XIX. század utolsó harmadától, de különösen a XX. század elejétől kezdve államkapitalizmus. Ez abban különbözik a klasszikus kapitalizmustól, hogy érvényesíti az emberi jogokat, fokozatosan polgárosítja a dolgozó tömegeket, miközben megőrzi és kiterjeszti a vállalkozás szabadságát. Ezek nem feltétlenül zárják ki egymást; a vállalkozás feltételévé és céljává is a demokratizálás válik. Ezt igazolja, hogy a XX. századi amerikai vállalatirányítási

elmélet szerint a vállalat vezetésének az a célja, hogy a szabad embereket egy cél érdekében összefogja, és nem az, hogy elvegye szabadságukat.

A hidegháború szerkezetéből a szocialista elmélet és a nyugati gyakorlat egyesülése következett, és nem a szocialista elmélet felszámolása. (Erre utalt a konvergencia-elmélet.) A cárista képződmény szocializmussal való összefonódása miatt ez az egyesülés nem mehetett végbe közvetlenül a hidegháború megszűnésekor. Történelmi szükségszerűséget fejezett ki Reagan amerikai elnök jelszava: „a Szovjetunió a gonosz birodalma”. Ez egyidejűleg jelentette a nyugati rendszer kiterjesztésének megindítását a keleti tömb országaira, és a neoliberais ideológiai fasizmus kezdetét. A kiépült nyugati rendszer azonban már nem fér össze a neoliberális ideológiával. Egyesülnie kell az új világrend elméletének és gyakorlatának.

A rendszerváltás ideológiai radikalizmusát az adta, hogy nem az államkapitalizmus, hanem a klasszikus kapitalizmus és az ezzel összhangban lévő eredeti felhalmozás szemléletét állították a gazdaságpolitikai propaganda középpontjába. Miután nem látszik az átmenet az egyikből a másikba, ezért a neoliberalizmust is radikálisan kell a propagandából eltávolítani - míg a gyakorlati politikában érvényesül a folyamatosság ott, ahol nem csak azért támogattak bizonyos ágazatokat, hogy a propagandát alátámasszák. A neoliberális ideológiai diktatúrában egy végletesen elsekélyesített vulgármarxizmust állítottak szembe egy következtlenül képviselt leninizmussal úgy, hogy a kapitalizmus igenlését tették a kapitalizmus tagadása helyébe. Ez annyiban hasonlít a fasiszta elméletre, hogy az is a munkásmozgalom egyes elveit és módszereit vette át és fordította szembe eredeti forrásával. A fasizmus most csak ideológiai szinten maradt, a gyakorlati gazdaságpolitika a nyugati mintához való felzárkózás irányvonalát követte. Az „alap és felépítmény” szétválasztott, elidegenedett kettősségét hangsúlyozták a társadalmi-gazdasági egységet képviselő, átjárható hierarchiára épülő, holisztikus, politikai-közösségi elmélettel szemben. A piacként felfogott gazdasági alrendszer elsődlegességét feltételezték a „politika elsődlegességével” és a „politika a gazdaság koncentrált kifejezésével” szemben - igaz, hogy csak egy demokratikus politika lehet „elsődleges”.

A piaci anarchia képzetét láttatták, ezt állították szembe az állami törvények érvényesítésével a gazdaságban, mintha fel lehetne függeszteni a jogot gazdasági érdekekre hivatkozva. A piacot szegezték az állammal szembe, és nem egy demokratikus államot - amelyben a piac a demokrácia része - egy antidemokratikus állammal szembe. Tagadták a társadalmi viszonyokat a technikában és a gazdaságban, kivéve azt, ami a munkások elnyomását szolgálta, amit viszont helyeseltek. Abból indultak ki, hogy az állam a tőkések érdekét képviseli, az a tőkések közössége, nem is tudták elképzelni, hogy az állam a egész társadalom érdekét és közösségét is képviselheti.

A neoliberalizmus kapcsolódik a sztálini elméleti örökséghez is. Sztálin a végletekig feszítette az „alap és felépítmény” kérdésével kapcsolatos ellentmondást. Egyidejűleg beszélt az állami tulajdon szükségességéről és arról, hogy az állam - felépítmény. A kettő saját logikája szerint is összeegyeztethetetlen. Ennek az ellentmondásnak két járhatatlan és egy járható feloldása lehetséges. Ha az állam nem játszik gazdasági szerepet, illetve mint „felépítmény” avatkozik a gazdaságba, akkor annak vagy közvetlen állami, vagy az állam által tolerált gazdasági önkény a következménye. Ez utóbbit valósította meg a neoliberalizmus. A járható út az, ha elismerjük az államot tulajdonformát megtestesítő gazdasági tényezőként, és akkor az állam többé már nem „felépítmény”, hanem közvetlen gazdasági szervezeti egység, ami átfogja a hagyományosan gazdasági egységeknek tekintett szervezeteket. Ezzel megszűnik „alap és felépítmény” kettősségének jelentősége. Az állam tulajdonosi szerepét nem kell sem tervutasításos modellként, sem vegyesgazdaságként - amelyben vannak jogi értelemben vett állami tulajdonú vállalatok - elgondolni. Ezek éppen valódi jelentésének meghamisításai.

Az „állami tulajdon” fogalma egybeesik az államnak az államkapitalizmusban betöltött szerepével: 1., jogállami keretek között tartják a jogilag magántulajdonú vállalatokat; 2., az állam az egész demokratikus infrastruktúrájával a szabad döntések feltételeit teremti meg; 3., az állam gondoskodási egységként felelősséget vállal a társadalom létfeltételeinek biztosításában. A demokratikus politikai intézményrendszer az államkapitalizmusban egyre inkább saját képére formálja a gazdasági szervezetet. Az államkapitalizmusban az állam nem „éjjeliőr-állam”. A neoliberalizmus befolyása alá került államkapitalista elmélet megkérdőjelezte az állami felelősséget.

Magyar közgazdászok nemzedékeit nevelték „állam-ellenes” piaci szemléletre, holott az „állam” és a „piac” között a demokratikus állam közvetít. Fel kell elevenítenünk Lukács György szellemiségét, akinek egész munkássága az állam társadalmi-gazdasági felelősségének mint újratermelési formának a felismerésén alapul. Művei a Történelem és osztálytudattól kezdve Az ész trónfosztásán és Az esztétikum sajátosságán keresztül A társadalmi lét ontológiájáig az államkapitalizmus fejlődési fokozatainak a dokumentumai. A feladat ennek a sornak a folytatása.

A neoliberalizmus globális szinten alá volt rendelve az államkapitalizmus elveinek. Társadalmi érdekből rontottak az anyagi helyzeten, és nem anyagi érdekből a társadalmi helyzeten, miközben ez utóbbi volt az elméleti kiindulópont. A hidegháború utáni átmeneti szakaszban ki kellett teljesíteni, létre kellett hozni a globális tulajdonosi szervezet új formáit. Noha egy középtávú szakasz idejére feléledni látszottak a burzsoá-proletár kettősség és a gyarmatosítás létűnt kísértetei, és úgy tűnt, hogy az egész világ a multinacionális cégek tulajdonává, és az emberiség a transznacionális vállalatok alkalmazottjává és bér munkásává válik, ez valójában a globalizáció útjában álló, és ezért elnyomó szerepet betöltő struktúrák alóli felszabadítás folyamata volt. Ezt egy világméretű demokratizálási és társadalmasítási fejlődési fok követi.

A globalizációnak nincs szüksége bér munkásokra a központi irányítás megvalósításához. A neoliberális ideológiai szakaszban a vertikális mobilitás feltételeit kellett megteremteni azért, hogy a polgárosodás ne forradalmak és ellenforradalmak körforgásában, hanem a technikai-gazdasági haladás révén érvényesülhessen. A tőke új alakot öltve azért terjeszkedett, hogy megszűnjön az egyáltalában vett terjeszkedésre épülő gazdasági rendszer. Most elkezdődik egy másik irányú terjeszkedés, amelynek során a társadalom birtokba veszi az új struktúrát, és kisajátítja a tulajdon neoliberális formáját.

Magyarországon a szociális piacgazdaságot az átmenet idején tekintélyelvű formában alkalmazták a szabadelvű és tudásalapú változattal szemben. Most a szabadelvű és tudásalapú változat jut érvényre, ami a tekintélyelvű modellben érdekelt társadalmi csoport gazdasági leépülését is magával hozza; az általa elkövetett igazságtalanságot helyrehozzák.

Egy bizonyítéka annak, hogy a neoliberalizmus alá volt rendelve az államkapitalizmusnak az, hogy a pénz és a hatalom egymásra való átválthatósága korlátozott volt, szemben a klasszikus kapitalizmus és az eredeti felhalmozás hagyományával. Bár a korrupció, az összeférhetlenség átlépése és általában is a politika és a gazdaság elvtelen összefonódása végig jelen volt a neoliberalizmus uralma idején, a döntő kérdésekben nem volt a pénz és a hatalom egymásra átváltható. Így a fegyverkereskedelem létezése ellenére sem lehetett például pénzért magánembernek katonai hatalmat vásárolni: például atombomba a magántőkések piacán nem volt kapható. Ugyanígy nem lehetett pénzért ideológiai hatalmat sem venni, hiszen a fontos híreket nem lehetett pénzzel befolyásolni. A média tulajdonosának nem lehetett befolyása arra, hogy például kisiklott egy vonat vagy átadtak egy autópálya-szakaszt, stb. Sőt, gazdasági hatalma sem volt egy nagytőkéscsoportnak, amennyiben a kereslet fő trendjeinek a meghatározását értjük gazdasági hatalmon: például az olajárrobbanás, vagy a félvezetők keresletének a

befolyásolása is kívül esik a magántőkések hatalmán. A sikeres vállalkozás kulcsa, hogy a kor szükségleteit kell felismerni.

És, ami ennek a másik oldala, hogy az állam gondoskodó szerepét hosszú távon nem vállalhatták át a multinacionális vállalatok. Az országot nem lehet áruba bocsátani, az ország gondoskodási egység.

Amit nem értek el az 1848-as, az 1918-19-es forradalmak és a 1945-ös átalakulás azt most kiteljesedetten, érett gyümölcsként adja a globalizáció keretében végbemenő felzárkózás a nyugati társadalmi-gazdasági rendszerhez, a NATO-tagság és az Európai Unióba történő integráció.

Gervai Pál - Trautmann László

Múlt és jövő

Az Európához való csatlakozásról, a hozzá való viszonyunkról, sőt általában Európáról kétféle nézőpontból lehet írni. A múltból - meg a jövőből. A múlt sok mindent megmagyaráz, de a döntést csak a jövő hozhatja meg. A múlt tárgyalása szemléletesebb, de a jövőé fontosabb. A múltból erőt nyerhetünk, de ezt az erőt a jövő alakítására kell felhasználnunk.

És a jelen? Mindhárom közül a jelen a legtitokzatosabb. Voltaképpen nem is létezik - mert amit jelennek tartunk, az csak egy határvonal a két nagy időtartomány között. Gondolkodásunk jobbra funkcionálisan használja, arra a célra, hogy vele takarhassa el egyrészt a múltat, másrészt a jövőt (mindig azt, amelyik éppen veszélyesebbnek látszik). Hogy aztán egy-egy kivételes helyzetben a szokványos folyamatosság mintegy megrepedjen, hasadékan át egy pillanatra jobban megérthessük a múltat, és egy kicsit beláthassunk a jövőbe. Éppen ilyen pillanat a miénk, most 2003 áprilisában. Most érdemes visszafele nézve végiggondolni mindent - de abból a célból, kicsit előrenézhezzünk és megpróbáljunk belelátni a jövőbe.

A múlt most egyszerűnek látszik. A magyarok országa földrajzilag itt van Európa legesleg-közepén. Európa azonban nem csupán és kizárólagosan földrajzi fogalom, hanem történelmi-társadalmi, sőt akár azt mondhatjuk szellemi is. Az emberi társadalom berendezkedésének, a gazdálkodás módjának, a mindennapi és általános viselkedésnek, valamint az értékeknek és a kultúrának, mindezzel együtt a gazdagságnak és a hatalomnak olyan sajátos együttese, amely csak itt valósult meg, de amely aztán átalakította az egész világot. Sok terminust használnak mindennek jellemzésére a civilizációtól a kapitalizmusig (és ikerpárjáig, a szocializmusig), a szabadságtól az egyenlőségig, az ipari-technikai forradalomtól a modernitásig, a központosított nemzeti államtól a jóléti államig, polgárok társadalmától a civil társadalomig, a felvilágosodástól a toleranciáig, a köztársaság eszméjétől a plurális demokráciáig. Európa tehát nem pusztán egy földrész életének mindennapi valósága, hanem egy elv (vagy inkább elvek szövevénye) is, amely folyamatosan megvalósul. Ezt a szöveget neveztem 1986-ban egy könyvben „Európa princípiumnak” (vagy akkor divatos, kicsit tudományoskodó szóval) „Európa paradigmának”. Ugyanazt akartam vele allegorikusan kifejezni, amit most is mondani akarunk, hogy mi magyarok az egész Európához tartozunk és akarunk tartozni, nemcsak annak egy részéhez, valamilyen elzárt és ezáltal el is torzított szeletéhez.

Európa és a magyarok viszonya évszázadokon keresztül ennek jegyében alakult. Mi (ha közülünk nem is mindig mindenki) mindig úgy éreztük, hogy mindenestül és kizárhatatlanul benne vagyunk Európában. És mindig azok érezték a leginkább így, akik a leginkább el voltak kötelezve a magyarság nemzeti kiteljesedésének eszméje mellett. Csokonai, Kazinczy. Kölcsey, Ady, József Attila, Radnóti, Bartók, valamint Széchenyi, Kossuth, Károlyi, Bibó és Nagy Imre számára ugyanazt jelentette „magyarnak lenni” és „európainak lenni”. Európa népei viszont nem mindig érezték úgy. Hol hajszálak választottak el bennünket egymástól, hol szakadékok. Amikor már minden úgy látszott, megoldódott, sőt kodifikálódott, akkor hol Európa lökött vissza, hol pedig - mivel a határon voltunk - az elhagyott nem-Európa nyúlt utánunk, a besenyők, mongolok, tatárok, törökök s végül a szovjet birodalom képében. Így maradtunk következetesen a mesgyén, és terjesztettük magunkról - hol okkal, hol ok nélkül, hol büszkén, hol szégyenkezve -, hogy kompozit vagyunk.

Most végre megnyílt az út. A magyar nép, országunk lakosságának ez az egyetlen lehetséges útja ahhoz, hogy előre jussunk. Több száz, vagy ha úgy tetszik: ezer év (esetleg még több) küzdelmei után ezt egészen egyszerűen meg is érdemeljük. S ha így van, akkor innen nézve egyenesen a hazához, az országhoz és a nemzethez való hűtlenségnek számít, ha valaki a kívül

maradást tartja „igazi magyar útnak”. És csorba esik a hűségen akkor is, ha valaki a mérlegelés álsruháját ölti, és azt latolgatja, hogy melyikből keletkezik kicsivel több haszon, és melyikből kicsivel több kár. Az integráció ugyanis nem ilyenféle mérícskélés kérdése. Valahová tartoznunk kell, mert nemcsak egy tízmilliós, de egy több százmilliós nép sem maradhat egyedül. Csatlakozni pedig nem tudunk máshová, sem északra (a volt szovjet birodalom), sem délre (a Balkán és az Iszlám) nem nyújthat számunkra kellő és ésszerű keretet. Európához köt minden, amit ebben az országban jól tettünk (tettek eleink az elmúlt századokban), de jó részben még az is, amit ugyanezen idő alatt vagy mi magunknak „sikerült” elrontanunk. Ugyanúgy ez a sorsunk, mint más európai népeknek, a németek, franciáknak, angoloknak - vagy a lengyeleknek, cseheknek és szlovéneknek. A „centrum” Európa ugyan gazdagabb és szerencsésebb, de nem tudott volna az lenni az európai periféria és félperiféria háttere nélkül. És egyre következetesebben érvényesül az a tendencia, amely az egykori szűk centrumot kiszélesítve széles, egységes Európát teremt.

Okunk van tehát örülni, de nem ez az egyetlen érzélem, amellyel a történelmi eseményre reagálunk. Egy percre megállunk, hogy meghallgassuk az öröm harangszavát, de aztán azonnal és tartósan a feladatra kell összpontosítanunk.

Forduljunk most ezért a jövő irányába.

A múlt, a XX. század második felét valószínűleg úgy fogják számon tartani, mint egy olyan korszakot, amelyben nagy változások mentek végbe és még nagyobbak érlelődtek. Ez volt a modern (avagy posztmodern, posztindusztriális) világ gazdasági, társadalmi, humán és kulturális erőinek második nagy felhalmozása. Ismeretes az a gazdaságtörténelmi megállapítás, amely szerint a fejlett országok gazdasági ereje 1950 után 30-40 év alatt többet fejlődött, mint a megelőző 500 évben. Ugyanebben az időben olyan technikai forradalmak zajlottak le, (mindenekelőtt az információé) amelyek az emberi élet egész környezetét tökéletesen átforgatták. Megváltozott a világ politikai térképe, Nyugat-Európán és Észak-Amerikán kívül más országok emelkedtek fel, a földgolyó addig még mindig töredezett emberi világa valóban az eddiginél szorosabban és szervezettebben összekapcsolódó globális vagy planetáris világgá torlódott össze. A globalizációnak mindig jelenlevő folyamata ezzel kiteljesedett és kiteljesedik. Kétarcú folyamat, mert az ellentétek és a veszélyek fenyegetettsége is megnövekedett.

Mi ebben az új világrendben Európa szerepe? Változatlan-e az „Európa princípium” („paradigma”) vonzása? Az európai közösségek által megteremtett és évszázadok óta őrzött értékek továbbra is értékek maradnak-e? Vagy Európának is át kell alakulnia, új „szerepre” kell felkészülnie, új formában kell részt vennie a világ átalakuló rendjében? Vajon határainak kiterjesztésével hatalmi erejét kell-e megerősítenie, avagy az Európában kialakult sajátos értékek: a demokrácia, a tolerancia, a szolidaritás, a társadalmiasság (szocializmus), az együttműködés kultuszát, védelmét és terjedését kell szolgálni. (Egy nevezetes megfogalmazás szerint, mint a globális világ „Svájcának”? Azaz olyan magatartás keretében, mint amit Svájc töltött be Európában.)

A földrészünkön elindult (és az Európai Unió történetében is megtestesülő) átalakulási folyamat mindezeket a lehetőségeket magában rejt. Az Európa-paradigma nemcsak történelmi emlék, de eleven valóság, de hogy az legyen, az új viszonyoknak megfelelően gyökeresen át kell alakulnia. Európa nem volt, hanem lesz - és akkor őrzi meg szerepét, ha ezt meg tudja tenni. Az új helyzet új kreativitást követel.

Nem lehet megjósolni, hogy pontosan mik lesznek az új értékek és milyen lesz az új szerep. Megmondani nem tudjuk, de megbecsülni már igen. Én például két alapvető elvi és gyakorlati állásfoglalás megerősödését látom.

Az egyik az együttműködés és a szolidaritás. A világhelyzet alakulására tudatosan reagáló kortársi gondolkodás (amit posztmodernnek szoktak nevezni) két ellentétes tendenciát foglal magában. Egyik fele a holtpontot kifejezve és olykor válsággá szélesítve a depressziós relativizmusnak ad hangot, sokszor valóban mélyreható szofisztikált elemzések útján. Másik fele az ironia és a dekonstrukció eszközeivel is a „másik emberrel” való együttélés, a tolerancia és a szolidaritás gyakorlásának útját és módját keresi. Ugyanez jelenik meg a társadalmi gondolkodásban, a közösség, a „kommunitarianizmus” (nem azonos a kommunizmussal!), a szolidaritás, az egyenlőség, és az egymásrautaltság kerül előtérbe. Benjamin Barber úgy fogalmazott - éppen a mai politikai helyzet tükrében -, hogy az egykori Függetlenségi Nyilatkozatot (Independence Declaration) most a Kölcsönös Együttműködés Nyilatkozatával (Interdependence Declaration) kell kiegészíteni Európában, Amerikában és a világ minden részén egyaránt. Európa voltaképpen erre adott példát, amikor az Európai Unió keretében olyan termékeny együttműködést teremtett meg tagállami között, amin néhány évtizeddel ezelőtt egyszerűen elképzelhetetlen volt. Ezt az elvet kell most kiterjeszteni, többek között éppen azért, mert a jelen helyzet (finoman fogalmazva) az együttműködés és az egység hiányait is kimutatta. Az együttműködés és a szolidaritás természetesen egyetemesen és modern formájában értendő. Modern formájában: tehát megőrizve az egyén, a „másik” szabadságát, másságának minden lehetőségét, a különbözőségek védelmét. Egyetemesen: tehát földrészek, régiókra kiterjedő civilizációk, kultúrák, nemzetek, népek, nemzetiségek, vallások, világnézetek, foglalkozók, helyi közösségek, civil társadalmi csoportok között, valamint az ember és a természet között egyaránt. Minderről ugyanis sokat beszélünk, de még nem vontuk le a mindennapi és egyetemes gyakorlat számára szükséges következtetéseket.

A másik alapvető a tudás, az ismeretek, a szó legszélesebb értelmében vett kultúra egyetemes szerepének felértékelődése. Úgy is szokták mondani, hogy a szociális, humán és kulturális tőkéé, ha kell a nyers gazdasági tőkével szemben is. Igaz, hogy a világon uralkodó gazdasági és politikai gépezetek még nem vonták le az igazán megfelelő következtetéseket ennek a folyamatnak már eddig is áttekinthető eredményeiből. A folyamat azonban még inkább az elején tart, mint a végén. A jövő egyik kulcsa itt keresendő.

Ilyen körülmények között érkezünk most mi is el (vagyis be) Európába. Úgy látszik ez a sorsunk: az előző nagy fellendülésekkor kimaradtunk belőle. Csak gyarmatként vettünk részt (bár követni igyekeztük) a viktoriánus-ferencjózsefi kor fellendülésében. Kimaradtunk a II. világháború utáni jóléti állam és a plurális demokrácia hőskorából, hogy aztán a magunk kádári mini szociál-kapitalizmusában a „koraszülött jóléti rendszerrel” kísérletezzünk. Megvalósítva ezzel a költő szavait: „mi mindig mindenről elkésünk”. Most azonban reméljük, hogy végre egyszer akkor érkezünk (Európába), amikor nemcsak a létszámot növeljük, de talán kreativitásunkra is szükség lehet. (Hallottam már ugyanezt a pesti vice stílusában elbeszélve is: „Úgy látszik, ilyen a magyarok ‘formája’. Ha minket bevesznek egy ‘klubba’, ott vagy már van valami baj, vagy hamarosan lesz!”)

Valójában a jelenlegi helyzet nemcsak fokozza, de meg is emeli a feladatunkat. Megmarad minden hagyományos kötelezettségünk: mindenekelőtt abban, hogy „utol kell érünk” Európát. Nem tehetünk mást, ez az alfája mindennek. A lecke változatlanul nehéz, akár kívül vagyunk az Unión, akár belül, noha az utóbbi esetben azért egy kicsikét könnyebb. Ugyanakkor kitárul egy új lehetőség, amely azelőtt nem volt nyitva, legalább is nem ilyen mértékben.

Ismeretes a történelemből, hogy a holtpont-helyzetekben (joggal tartjuk a mostanit ilyennek) különösen fontos szerepe van az új tag-elemeknek. Azoknak, amelyek nem régen kerültek bele a rendszerbe, ezért (még ha esetleg egy szempontból fejletlenebbek is), még nem tokosodtak teljesen bele az adott szisztéma obligát mechanizmusába. A „hátsó pár előre

fuss” szabálya nemcsak a társasági táncokban használatos, hanem olykor a történelem menetében is érvényesül. Néhány példa. Az abszolutizmus nagy válságában (a XVIII. század végén) nemcsak az európai forradalom nyitott új utat, hanem az akkor távoli gyarmat, az észak-amerikai kis államok is, amelyek a feudalizmus örökségétől mentes új republikánus demokráciát hoztak létre. Az I. világháború után így nyitott új irányt a svéd szociáldemokrácia, a szolidaritás és a szociáldemokrácia elvei alapján megelőlegezve a jóléti államot, megteremtve annak első modelljét. Ugyanakkor ugyanennek a lehetőségnek a kudarcát láthatjuk az orosz forradalom fellángolásában és eltorzulásában is. A század második felében még mindig a jóléti rendszer keretében így virágzott fel az addig hozzánk hasonlóan fél-periférikus helyzetben lévő kis államok egész sora: Norvégia, Finnország, Ausztria, Írország.

Az tehát nemzetünk új lehetősége, hogy a nálunk létszámban és gazdagságban nagyobb nemzetekkel együtt, egyenlő rangban vegyünk részt az új Európa és az új világrend kialakításában.

Mit jelent mindez a nemzet, a mi esetünkben a magyarság számára? Csak önhitt naciokrata elfogultság féltheti a nemzetet az Európai Uniótól. Csak az a fellengzős nemzeti önimádat, amely mindig is elmaradottságunkból táplálkozott. Tudomásul kell végre vennünk, hogy a nemzet maga is történelmi fogalom. Más volt a feudális nemzet fogalom, amely csak az urakat (a nemesi nemzetet) foglalta magába, a parasztok és polgárok iránt közömbös maradt. Más volt a modernkor első századaiban, amikor a nemzet fogalma az állammal, a hatalommal és a gazdagsággal fonódott össze. És mássá kezdett válni az utóbbi száz-százötven évben, amikor megindult a nemzet, az állam és a hatalom szétválásának folyamata.

Mondtam az imént, hogy még nem vagyunk a végén. Annyit azonban tudunk, hogy aki manapság a nemzet jövőjén gondolkozik, annak nem a hatalomban, még kevésbé a fegyverekben, hanem (ismét csak a szó legszélesebb értelmében vett) kultúrában kell azt keresnie. A magyar kultúra múltja garanciát ad arra, hogy érdemes. Különösen, ami „magas kultúránkat”, az alkotó tudományt, művészetet illeti, amely azonban mindig csak a nemzet kis részéhez jutott el. És ami különösen fontos (és sajnálatos) kisebbhez, mint Európa nyugati felének országaiban. Ha a nemzet jövőjéről gondolkozunk, ezen kell gondolkoznunk. Hogy egyforma mértékkel lehessen a nemzet tagja mindenki, aki a mi sorsunkban osztozik.

Vitányi Iván